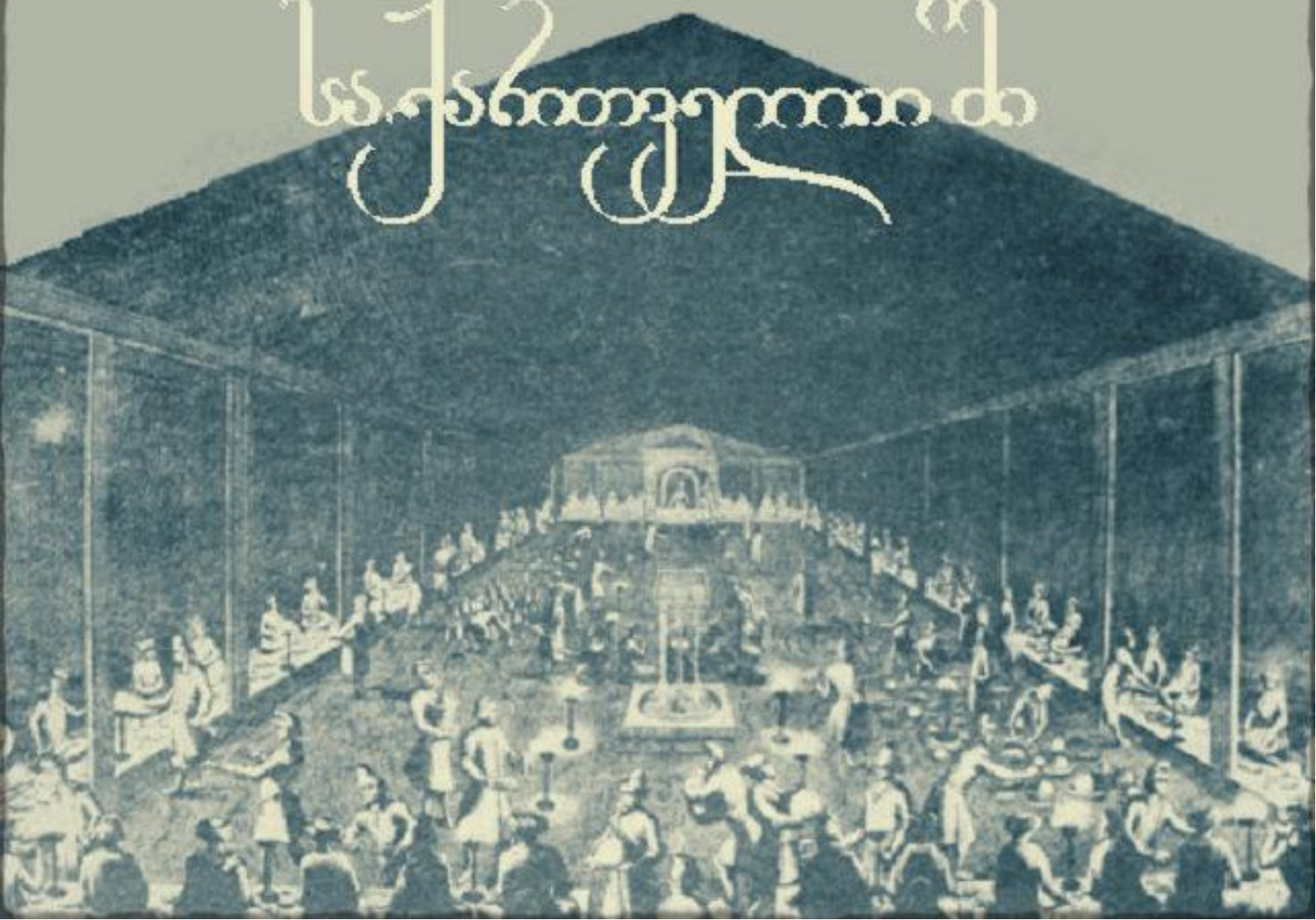

ჯახი მადრიგონი

დოქტორის

საქართველოში

ქან შარდენი

მოგზაურობა საქართველოში

10 სექტემბერს ისგაურში 1 მოვედით. ისგაური არის სამეგრელოს ნავთ-საყუდელი და საკმაოდ კარგია მაფხულობით. იქ ღვებთან ხომალდები, რომელნიც კოლხიდაში მოდიან სავაჭროდ, როცა ჩვენ მოვედით იქ შვიდი დიდი ხომალდი ოდგა. ჩვენმა ნავის უფროსმა დააბმევინა ხომალდი ოთხი ლუმით და დააშვებინა ანძები. ისგაური უდაბური და უკაცური ადგილია. ვაჭრები იქ თუ აფხაზების არ შეეშინდათ წნორის ქოხებს აკეთებენ. საშიშროება კი იქ ყოველთვის არის. ამ ქოხების გარდა იქ სახლებს ვერ ნახავთ.

კოლხიდა მდებარეობს შავი ზღვის ნაპირზე. აღმოსავლეთით მას საზღვრავს პაგარა სამეფო, რომელიც შეადგენს საქართველოს ნაწილს და რომელსაც ადგილობრივი, მცხოვრებნი იმერეთს უწოდებენ. სამხრეთით მას საზღვრავს შავი ზღვა, დასავლეთით აფხაზეთი, ჩრდილოეთით კავკასიის მთები. მისი სიგრძე ზღვიდან მთებამდის წვდება და სიგანე აფხაზეთიდან იმერეთამდის. მის საზღვრებს შეადგენენ კორაქსი და ფაზისი - ძველი ისტორიკოსების სახელოვანი მდინარეები, რომელნიც ახლა კოლორად და რიონად იწოდებიან. პირველი ჰყოფს კოლხიდას და აფხაზეთსა, მეორე კოლხიდას და იმერეთსა. კოლხიდის სიგრძე ას ათ ვაზზე მეტია. ეს მე ვიცი არა მარტივად იქაურ მცხოვრებლებსაგან გაგონებით, არამედ მე თვითონ ერთი კუთხიდან მეორემდის დამივლია ეს მხარე. კოლხიდას ერთ დროს ჩრდილოეთის მხრივ სამოცი ვაზის სიგრძის კედელი ჰქონდა აფხაზეთისაგან საფარად, მაგრამ დიდი ხანია, რაც ეს კედელი დაინგრა. ახლა გყეებია მისი დამცველი და უდიდესი იმედი. კავკასიის მცხოვრებნი შეადგენენ იმ მეომარ ხალხს, რომელნიც ახლა რამდენიმე პაგარ-პაგარა გომებად არიან, დაყოფილი.

როდესაც ჩვენი ხომალდი დადგა ისგაურის ნავთსაყუდელში, მე და ერთი ვაჭარი ბერძენი, რომელიც თან მომღვედა, გავედით ნაპირზე. იმედი მქონდა, ვიპოვიდი იქ სახლს, რაიმე ხორაგს და დახმარებას. ეს იმედი არ იყო მთლად უსაფუძვლო, რადგან შვიდ ხომალდს ვხედავდი ნავთსადგურში. ძლიერ მოვცყუედი: იქ მე ვერაფერი ვერ ვიშოვე. ისგაურის მიდამო მთლად გყით არის შემოსილი. ნაპირიდან ას ნაბიჯზე გამართულია მოედანი, რომელსაც უჭირავს სიგრძით 250 ნაბიჯი და სიგანით 5- ნაბიჯი: ეს არის სამეგრელოს

დიდი ბაზარი. გარდა ამისა აქ არის ქუჩა, რომლის ორივე მხარეზე გამწკრივებულია ასიოდე წნული ქოხი. თითო ვაჭარი იჭერს თითო ქოხს, ბინავლება შიგ და იქვე მართავს ღუქანს, სადაც აწყობს მხოლოდ იმდენ საქონელს, რამდენის გაყიდვაც შეიძლება ორ-სამ დღეში. იქვე ნაყიდ საქონელს და ისეთ სავაჭროს, რომელიც მალე ვერ გაიყიდება, ხომალდში ინახავენ, რადგან ნაპირზე შიშინაობაა. ბაზარში სხვა არაფერი არ არის. არც ერთი გლეხის სახლი არ არის ახლო-მახლო. ჩემმა ეგიკმა 3 დააბარა ბაზარში მოსულ გლეხებს, რომ მეორე დღეს ღომი მოეგანათ; გლეხები დაგვიპირდნენ, მაგრამ არ შეგვისრულეს დაპირება.

მე ძლიერ გავკვირდი და შევწუხდი, როდესაც აქ ვერაფრითარი საზრდო ვერ ვიპოვე საყიდლად, რადგან ჩვენი საგზალი კიდევ თავდებოდა. ბაზარში ვნახე მხოლოდ გასაყიდად შებორკილი მონები და რამდენიმე გიგველი კაცი მშვილდ-ისრით ხელში, რომელთაც ხალხი უფრთხოდა. ესენი მებაჟეები იყვნენ. უფრო შევწუხდი და მეწყინა, როდესაც გავიგე რომ ოსმალოები და მთავარი გურიელი შესულუყვნენ ჯარებით სამეგრელოში, დაეწყოთ ომი, ცარცავავენ თავიანთ მეზობლების სახლებს, იგაცებდნენ ხალხს და პირუტყვს, სადაც კი მოასწრებდნენ.

დიდი იმედები მქონდა სამეგრელოში მყოფ მონომების - თეაგინებისა. მეგონა, იმათ ექნებოდათ სახლი, სადაც შეიძლებოდა უშიშრად დაბინავება, და მალეც გამისგუმრებდნენ სპარსეთში. მათი სახლი იყო იგსაურიდან ხმელეთით 40 ეჯზე, ზღვით 55 ეჯზე. გავგზავნე კაცი მისიონერების უფროსთან და გავაგანე წერილი. წერილით ვაცნობე, რომ მე სამეგრელოში ვარ, საჭირო საქმეებისთვის სპარსეთში მივდივარ და ჩემ შესახებ მასთან წერილები მაქვს საფრანგეთის ელჩისა, გენუის რეზიდენტისა, საბერძნეთის კაპუცინების წინამძღვარისა და კონსტანტინეპოლელ თეაგინების ვექილებისაგან. დაბეჯითებით ვთხოვე გამოეგზავნა ისეთი ვინმე, რომელსაც შეეძლო მოეცა საჭირო ცნობები ჩემი მოგზაურობის შესახებ. მინდოდა ფულით დამეჭირავებინა შიკრიკი, მაგრამ ფულის მაგიერ გილო მომთხოვეს. ჩემი ეგიკი გაუგრდა ორ თოფ ლორჯ გილოდ იმ პირობით, რომ შიკრიკი ორ დღე ნახევარში უნდა დავრუნებულიყო უკან. ეს ორი თოფი გილო კაფკაში ორ კრანკად დირს, მე ძალიან დაღონებული და შეწუხებული დავრბუნდი ხომალდზე, რადგან თურმე ისეთ ქვეყანაში მოვსულვარ, სადაც არავითარუ ხორაგი არ იყო გასაყიდი, ფული არ გადიოდა და სახლიც არ იშოვებოდა, რომ კაცს თავი შეეფარებინა.

მე ეს მწუხარება არავისთვის გამიმჟღავნებია, არც ამხანაგისთვის, არც მსახურებისათვის. მხოლოდ ის კი ვუთხარი, რომ თუმცა აღმითქვეს სურსათის მოგანა, მაგრამ მაინც კარგი იქნება, რაც შეიძლება დამოგვით ვიხმართ ის ხორაგი, რომელიც ხელთა გვაქვს.

როგორცა ვთქვი, ომი იყო სამეგრელოში და ომიანობის ხმამ მაინც არ დაუშალა ჩვენს ხომალდზე მყოფ ვაჭრებს გადაბარგება ხმელეთზე. მეორე დღეს, განთიადისას, ისინი გავიღწენ ზღვის ნაპირას, დაიჭირეს ქოხები და გაიგანეს სავაჭრო.

.....

4 ოქტომბერს, დილით, დაბრუნდა ჩემგან გაგზავნილი კაცი და თან უფროსი მოიყვანა. უფროსი თავის თავს ღონ-მარი-ჟომფუ-ზამპს ეძახდა. მივეგებე, მივესალმე და ვკითხე. აი რა მითხრა მან პირველადვე: „ღმერთმა შეუნდოს, ბაგონო, იმათ, ვინც თქვენ აქ მოსვლა გირჩიეს; ბოროტი რჩევა მოუციათ. თქვენ მოხვევით იმისთანა ქვეყანაში, რომელსაც სიავით და ბარბაროსობით სხვა ქვეყანა არ შეედრება დედა-მიწის ზურგზე. უმჯობესი იქნება დაბრუნდეთ კონსტანტინოპოლშივე დაუყოვნებლივ, თუ შემთხვევა მოგეცეთ“. რამდენადაც ამ უფროსის ნახვამ გაგვახარა, იმდენად მისმა სიტყვებმა დაგვალონა. წავიყვანე ქოხში და იქ, ჩემ ამხანაგთან მოვილაპარაკეთ იმაზე, თუ რა უნდა გვექნა.

მე ვუთხარი, რომ მფარველობის წერილი გვაქვს სამეგრელოს მთვართან, მან მომიგო, რომ ეს მთავარი ისეთივე ავი სული, დიდი ავაზაკი და ნამდვილი მცარცველია, როგორც მისი ქვეშევრდომები და გვიამბო შემდეგი: „სამი წლის წინათ მე დავბრუნდი იგალიიდან და მოუეტანე მდიდარი საჩუქრები მთავარს, მის ცოლს, ვეზირსა და უპირველეს კარის კაცებს და ასე დაფურიგე იმათ თითქმის მთელი ჩემი ქონება. მაგრამ მთავარს მაინც ვერ ვაამე: მომისია კაცები და რაც შევინარჩუნე ისიც წამართვა, თუმცა მე ყველა მთვარისა და წარჩინებულის ექიმი ვიყავი, მაგრამ ვეზირმა მაინც ჩამაგლო საგუსალოში ჯაჭვით ყელზე და შებორკილი, რომ ჩემთვის იმ აფთარს, როდესაც ორმოცი ეკიუ 4 მივეცი. ამას გეუბნებით, ბაგონებო, დაასრულა სიტყვა უფროსმა, არა იმიტომ, რომ უკან დაგაბრუნოთ, არამედ იმიტომ, რომ გაგაგებინოთ, რა ხიფათში აგდებთ თქვენს თავს სამეგრელოში მოსვლით. თუ მაინც არ დაიშლით აქ, სამეგრელოში, ყოფნას, მე ჩემის მხრით ყოველ ღონისძიებას ვიხმარ, მშვიდობიანად შეგინახოთ, მფარველობა გაგიწიოთ თქვენცა, თქვენს ქონებასაც და უვნებლად გაგისგუმროთ სპარსეთში“.

მე იმის შიში ფიქრადაც არ მქონდა, რასაც იგი გვეუბნებოდა. ბოროტი, რომლითაც ის სამეგრელოში გვაშინებდა, მერმის საქმე იყო და იმედი მქონდა, არ ვიცი კი რისი, რომ თავის ღრობე ავიცილებდი იმ სიბოროტეს. მე მაწუხებდა დღევანდელი დღე, რომ საჭმელ-სასმელი გვაკლდებოდა; იმითი მქონდა მოცული და გული დაჩაგრული. მე მოვახსენე ზამპის, რომ რაც უნდა გაჭირვება მოგველოდეს სამეგრელოში, მაინც ნაკლები იქნება იმაზე, რა გაჭირვებასაც ვნახავთ, თუ კაფუაში დავბრუნდით და იმ გაჭირვებას უსათუოდ თანაც გადავყვებით. მე ვაცნობე ზამპის, რომ აღარ გვექონდა საჭმელი; ხომალდი, რომელზედაც ვიყავით ჩვენ, ძველი იყო და დღითი-დღე უფრო-და-უფრო ივსებოდა ორივე სქესის და ყოველი ჰასაკის მონებით ისე, რომ საძრაობა აღარ იყო: დიდიდან საღამომდის ხომალდზე მიდი-მოდოდა მრავალი აფხაზი და მეგრელი, რომელნიც ხომალდს მკებნარით ავსებდნენ და ისეთ სიმყრალეს ავრცელებდნენ, რომ შეიძლებოდა ჟამი გაჩენილიყო. გარდა ამისა, ხომალდი ორ თვეზე აღრე ვერ წავიდოდა კაფუას, რადგანაც ქართა ბერვის ღრო იყო, შავი ზღვა ძლიერ დელავდა და საშიში იყო მასზე სიარული. ვთქვათ, მივალწიეთ კიდეც კაფუას და, თუ გნებავთ, კონსტანტინეპოლსაც, - ეს ოთხ თვეზე აღრე არ შეიძლება, რომლის შემდეგ მაინც მოგიწდება ხელახლა მოგზაურობის დაწყება, ე. ი. ოსმალეთზე გასასვლელი გზის მოძებნა; ხელახლა უნდა ვითმინოთ ოსმალეების უსამართლობა და მათი მებაჟეების უბრდელი ქცევა. ამდენ მოგზაურობაში ჩვენ იმდენჯერ ჩავვარდებით განსაცდელში, რომ სჯობს რაც მოგვივა, ისევე სამეგრელოში მოგვივიდეს; აქ განსაცდელი მაინც არ იქნება დიდი და ჩვენი მოგზაურობაც არც ამდენი ხანი გაგრძელდება; აქედან მხოლოდ ოთხი დღის სავალია მშვიდობიან ქვეყნამდის.

ზამპიმ არც ერთ ჩემს მოსაზრებაზე არა სთქვა უარი. ჩვენს მისვლას თვითონ მისთვის და მისი სახლისთვის მხოლოდ სიკეთის მოგანა შეეძლო. ახლა ის მარტო იმაზე ლაპარაკობდა, როგორ გამოვეყვანეთ ხომალდიდან და თავისთან წავეყვანეთ. ნავი, რომლითაც ჩემმა კაცმა ზამპი მოიყვანა, ფილუგასავით გრძელი იყო, მაგრამ უფრო განიერი და ღრმა. ჩვენ ჩავსხედით ნავში ჩვენის ბარგით და ასი ეკიუს საქონელით, რომელიც ხომალდზე ვიყიდეთ. ზამპიმ გვიყიდა; მე მას ვთხოვე ეყიდნა, რადგან მან იცოდა თუ რას ჰქონდა გასავალი სამეგრელოში, სადაც როგორც ვთქვი, ფული მხოლოდ ისე გადის, როგორც სხვა რაიმე სავაჭრო. ჩვენ შუადღემდის გავათავეთ ჩვენი საქმე და მაშინვე გავემგზავრენით.

შუალამე იყო, როცა ასკოლფის მდინარის შესართავთან მივედით. მეგრელები ამ მდინარეს ენგურს ეძახიან. ეს სამეგრელოს ერთი დიდი მდინარეთაგანია. ჩვენ დავდექით იქ და გავეუბანეთ ანარგიაში ჩვენი ნავის ორი მსახურთაგანი შიშინანობის გამოსარკვევად. ეს სოფელი ზღვიდან ორი ვერსტით არის დაშორებული და შესანიშნავი ადგილია სამეგრელოში. სოფელში ასი კომლია, მაგრამ ერთიდან მეორემდის მანძილი ორ ვჯს უდრის. ამ სოფელში ყოველთვის იმყოფებიან ოსმალოები, რომლებიც ყილულობენ მონებს და აგრეთვე ნავებსაც მონების გადასაყვანად. ამბობენ, რომ ის იმ ალაგას არის გაშენებული, სადაც ოდესმე იყო დიდი ქალაქი სახელად ჰერაკლე.

5 ოქტომბერს, გათენებისას, ჩვენი გაგზავნილი მენავეები მოვიდნენ; მოგვიტანეს ამბავი, აუხაზები არ დასცემიანი ანარგიის მიდამოს, ისინი თხუთმეტი ვჯზე არიან ამ სოფლიდანო. ზამპიმ ააჩქარებინა ნაი, რომ ქალაქში აღრე მისულიყავით და ყველაფერი გადაგვეტანა ნავიდან ისე, რომ არავის არ შევენიშნეთ. როგორც გვინდოდა ყველაზე დიდი ყუთი წიგნებით იყო სავსე. ზამპიმ მირჩია, როცა დავბინავდებოდით გამეხსნა ეს ყუთი და ყველაფერი ამომელაგებინა, ვითომდა ვეძებდი რასმე, ეს იმიტომ, რომ ხალხი რომლებთანაც მივედით დარწმუნებულიყო, რომ სხვა ყუთებში საუნჯე რამ არ არის და ზამპისაც დაეჯერებინა ისინი, რომ ჩვენ ბერები ვართ და წიგნების მეტი არა გვაქვს რა. მე მივიღე ეს რჩევა და კარგიც ვქმენ. სახლში მყოფნი გაჰკვირდნენ როცა ასეთ ყუთში წიგნების მეტი ვერა ნახეს - რა და მგონი გულიც დააჯერეს.

სანამ ანარგიაში ვცხოვრობდით, საჭმლის ნაკლებობა არ განგვიცდია. აქ შინაური ფრინველის, გარეული მგრედის, ღორისა და თხის სოვნა შეიძლებოდა. ჩემი მსახურები ყველაფერს ამას სცვლიდნენ გილოსა, ნემსებსა, მელანსა, სავარცხლებსა და დანებზე. ხორაგი საკმაოდ იაფი იყო, ღვინო მრავალი: რთველი ჰქონდათ მაშინ, მხოლოდ პური-და მაკლდა.

მ. ზამპიმ მე კაპუცინად გამომაცხადა. ის ამბობდა, რომ მე ვითომ იმ კაპუცინების საძებრად ჩამოვედი, რომლებიც იყვნენ საქართველოში, და სხვა განისამოსით იმიტომ ვიყავე შემოსილი და ოსმალოებს არ შეეცყოთ და უფრო ადვილად გამომეგლო მათი ქვეყანად, ხალხის ამაში უფრო დასარწმუნებლად ზამპიმ დამარიგა უფრო ღარიბულად შევმოსილიყავ და ყოველ შემთხვევაში ღარიბად მეჩვენებინა თავი. მე საკმაოდ კარგად ვასრულებდი ზამპისაგან შემოკვეთილს, მაგრამ ჩემი მსახურების ყოფაქცევა კი მამულაფნდებდა. ისინი

ხელს მიშლიდნენ იმით, რომ სასმელ-საჭმელს ბევრსა და უხვად ყიდულობდნენ. რასაც კი საჭმელს ნახავდნენ ყველაფერს ყიდულობდნენ. რაც უფრო ღირებული და რა ფასიც უნდა ეთხოვნათ. ამით იმ დანაკლისის ამოვსება უნდოდათ, რომელიც გამოიარეს. ეს ხარჯი აგრძნობილდებდა ხალხს, რომ მე ისე ღარიბი არ ვიყავი, როგორც თავს ვაჩვენებდი.

2

გათენებას ჯერ კიდევ ორი საათი აკლდა. როცა 14-ს ანარგიიდან გავემგზავრენით. გავიარეთ ორი ეჯი ასკოლფის აყოლებით, მერე გადმოვბარგეთ ჩვენი ხაბაკი და დავაწყეთ ექვს პაგარა ურემზე. სხვა ორი ურემიც დაგვრითული იყო სურსათით, რომელიც მამა მამპიმ იყიდა. ამ რვა დაბარგულმა ურემმა საშინელი ხმა დაგვიყარა. სამეგრელოში ამდენი ქონების ერთად ნახვას ჩვეულები არ არიან. ორმა დღემაც არ გაიარა, რომ მთელმა მხარემ გაიგო, მოვიდნენ ევროპელები, რომელთაც რვა სავსე ურემი ბარგი აქვთო. ამ ახალ ამბავს დაწვრილებით ლაპარაკობდნენ და ამან, როგორც გამბობთ ბევრი უსიამოვნება მოგვაყენა, გავიარეთ ხმელეთით ოთხ ეჯნახევარი და მშის ჩასსვლისას მივედით სიპიაში.

სიპია ორი პაგარა ეკლესიის სახელია. ერთი მათგანი მეგრელებისაა და მეორე თეაგინებს ეკუთვნის. თეაგინების ეკლესიას დიდი გალავანი აქვს და ამ გალავანში სდგას ორივე ეკლესია. გალავანში რამდენიმე ხის სახლია აშენებული. იმგვარი, როგორსაც აქ აშენებენ: ზოგი ორსართულიანი, ზოგი ერთსართულიანი. თითო ბერს თითო ამისთანა სახლი აქვს სადგომად. ისე რომ ისინი მთლად განცალკევებულნი არიან. სულ პაგარა სახლები სავსეა მათი მონებით და პრი კომლი გლეხით, რომელნიც მათი ყმანი არიან.

თეაგინების სამეგრელოში 1628 წელს მოსულან. ისინი აქ მიუღიათ, როგორც ექიმები, მაშინდელი სამეგრელოს მთავარი ძლიერი იყო. მას მოახსენეს, რომ სასარგებლო იქნებოდა მისი ქვეყნისთვის, თუ ნებას მისცემდა ეცხოვრა იქ ისეთ ხალხს, რომელმაც იცის მკურნალობა და სნეულებისაგან მორჩენა ადამიანისა. მთავარმა მიიღო თეაგინები, მისცა სახლი, მიწები და რამდენიმე გლეხი ამ მიწების დასამუშავებლად.

18-ს სამეგრელოს დედოფალი მობრძანდა თეაგინებთან. პრეფექტი საჩქაროდ მიეგება დედოფალს. დედოფალი ცხენზე იჯდა; მის ამალაში რვა ქალი და ათიოდე ქვეითი კაცი იყო. კაცები მის ცხენს ერცყნენ გარს. ამაღა ძალიან ცუდად იყო ცაცმული და შეიარარებული.

დელოფალსაც გაეგო, ვითომ თეაგინებს სურსათი მოსვლიათ, რომელსაც ყოველწლივით იღებენ სტამბოლიდან და უბრძანა პრეფექტს: შენთან მოსულან ევროპელები, რომლებსაც დიდი ბარგი მოუგანიათ. მე ეს ძალიან მესიამოვნა, მსურს ვნახო ისინი და მივულოცო მშვიდობით მოსვლაო. მე დამიძახეს; მითხრეს დელოფალს გამოეგებეთ. მ. ზამპიმ მითხრა ძღვენი მიართვიო: ჩვეულება აქვს, ძღვენით დავხდნენ მთავარსა და დელოფალს, როცა მიბრძანდებიან საღმეო. მე შევევედრე დელოფალს და ვსთხოვე: - კეთილი ნებით, ცოცხალი ხნით მომითმინეთ და სასახლეში მოგართმევთ ძღვენს. დელოფალმა შეიწყნარა ჩემი თხოვნა. მოახსენეს რომ მე ოსმალური და სპარსული ვიცი; მან მოაყვანინა მონა რომელმაც კარგად იცოდა ოსმალური და დაწვრილებით გამოძკითხა ვინა ვარ, სადაური ვარ და სად მიმგზავრია.

19-ს დღით დელოფალმა კაცი გამომიგზავნა და სადილად მიმიწვია. სადილზე ჩემთან ერთად იყვნენ მ. ზამპი და ერთი სხვა თეაგინი. დელოფალი ცხოვრობდა მხოლოდ ორი ეჯის მანძილზე ჩვენგან. მთავართან არ ცხოვრობდა, რადგან მთავარი ვერ ეთვისებოდა თავის მეუღლეს და ჭირივით ძულდა იგი: ეს ქალი მას ძალად შეერთო.

დელოფალი ამ დღეს უფრო კარგად მორთული ვნახე ვიდრე წინა დღეს იყო; ფერ-უმარილი წაესვა და ძალიან ცდილობდა ლამაზი გამოჩენილიყო; ოქრო-ქსოვილი ფარჩის განისამოსი ეცვა და თავსაფარი ძვირფასი ქვებით ჰქონდა მორთული; მისი პირ-ბადე კარგი და მშვენიერი რამ იყო. ხალიჩაზე იჯდა, გვერდით ცხრა თუ ათი მოდარბაზე ქალი უსხდა. მისი საკუთარი სეფე-ქალები, როგორც თქვეს, ომიანობის გამო გახიზნულები ყოფილან. დარბაზი სავსე იყო თითქმის ნახევრად გიგველი ხალხით, რომელნიც მის ამაღლას შეადგენდნენ. ჯერ ვიდრე სახლში შემიშვებდნენ, მომთხოვეს დელოფლისათვის მიგანილი ძღვენი; ერთ ჩემ მსახურს მოჰქონდა ეს ძღვენი და გადასცა კაცებს. ძღვნად მივართვი აბრეშუმის ბაფთები, ქალაღი, ნემსები, დანის ქარქაშები და საკმაოდ ლამაზი საჭრელი იარაღი. ეს ყველაფერი ღირდა ოც და სამი, ანუ ოც და ოთხი ფრანკი. მაგრამ სამეგრელოში კი სამოცზე მეტი ღირდა. დელოფალის ძალიან კმაყოფილი დარჩა ამ საჩუქრით; შემიყვანეს მის სანახავად. დელოფლის ახლოს სკამი იდგა, რომელმგედაც ოსმალურის მცოდნე მონამ მიმიწვია დავმჯდარიყავი. დელოფალმა ჯერ მითხრა: - მე მსურს შეგერთო ცოლად ერთი ჩემი მეგობარი და მინდა, რომ არ წახვიდე ჩემი ქვეყნიდან; მოგცემ სახლს, მიწებს, მონებს და ყმებს.

სახლი, რომელშიაც დედოფალი ცხოვრობდა, იდგა ხუთსა თუ ექვს სხვა სახლებს შუა; თითოეული მათგანი ასი ნაბიჯით იყო ერთი მეორეზე დაშორებული; სახლები არც ღობით იყო შემოზღუდული, არც გალავნით. სახლის წინ მოჩანდა ხის გახგი, სიმაღლით 18 გოჯამდე, პაგარა გუმბათით დახურული. ძირს ხალიცები იყო დაფენილი. დედოფალი ხალიჩაზე იჯდა, ქალები ისხდნენ ოთხ ნაბიჯზე მოშორებით სხვა ხალიჩებზე. თეანისგებისთვის და ჩემთვის ორი სკამი იდგა ამ გახგის ახლო: ერთი დასაჯლომად, მეორე მაგიდის მაგივრად. როდესაც დედოფალი დაბრძანდა, მსახურმა გაშალა მის წინ გრძელი ჭრელი გილო და ორი პაგარა ჭიქა, ოთხი ლანგარი, რვა სხვადასხვა სიდიდის ჯამი, ერთი დიდი ბადია, ერთი ჩამჩა. ეს ჭურჭელი სულ ვერცხლისა იყო. მეორე მსახურმა ამავე დროს ყველას წინ, ვინც კი სუფრას უჯდა, დააწყო ხის ტოგები საინების მაგივრად; ქალების წინაც მოიგანეს ორი ქვაბი და შუა ალაგას დასდგეს, ერთი ძალიან დიდი იყო, ოთხ კაცს მოჰქონდა, ის ჩვეულებრივი ღობით იყო სავსე; მეორე უფრო მომცრო იყო, და შიგ თეთრი ღობი იყო, ისიც ორ კაცს მოჰქონდა. ორმა სხვა კაცმა მოიგანა ხონჩით მთლიანად მოხარშული ღორი და ოთხმა სხვამ, თითომ თითო ღოქი ღვინო. ჯერ დედოფალს მიართვეს, მერე ქალებს, მერე ჩვენ, მერე მთელ ამაღას. ამას გარდა დედოფალს მიართვეს პინაკი 6 , რომელშიაც ეწყო პური და მწვანელი მადის გასაღვიძებლად, კიდევ ერთი ვერცხლის დიდი ლანგარი მიართვეს, რომელზედაც ორი ფრინველი იდგა: ერთი მოხარშული და მეორე შემწვარი, ორივე რაღაც საძაგელი საწებლით, რომლის ჭამა სრულებითაც ვერ შევძელ. დედოფალმა გამომიგზავნა ცოგაოლენი პური, მწვანელი და შემომითვალა, თუ ვახშმად დარჩები, ხარს დაგიკლავო. ეს მხოლოდ ცარიელი თავამიანობა და მომადლიერება იყო. ცოგა ხნის შემდეგ კიდევ გამოგზავნა ფრინველის ორი ნაჭერი და აკითხვინა: რაგომ სამეგრელოში არ მოდიან ის ევროპელი ხელოსნები, რომლებმაც ასე მშვენივრად იციან ლითონის, აბრეშუმისა და მაგყლის ხელობა და რად მოდიან მარგო ბერები: ბერები რად გვინდა, ან რისი მაქნისი არიანო. მე ძალიან გამაკვირვა ამ კითხვამ. დედოფალი ხმა-მადლა ლაპარაკობდა მეგრულად, მისი მონა ხმამაღალზე მითარგმნიდა ოსმალურად. წარმოიდგინეთ, ამ ლაპარაკის გამო რანაირად შერცხვით იქ მყოფ თეაგინებს. მართალი უნდა ვთქვა, მე ძალიან დავეხმარე მათ; მე მიუვგე ჩემ და იმათ მაგივრადაც: - ევროპელი ხელოსნები მხოლოდ მოგებისათვის მუშაობენ, მოგება იქაც საკმაო აქვთ და სხვაგან არ

ეპებენ სიმდიდრეს; ბერებს კი ღვთის დიდება და ხალხის ცხოვნება აინგერესებთ და მხოლოდ ეს დიდი სურვილი აიძულებთ დაგოვონ თავიანთი ქვეყანა და ასე შორს წამოვიდნენ.

სადილმა ორ საათს გასტანა. შუა სადილზე დედოფალმა გამოგზავნა ერთი თასი ღვინო და შემომითვალა, რომ ეს ღვინო მისი ღვინოა და თასიც ის თასია, რომლითაც თითონ მიირთმევს. ასეთი პატივი სამჯერს მცა. დედოფალი ძალიან გაჰკვირდა, როდესაც ნახა, რომ მე ღვინოში წყალს ვურევდი და თქვა, თავის ღლეში არ მინახავსო ესაო. თითონ და მის გვერდით მყოფი მანდილოსნები სვამდნენ წმინდა ღვინოს და საკმაოდ ბევრსაც. სადილის გათავებისას გამომიგზავნა კაცი და აკითხვინა, მოვიგანე თუ არა ევროპიდან სურნელება და ჩინური; ექვსჯერ თუ შვიდჯერ გამომიგზავნა კაცი მხოლოდ ამისთანა რამეების საკითხავად. ამით მივხვდი, რომ ეს ქალბატონი მხოლოდ თავის სარგებლობისთვის მეაღერსებოდა. ყველაფერზე უარი შევუთვალე. ბოლოს გაწყრა და თქვა, - მე მსურს კაცები გავგზავნო შენი ბარგის გასასინჯავადაო. - ნება თქვენი იყოს, შევუთვალე მე. ასეთი პასუხი იმიტომ მივეცი, რომ მეშინოდა, ვაი თუ უარს და წინააღმდეგობას უფრო სიხარბეში შეეყვანა დედოფალი. მეშინოდა, აგრეთვე, არ შეემჩნიათ რა, თავმარი დამცა ამ მუქარამ. ბოლოს დედოფალმა დამამშვიდა: გეხუმრებო. მე ვითომ დავიჯერე, მაგრამ როდესაც სადილი გავათავეთ, შევებვეწე ერთ ჩემთან მყოფ თეაგინს სასწრაფოდ წასულიყო, ეცნობებინა ჩემი ამხანაგისათვის დედოფლის სიტყეები და მზად ყოფილიყო ყოველ შემთხვევისათვის.

სახლში ძალიან დაფიქრებული და შეწუხებული დავბრუნდი. დედოფლის სიტყვებმა მეტად დამაღონეს, მეშინოდა, სიხარბითა და ან სხვადასხვა მიზეზით რაიმე ბოროტი არ შეემთხვია ჩემთვის. მ. გამპიმ მითხრა, რომ უსათუოდ ელოდე ყოველსავეო. მე მოვემზადე ამისთვის და მეორე დამეს მიწაში ჩავფალით ყველაფერი, რაც კი უფრო ძვირფასი რამე გვექონდა. ამოვათხრევინე ერთი ერთი თეაგინის სახლში ხუთი ფუგის სიღრმე ორმო და ჩავფალ იმაში ძვირფასი ქვებით მოოჭვილი კედლისა და უბის საათებით სავსე ყუთი და ერთიც მარჯნებით სავსე ყუთი. ყუთები ისე ლამაზად იყო ჩაფლული, რო სრულებით არ ჩანდა ნათხარი მიწა. მერე ამავე აზრით ეკლესიაში წავიქცე. მ. გამპიმ მირჩია ამეხადნა ერთი თეაგინის სამარე, რომელიც აქ ექვსი წლის წინათ იყო ამოთხრილი, და შიგ შემენახა პაგარა ყუთი, რომლის დამალვაც მსურდა. მე ვარჩიე ამომეთხარა ორმო ეკლესიის ერთ კუთხეში კარებს უკან; იქ გავაკეთებინე, როგორც ოთახში ღრმა ფოსო და ჩავდე ეს ყუთი, რომელშიაც თორმეტი ათასი ლუკაგი ოქრო იყო. შემდეგ დავმალე ჩემი სახლის სართულში ძვირფასი ქვებით

მოოჭვილი ხმალი და ხანჯალი. სართული ჩალით იყო დახურული. მე და ჩემმა ამხანაგმა ძვირფასი და მსუბუქი ნივთები თავისთან შევინახეთ და, რაც ისე ძვირფასი არ იყო, ის თეაგინებს მივაბარეთ.

23-ს გავიგე, რასაც მიპირებდა დედოფალი, როდესაც დამემუქრა, რომ გააჩხრეკინებდა ჩემს ბარგსა. კვირა იყო; დღის ნაწილი ლოცვაში და სულთქმაში გავაგარე, რადგან ვგრძნობდი უბედურებას, რომელიც თავს დამგრიალებდა, ვგრძნობდი განსაცდელს, რომლითაც გარშემომღუღული ვიყავ და არა მქონდა გზა ამ გაჭირვებისაგან თავის დასაღწევად.

როდესაც ჩვენ ვსადილობდით, შევიდნენ და უთხრეს პრეფექტს, რომ ორი კეთილშობილია კარზე სა გეძახიანო. ეს კეთილშობილები იმათი მემობლები იყვნენ. ისინი ცხენებზე ისხდნენ და ჩაჩქანში იყვნენ ჩამსხდრები და მთლად შეიარაღებულები. პრეფექტს არ გაუკვირდა იმათი ამ სახით და ამოდენა ამალით მოსვლა, რადგან მაშინ ომიანობა იყო. კეთილშობილებმა უთხრეს პრეფექტს, რომ ჩვენ მოვედით შენთან და ახლად მოსულ ევროპელებთან სალაპარაკოდ. ამასობაში ცხენებიდან ჩამოსხდნენ. პრეფექტმა დაგვიძახა მე და ჩემ ამხანაგს. ჩვენ გავედით. მე ჯერ მივხვდი იმათ ბოროტ განზრახვას, მაგრამ მალე ნეკზე ვიკბინე და ყოველივე გავიგე. მიუვახლოვდი თუ არა, მაშინვე შეგვიპყრეს თავიანთ მსახურთა შემწევობით. მე ვუთხარი: ბერები ვართ; მთელი ჩვენი სიმდიდრე წიგნები, ქალაქები და უბრალო ბარგია; ნუ იხმართ ჩვენზე ძალას და ყველაფერს გიჩვენებთ. ამის მეტი ღონე აღარ დამრჩენიყო, რადგან დაჭერილი და შებოჭილი ვიყავ და რადგან ამ ავაზაკებმა უკვე დაიპყრეს ჩვენი სახლი და ყველა მასში მსცოვრებნი. ამ მოხერხებამ ღვთის მაღლით ცოგათი მიშველა: გამიხსნეს ხელები და მითხრეს, გააღე ოთახის კარებიო, ეს ოთახი პირველ სართულში იყო; იმაში მხოლოდ ის იყო, რაც გვინდოდა ენახათ იმათ. ჩვენ, როგორც ვთქვი, თან გვქონდა უძვირფასესი თვლები: ჩემს ამხანაგს ისინი ჩაკერებული ჰქონდა თავის სქელ ტყავით დასარჩულეულ ტანთსაცმლის საყელოში; მე ჩემები გახვეული მქონდა ორ ბოხჩაში და დამალული ყუთში, რომელშიაც ჩემი წიგნები ეწყო. ვერ გავბედე ისინი თან მქონიყო, რადგან მე მეშინოდა ან არ მოვეკალით, ან არ გავეცარცვეთ და ან გასასყიდად არ შევეპყარი. მე ერის კაცად მყოფ თეაგინს და ჩემს ამხანაგს ვუთხარი ვუთხარი, რომ ეს კეთილშობილები ცალკე გაეხმით, ლაპარაკით შეექციათ და ცოგაოდენი ფული შეეძლიათ, რომ ამგვარად ჩემთვის მოეცათ ღრო, ამომელო ყუთიდან ეს ორი ძვირფასი ბოხჩა და დამემალა სადმე. იმათ მოახერხეს ეს. შევედი ჩვენს ოთახში და

ჩავიკეტე კარი. მხლებლებმა ეჭვი აიღეს ჩემს განზრახვაზე, დაუძახეს ბატონებს და ისინიც მოადგნენ კარებს; ის მაგრა იყო შიგნიდან ჩაკეტილი. მე გავიგონე ჩემი ამხანაგის ძახილი, რომ ჭუჭრუგნიბიდან გათვალისწინებულ და გაუფრთხილდიო. ამის გამო მაშინვე გამოვიღე ჩემი ორი ბოხჩა ჭერიდან, სადაც ისინი დავმალე, მეშინოდა, ვაი თუ დამინახეს, - ჩავიწყე ჯიბეში და რომ ვნახე, ეს ავაზაკები კარებს ამგვრევედნენ, გადაეხტი ფანჯრიდან, რომელიც ბაღს გადაჰყურებდა. უფრო მცირე გაჭირვებაში, რაც უნდა მოეცათ, ვერ გავბედავდი იქიდან გადახტომას, რადგან თავის სასიკვდილოდ გამომეგება იქნებოდა, მაგრამ შიშისაგან შეპყრობილი კაცი მარტო იმ საგანზე ფიქრობს, რაც მას აშინებს. გავიქეცი ბაღის ბოლოს და ჩემი ბოხჩები ჯაგებში გადავყარე. ისე აღელვებული ვიყავი, რომ ვყარე. მაშინვე დავბრუნდი ოთახში და ვნახე, რომ ოთახი უკვე სავსე იყო მცარცველებითა. ზოგნი ეჭიდებოდნენ ჩემს ამხანაგს, სხვანი თეაგინებს უყვიროდნენ, რომელნიც აქ საშველად მოსულიყვნენ. ჩამოგვეცალენით, თუ გაინძრევით, დაგხოცავთო. შეშინებული პრეფექტი გაიქცა. სხვებმა არ მოისურვეს ჩვენი თავის დანებება და ერთი ერისკაცთაგანი თეაგინი - კი ძალიან დაგვეხმარა: ამან თავი გადასლო ჩვენთვის და, თუმცა ამოღებული ხმალი კისერზე დაადეს, მაინც არ გაგვშორდა. ჩვენი მსახურები მაშინვე შებოჭეს. ერთ მათგანს სურდა წინააღმდეგობა გაეწია და ამოიღო დიდი დანა, რომელიც სარკყელში ჰქონდა გარჭობილი; ამ მოსამსახურეს შუბი ჰკრეს და წააქციეს მიწაზე, შეჰკრეს და ხეზე მიაბეს.

მერე ავაზაკებმა გამოგვიცხადეს, რომ სურთ გასინჯონ ჩვენო ქონება. მე მივუგე, - ბატონი ბრძანდებით, ჩვენ ვართ მხოლოდ ღარიბი კაპუცინები. ზოგნი კეგებს სცემდნენ ჩემს ყუთებს და უნდოდნენ - გაეგეხათ. მე ცოცხალი გული მომეცა, რადგან ვიცოდი, იქ ძვირფასი არა იყო რა და ვუთხარი, - გაფრთხილებთ, აქ სპარსეთის მეფისგან ვარ გამოგზავნილები და საქართველოს მეფე გადაგიხდით, რომ ჩემზე ძალას ხმარობთ; ვაჩვენე კიდეც სპარსეთის შაჰისგან მოცემული ქაღალდი. ერთმა კეთილშობილთაგანმა აიღო ეს ქაღალდი და მოისურვა მისი დახევა და თანაც თქვა, რომ მას მთელ ქვეყანაზე არავისი არ ეშინია და არც ხათრი აქვს. მეორემ შეაყენა და დაუშალა: ვარაყით ნაწერმა და მოოქრულმა ბეჭედმა იმოქმედა მაზე. მან მითხრა თარჯიმნის შემწეობით, რომ გამელო ყუთები და არაფერ ბოროტს არ შემამთხვევდა. მაგრამ თუ კიდეც უარზე დადგები, თავს მოგკვეთთო. მე დამორჩილების მაგივრად სიგყვის შებრუნება მოვიხდომე. მან კინაღამ ძვირად დამისვა ეს: ერთმა მხლებელთაგანმა იმიშვლა ხმალი და მომიღერა თავში დასაკრავად. ერის

კაცთაგანმა თეაგინმა დაუჭირა მას ხელი. ამასობაში გავალე ყუთები და საკვირველი ცარცვა დაიწყეს: რაც კი მოეწონათ ამ ბაგონებს, ყველაფერი მოიგაცეს.

ამ ცარცვის დროს მე ფანჯარაზე ვიყავი მიყუდებული. ცარცვას თვალი მოვარიდე, რომ უფრო არ მომმაგებოდა სიმწარე. ბალისკენ რომ ვიყურებოდი, შევნიშნე იქ ორი მხლებელი ჯაგებს ჩხრეკავდნენ იმ მხარეს, სადაც, ვგონებ, მე დავმალე ჩემი ორი ბოხჩა. მე მთლად გამწარებული გავექანე იმათკენ; ერთი თეაგინი მომღვედა უკან. ის ორი კაცი, ღაგინახეს თუ რა ბაღში შესულნი, წავიდნენ იქიდან, არ ვიცი კი რად. მაშინვე დავიწყე ძებნა. ჩემი მღელვარება მიშლიდა მეპოვნა ალაგი, სადაც ჩავყარე: ველარ ვიპოვნე და დაბეჯითებით მეგონა, რომ მათ იპოვეს და წაიღეს. ბოხჩები ოც და ოთხი ათასი ეკიუს საფასი იყო და ადვილად წარმოსადგენია, რა სასოწარკვეთილებაში ჩავარდებოდი: იმ წამსვე მოკვდებოდი, რომ ღმერთს არ შევეწყალებინე; მან თავისი სახიერებით ხელი აღმიპყრა მე და შემარჩინა ცოგაოლენი ღონე. ჩემი ამხანაგი და ერის კაცთაგანი თეაგინი მაღალის ხმით მიძახდნენ. გამოვედი ბაღიდან და შევირბინე ოთახში. შევედი თუ არა ორმა მხლებელმა შემიპყრო, მიმათრია კუთხეში და ამომაცალა ჯიბიდან რაცა მქონდა; მაგლენი კი არაფერი არა იყო-რა. მე დამიჭირეს და უნდოდათ ხელები შეეკრათ ჩემთვის. მე დავიწყე ყვირილი, გაძალიანება, მოვთხოვე მივეყვანე თავიანთ ბაგონებთან და ვათქმევინე ამ ავაზაკების უფროსებისთვის, რომ არ არის საჭირო ჩემი შეკვრა და შებოჭვა: - თუნდ სასიკვდილოდ წამიყვანოთ და თუნდ რაც უნდა მიყოთ, მე მზად ვარ მოვითმინო ყველაფერი. მათ მიპასუხეს, რომ მთავართან უნდა წავიყვანოთო, რადგან მეფის გამოგზავნილები ყოფილხართო. მე მიუუგე, რომ შეუბოჭავადაც წამოვალთ იმასთან და იმედი გვაქვს, ის გაგვასამართლებს; ჩვენ გვაქვს იმასთან წერილები, რომლებსაც უსათუოდ პაგივს დასდებს. გვიანდა იყო, დამდებოდა. მთავრის სასახლე 15 ეჯზე იყო. ჩვენ გაგვანთავისუფლეს და მარგო ის მოსამსახურე წაიყვანეს, რომელმაც წინააღმდეგობა გაუწია. ეს მოსამსახურე 15 დღის 10 პიასგრად 7 გამოვიყიდე.

3

როდესაც დავალწიე თავი ამ მცარცველებს, შევედი ბაღში. თეაგინმა, რომელიც, უკან მომღვედა ორი ძვირფასი ქვებით სავსე ბოხჩის ძებნის დროს, ყველას უამბო სახლში ჩემი

უბედურება. ყველა დარწმუნებული იყო, რომ იმ ორმა მხლებელმა თვალი შემასწრო განძეულობის დამალვის დროს და იპოვეს კიდეც ის, ერთი ჩემი მსახურთაგანი, სომეხი ალავერდა, მომღვედა თან; მე გავოცდი, როდესაც ეს მსახური მომეხვია ყელზე თვალცრემლიანი და მითხრა: „ბაგონო! დავილუპენით!“ საზოგადო შიშმა და უბედურებამ მთლად დაგვაფიწყა, ვინ ვიყავით. მე ისე აღშფოთებული ვიყავი, რომ ჩემივე კაცი ჯერ მეგრელი მეგონა და გულში ვთქვი, ამას უთუოდ ჩემი დახრჩობა უნდა. როდესაც ვიცანი, გული ამიჩუყა მისმა ერთგულობამ. ვუბრძანე, - ნუ სვრი! - ბაგონო! მითხრა მან, - კარგა კი მოძებნეთ?

- იმდენი ვეძებე, - მივუგე მე, - რომ სრულიად გადავწყვიტე იმედი პოვნისა და ვგრძნობ, რომ ყოვლად უბედური კაცი ვარ. მოსამსახურემ გული ვერ დაიმშვიდა. მითხრა, - მაჩვენე ის ალაგი, სადაც ბოხჩები გადაყარე და, მიაბე, როგორ დამალე და რანაირად ეძებდი მერე. მე ვუამბე ყოველივე ამ საწყალსა, რომელმაც ესეთი ერთგულება გამოაჩინა, მაგრამ დარწმუნებული ვიყავ, რომ გყუილად დაიწყებდა ძებნას და აღარც კი დაფუცადე. დაღამდა. ჯავრმა ისე შემიპყრო და ამაღელვა, რომ არ ვიცოდი, რას ჩავდიოდი, როდესაც ის საწყალი ჩემი მოსამსახურე მეორედ მომეხვია ყელზე და თან უბეში ჩამიღო ორი შეკრული, რომელიც მე დაკარგული მეგონა. ადვილი წარმოსადგენია, თუ როგორ გამახარა ამ სასიამოვნო გარემოებამ. გამახარა იმიტომ კი არა, რომ ვიპოვნე ოც და ხუთი ათასი ეკიუ, არამედ იმიტომ უფრო, რომ ღმერთმა შემიბრალა და არ გამაუბედურა. ამ ფიქრმა ძალიან გამამხნევა. მაშინდელი ჩემი მდგომარეობა აღარ მალონებდა, და აღარც მერმისის მწუხარება, რადგან დავრწმუნდი, რომ ღმერთი არ გამწირავდა. ეს რწმენა მამხნევებდა მას შემდეგ, როცა ფათერაკსა და განსაცდელში ჩავვარდებოდი.

რადგან ეს ორი ბოხჩა ვიპოვე, იმის დარდი აღარ მქონდა, რასაც ჩემი ყუთებიდან წაიღებდნენ. შევედი ოთახში და შევაგყობინე ჩემს ამხანაგს, რომ ძვირფასეულობა ვიპოვე. ჩემს ამხანაგს ცოგათი მიელაგებინა ჩვენი მიფუტკნულ-მოფუტკნული საცოდავი ბინა. წაელთ განისამოსი, იარაღი, სპილენძეული, ყაითნები და სხვა უბრალო ნივთები. ჩვენ გადავწყვიტეთ არ გაგვემხილნა, რომ ის ორი დაკარგული ბოხჩა ვიპოვეთ, გვინდოდა ხალხი დაგვერწმუნებინა, რომ აღარაფერი აღარ დაგვრჩა. ამან ძალიან გვიშველა: თვატინების მსახურებს ეგონათ, მთლად გაგვცარცვეს; ხოლო სულ ყველაფერი, რაც დაგვარგეთ, ღვთის მაღლით, მხოლოდ რამდენიმე ასი ეკიუ ღირდა.

24-ს დღით თეატრების პრეფექტმა და მისმა ერისკაცად ყოფილმა ძმამ საჩივლელად წამიყვანეს კათალიკოსსა და მთავართან. მითხრეს, ძღვენი მიართვიო. მე ვამტკიცებდი, რომ თუ გაცარცვასა და გაქურდვაზე ვიჩივლებ ძღვენი რაღა შუაში უნდა იყოს. მაგრამ ჩვეულებამ თავისი გაიგანა, მივართვი კათალიკოსს ერთი დანის ქარქაში, ვერცხლის დანა-ჩანგალი და ქუდი, რომელიც თვითონ მთხოვა სხვისი პირით. კათალიკოსსა და აგრეთვე მთვარსაც ვაჩვენე სპარსეთის მეფის ბრძანების ქალაქი და მისგან ბოძებული რაყამი (პასპორტი). მთავარს არ წარუვუდგინე საფრანგეთის ელჩის წერილი, რადგან თეატრების მირჩიეს, საჭირო არ არისო. არც ერთმა და არც მეორემ აღარაფრით არ დამაკმაყოფილა. მთავარმა მითხრა, ომიანობაა ახლა და კეთილშობილები ვერ დამიმორჩილებია, სხვა დროს კი კარგსა და ჩქარ სამართალს მოგცემდით; მაინც ჩემის მხრივ ღონისძიებას ვიხმარ, დაგობრუნო რაც წარურთმევიათო. კათალიკოსმაც ესეთივე საუბარი გამართა და შვეის მაგივრად ნუგეშის ცემა დამიწყო. იმათ მაინც მომცეს თითო კაცი და მათის სახელით უნდა მოეთხოვათ მცარცველებისაგან, რაც ჰქონდათ ჩვენგან წაღებული.

ამ მიწყდომ-მოწყდომში შევიტყვე, რომ თვითონ დადიანსაც მონაწილეობა ჰქონდა ჩემი გაცარცვის საქმეში და ნაცარცვის მესამელი მიეღო. ამან უფრო კარგად გამაცნო იმ ქვეყნის ხასიათი და ვითარება, სადაც ვიყავი; უფრო ნათლად დავინახე განსაცდელი, რომელიც ჩვენ გველოდა. ის ორი კეთილშობილი, რომლებიც შემწეობისათვის მოგვეცეს, ჩვენსა წამოვიდნენ დასადგომად. ახლა ამათთვის უნდა მიგვერთმია ძღვენი. იმათ იმ დღეს და მეორე დღესაც ვითომ ძლიერ გამოიდეს თავი ჩვენ საშველად, მაგრამ მათი ცდილობა ამაო შეიქმნა. 26-ს საღამოს მოვიდნენ და გვითხრეს, რომ ვერაფერს გავხდითო, აღარ შეგვიძლიან ამ საქმეს მივლითო, რადგან ოსმალონი მოვიდნენ სამეგრელოში, წვავენ და იკლებენ ყველაფერს და იძულებულნი ვართ სწრაფად ვეახლოთ ჩვენს ბაგონებსო.

მე ისე შევეჩვიე ყოველგვარ მოსალოდნელ განსაცდელს, რომ ამ ამბავმა არ შემადრწუნა. თეატრები სასოწარკვეთილებაში ჩაცვივდნენ, რადგან გრძნობდნენ, რომ ოსმალოების შემოსევა სულ ბოლოს მოუღებდა ამ საცოდავებს. ყველანი გასახიზნად მოვემზადენით. შუალამისას ორჯერ გავოგონეთ მარბაზნის ხმა: ეს იმის ნიშანი იყო, რომ მგერი მოუახლოვდა რუხის ციხეს. თვით მარბაზნების სროლა ამ ციხიდან ისმოდა. რაკი ეს შეიგყო

ხალხმა, დაიწყო გახიზნვა. მიჰქონდათ და მიჰყავდათ თან ტყეებში და სიმაგრეებში ყველაფერი, რის წაღებაც და წაყვანაც კი შეეძლოთ.

27-ს, განთიადისას, ჩვენც სხვებსავეთ გასახიზნად წავედით. არაფერს არ ვახლე ხელი, რაც ან დაფლული იყო ან დამალული სახლის სართულში და ან სხვაგან. მე ვფიქრობდი, რომ ჩვენი ძვირფასი სარჩო-საბადებელი უფრო საიმედო ალაგას არის, ვიდრე იქ იქნება, საცა მივდიოდით. თეატინებს მარტო ერთი ურემი ჰქონდათ და ორი ცხენი ჰყავდათ, ურემზე იყო მთლად სახლის ავეჯი და ორიც ჰატარა ყმაწვილი; ერთ ცხენზე ერისკაცგაგანი თეატინი იჯდა, მეორეზე - ჩემი ამხანაგი, რომელიც ავად იყო. ეს გარემოება ძალიან გვაგვიანებდა და ჩქარა ვერ მივდიოდით. ორი თეატინი და მე ფეხით მივსდევდით ურემს. მონები და მთლად სახლის მსახურები მოგვდევენ ჩვენ. სახლში მარტო ერთი თეატინი დარჩა, რომ თვალყური დაეჭირა იქაურობაზე. ათასი რამ დავგოვეთ იქ ისეთი, რის წამოღებაც შეუძლებელი იყო, რადგანაც ურემები არა გვქონდა. მე დავგოვე იქ ჩემი წიგნები, უმეტესი ნაწილი ჩემი ქალღვრისა და იარაღი მათემატიკურ გამოკვლევათათვის. მე მეგონა, არც ოსმალოები და არც მეგრელები ამაებს ხელს არ ახლებდნენ. სახლის საყარაულოდ დაგოვებული თეატინი ტყეში გაქცეულიყო, გაეგო, თუ არა, რომ მგერი ახლოა; ის მხოლოდ საღამოთი დაბრუნებულიყო შინ, მე უკვე ვთქვი, რომ მეგრელებისა და მათი მემობლების ომი მხოლოდ უეცარი თავდასხმა და ცარცვა არის, ეს ომი დიდხანს არ გასტანს. მართლაც ცოცხალი ხნის შემდეგ მგერი ისევ უკან დაბრუნდა. ამის გამო ყველანი სახლში ყოველთვის ერთს ან ორ კაცს სტოვებენ, რომ მემობლებმა არ მოიპარონ ხორბალი, ღვინო და ან სხვა რამე, რისიც თან წაღება გახიზნის დროს არ შეიძლება. ამ ყარაულებს ხანდისხან მგერი მოასწრებს, თუმცა იშვიათად კი, რადგან სამალავად ახლო აქვთ ძალიან დიდი და დაბურული ტყეები.

საცოდავი სანახავი იყო ამ ხალხის გახიზნვა: დედაკაცები დაგვირთულნი იყვნენ ბავშვებით და ბოხჩებით, კაცები სხვა ბარგით. ერთი საქონელს მიერეკებოდა, მეორეს ავეჯით სავსე ურემი მიჰყავდა. გზაზე ნახავდით ღონე გამოცლილ და სიკვდილამდე მიღწეულ სნეულებს, ბებრებსა და პაწაწინებს, რომელთაც სიარული აღარ შეეძლოთ და შევლას ითხოვდნენ. ეს ძახილი, მწუხარება და უბედურება მხოლოდ ბარბაროსთა გულს ვერ ალხობდა. მართალია, ვერც მე ვიგრძენი სიბრალული, მაგრამ არა გულქვაობით, არამედ იმიტომ, რომ ჩემმა საკუთარმა უბედურებამ ისეთნაირად შემიპყრო, რომ აღარ შემეძლო სხვა შემებრალებინა.

ჩვენ გავიხზნებით ერთ ციხეში, რომელიც ტყეში იდგა. ციხის პაგრონს საბათარი ერქვა; ის იყო გამაჰმადიანებული და მერე ისევ გაქრისტიანებული ქართველი. ის ისე ცბიერი და ავაზაკი არ იყო, როგორც სხვები. მივედით მისას. ისეთი საფლობი გალახი და ლაფი იყო გზაზე, რომ მეგონა ურემი თავის დღეში ვერ გამოაგანდა. რამდენჯერმე დავცალეთ და ისევ დავგვირთეთ ურემი. ორჯერ კინალამ არ აიკლეს ურემი; კინალამ არ გამცარცვეს და არ მომკლეს. ყოველდღე ამისთანა ხიფათში ვიყავი. ციხის პაგრონმა კარგად მიგვიღო. თეატინებმა უთხრეს ჩემ შესახებ, რომ მე ისეთი ვინმე ვარ, რომლის დავალება სამაგიეროს გადაუხდელად არ დარჩება. მან დაგვაბინავა ერთ ცულსა და პაგარა ქოხში, რომელიც ისეთი ფარღალა იყო, რომ იქ ყოფნა ცისქვეშ ყოფნას უდრიდა. ყოველ მხრივ თავზე წვიმა გვასხამდა. მაინც დიდი მოწყალება იყო ამ ქოხის შოვნა. კიდევ კარგი, რომ არ გაგვრიეს სხვა საცოდავთა შორის, რომელნიც ერთი ერთმანეთზე იყვნენ მიყრილნი უალაგობით. ციხე ხალხით იყო სავსე; როცა ჩვენ მივედით, იქ რვა ასი სული იყო, თითქმის სულ დედაკაცები და ბავშვები.

28-ს გათენებადის თეატინების პრეფექტმა დაგვანება თავი და თავის სახლში წავიდა, რომ რამე ჭურჭელი და ხორაგი მოეგანა იქიდან. მინდოდა ამავე აზრით მეც გაეყოლოდი, მაგრამ გათენებადის კიდევ ორი საათი იყო, როცა ის წავიდა. სახლი სავსე დახვედროდა ფაშისა და გურიელის კაცებით, რომელთაც დიდი უკადრისობა მიეყენებინათ ეკლესიის გაღება, რადგანაც ეგონათ, სახლის ქონება იქ ექნებათ დამალულიო. პრეპექტს რომ შეენიშნა ეს მგრის გროვა, გადაესროლა ეკლესიის გასაღები ჯაგებში, თუმცა ძალა ძალიან დაეგანებინა, მაგრამ ის თურმე სულ იძახოდა: მე არა მაქვს გასაღებიო. ბოლოს ოსმალოებს ცოგა პაგივი დაეღვათ იმის ხარისხისათვის, მხოლოდ ზოგი განისამოსი წაერთმიათ, მარტო მსუბუქი ნივთები წაეღოთ და ის რაც ძვირფასი რამ ეპოვნათ სახლში; ჩემი წიგნებისა და ქაღალდებისათვის ხელი არ უხლიათ.

29-ს ღამით მისულიყო იქ ერთი მეგრელი კეთილშობილი ოცდაათ კაცამდინ მხლებლებით და სუყველაფერი აეკლო. იმას მთლად მოეჩხრიკა ჩემი ოთახი, რადგან ჰგონებია, იქ ბევრი რამ იქნება დამალულიო; წაეღო ყველაფერი, რაც მე იქა მქონდა, ჭურჭელი, ყუთები და სახლის ავეჯი. ერთი სიგყვით ყველაფერი, რაც მე დავტოვე იქ, და რისთვისაც ოსმალოებს ხელი არ უხლიათ, როგორც ერთობ მცირე ფასიანი და მძიმე სამიდისათვის. იგი მეგრელი, როგორც ვთქვით, ღამით მოსულიყო, იმ ავაზაკს, რადგან სანთელი არა ჰქონოდა დაენტო ცეცხლი

ჩემი ქალაქებიდან და წიგნებდან, ოთახი გაენათებინა, ჯერ დაეგლიჯა ყლები, რადგან დავარაყებულები და წარწერილები იყვნენ. მე ძალიან საიშვიათოდ დავაყდევებინე ჩემი წიგნები პარიზიდან რომ მოვლიოდი. ამ წიგნთაგან ერთოც აღარ გადარჩა.

30-ს დილით გავიგე ამ გაცარცვის ამბავი და ისე მეწყინა, რომ გამოთქმა არ შემიძლია. საღამომე ერთი ოსმალო მოვიდა ციხეში, სადაც მე ვიყავი და განაცხადა, რომ ფაშისგან ვარ მოგზავნილიო. საბათარ გავიდა გასაგებად რა ამბავი მოიგანა, რომ ფაშის ლეიგენანგი, რომელიც რუხის წინა დგას, გაკვირვებულია, რომ საბათარ არ მივიდა მასთან დამორჩილების გამოსაცხადებლად და მისთვის პაგივის საცემად, რადგან სამეგრელო ხონთქარს ეკუთვნისო: ფაშას გაცემული აქვს ბრძანება კარგად მოეპყრან იმათ, რომელნიც ოსმალოებს ემხრობიან და მგრად მოეკიდნონ იმათ, ვინც არ ემხრობა; თუ სურს გადაარჩინოს თავისი ქონება, სიცოცხლე, ციხე და რაც იმაში არის სწრაფად უნდა წავიდეს ფაშის ბრძანების მისაღებად. საბათარმა მიუგო, რომ ფაშას ჩემ ბაგონად ვსთვლი, გულით ოსმალო ვარ, და არა მეგრელი; მინდოდა კიდევ ვხლებოდი ფაშას და, რა წამსაც გავიგებდი იმის ბრძანებასა და რაკი ეხლა ვიცი, რომ მისი ლეიგენანგი რუხთან არის, ხვალ დილითვე მივალ მისი ბრძანების მისაღებადაო.

31-ს საბათარი ოცდაათი შეიარაღებული კაცით წავიდა ფაშის ლეიგენანგის სანახავად და მიართვა მას ძღვნად ოთხი მონა, ერთი ბაღია აბრეშუმი, წმინდა სანთელი და ხორავი. ბანაკში საღამომე მივიდა. იქ ნახა რამდენიმე სამეგრელოს კეთილშობილი, რომელნიც მისებრ დამორჩილებოდნენ შიშის გამო, რომ მგერი არ მისულიყო მათ ციხეებზე და არ აეოხრებინა მათი მამულები. ლეიგენანგმა უთხრა, რომ მის ბაგონს ხონთქრისაგან მიცემული აქვს ბრძანება, დაანგრიოს ყველა სამეგრელოში, მაგრამ მას თვითონ კი სურს დაიცვას იმ მეზობლების ციხეები, რომელიც რუხში, და მისცა ახალგაზრდა მთავარს, რომელიც ახალციხეში იყო აღმრდილი; რომ საბათარმა უნდა შეჰფიცოს მორჩილება, მისცეს ერთი თავისი შვილი მძევლად და მიართვას ფაშას ძღვენი. საბათარი დათანხმდა ფაშასათვის ძღვნად მიერთმია ათი მონა ორივე სქესისა და სამასი ეკიუ ვერცხლით და აბრეშუმით.

ოქტომბრის 1-ს საბათარი დაბრუნდა უკან და თან მოიყვანა ოსმალოები თავისი ციხის და მთლად თავისი მამულის მცველად. მთელი ღამე ზებე იყო და აგროვებდა ძღვენს, რომელიც უნდა მიერთმია. აცნობა ყველას, ვინც კი შეხიზნული იყო მის ციხეში, რომ ოსმალოებმა დაუყენეს მათ მცველნი და მის სამაგიეროდ ოც და ხუთი მონა და რვა ასი ეკიუ უნდა გაიღონ. ეს ყველაფერი მოიკრიფა იმათგან, ვინც მის ციხეში იყო სეხიზნული. ყველა ოჯახიდან, საცა ბავშვი იყო, ერთი გამოართვა. ძალიან საცოდავი სანახავი იყო, როცა საწყალი ბავშვებს ჰგლეჯდნენ ღელებს ხელიდან, გადააბამდნენ ორ-ორს ერთმანეთზე და მიჰყავდათ ოსმალოებთან. მე ოცი ეკიუ გამომართვეს.

შეგროვებულის ხარჯიდან საბათარმა ფაშის ლეიტენანტს მარგო ის მიაართვა, რასაც დაპირებული იყო; დანარჩენი თვითონ აიღო. როდესაც ნახეს, რომ წავიდა საბათარი და წაიყვანა თან თავისი უმცროსი შვილი, მის ცოლებს, მის ყმაწვილებს და მთელ ციხეს კრიამული შეუღდათ. ყმაწვილები, რომელთაც ოსმალოებს მძევლად აძლევდნენ, მერე მათი მონებად ხდებიან, თავის ღლეში ვეღარ დაეხწვივიან ოსმალოს ხელიდან. ისინი სგამბოლში მიჰყავთ ლამაზი ყმაწვილების რიცხვის გასამრავლებლად და სერალში ინახავენ. ფაშის ლეიტენანტმა მიიღო ძღვენი, მძევლები და საბათარიც თავისთან დაიჭირა. ლეიტენანტმა სამჯერ მისცა დადიანს წინადადება დამორჩილებოდა, მაგრამ მთავარი არ დამორჩილდა. მისი ციხე კარგად იყო დაცული სვანების მიერ, რომელნიც მის ვეზირს მოეყვანა და, რომელნიც უფრო მეტად ბატონობდნენ, ვიდრე თვით დადიანი. ვეზირი ყოველდღე უთვლიდა, გამაგრებულიყო, მეც მზადა ვარ მგერს თავს დავესხაო. ოსმალოებმა რუხის ციხის წინ ოთი დღე დაჰყვეს, შეიპყრეს ორ ათასზე მეტი ტყვე, აიღეს მრავალი დავლა და ბოლოს უკან დაბრუნდნენ. ოსმალოებს არგილერია არ ჰქონდათ და ამან შეუშალა მათ ციხეზე იერიშის მიგანა. მათ წაიყვანეს თან სამეგრელოს ყველა კეთილშობილი, რომელნიც დაემორჩილნენ და, რომელთაც შეჰფიცეს ახალ მთავარს. კათალიკომი შეფიცულთა შორის იყო; ფაშამ ბრძანა დაენიშნათ კათალიკომი ახალი მთავრის ვაზირად, გაეგზავნათ მისი სახელით აფხაზეთის მთავართან და ეთხოვნათ მთავრისთვის ცოლად აფხაზეთის მთავრის ქალი.

ეგონათ ოსმალოების მოსვლა სამეგრელოში დაამყარებდა წესიერებას, ჩამოაგდებდა მშვიდობის და იარაღს დაადებინებდა. ეს სრულებიგაც ასე არ მოხდა. ისინი მოვიდნენ, აიკლეს მხარე და ჩააგდეს ქვეყანა უფრო დიდ არეულობაში, ვიდრე წინათ იყო. გაჰყვეს იგი ორ ნაწილად. ერთი ნაწილი ფიცისა და მძევლებს მიცემის გამო იძულებული იყო ახალი

მთავრის მხარე დაეჭირა, ხოლო მეორე დარჩა მომხრე და მორჩილი ძველი მთვარისა. ამ განხეთქილებამ იძულებული ჰყო ყველა იარაღი აეღოთ ხელში. რადგან ვხედავდი ამისთანა უბედურ ყოფას, რომელიც ესე შორს იყო მშვიდობიანობაზე, გადავსწყვიტე წავსულიყავ საქართველოში, როგორც უნდა ყოფილიყო და რა გაჭირებაც უნდა მენახა. მე იმდენი უბედურება მაწყდებოდა თავს სამეგრელოში ყოველ დღე, რომ ეჭვი არა მქონდა, ეს უბედურებანი მალე მომიღებდნენ ბოლოს. ლევანი ემუქრებოდა ციხეების, ქონებისა და მამულების აკლებას იმ მეზობლებს, რომელნიც დაჰმორჩილებოდნენ ოსმალებს. საბათარი ჯერ ისევ ოსმალებთან იყო; მისი შვილები, რომელნიც ბრძანდებოდნენ ციხეში, დიდი ავაზაკები და საშინელი დაუნდობლები იყვნენ. ყოველ დღე ჯავრი და უხორაგობა მკლავდა. დიდი საქმე იყო ერთი მუჭა ღომისა და ერთი გირვანქა ხორცის ყიდვა. მე ჩემ ქოხში ისე განვიცდიდი ყოველგვარ ავდარს, როგორც გრიალ მინდორზე. ჩემი მსახურების სასოწარკვეთილება ძალიან მაწუხებდა. ერთი სიგყვით, ჯავრით აღარ ვიყავი. ამან მაიძულა მეხმარა ყოველი ღონე, - გავსულიყავ სამეგრელოდან, ვიდრე კიდევ მქონდა შეძლება. ყველგან მოვაძებნინე ყოლაუზები 8; აღვუთქვი, ვეხვეწე, ვაძლიე. ვერაფერს გავხდი, არავინ არ ისურვა გამომყოლოდა. მეუბნებოდნენ: იმერეთის გზები ჯარებს უჭირავთ, და სიგიჟე იქნება თავისი ნებით იქ მისვლა, რადგან დარწმუნებული ვართ, იქ ტყველ ჩავცვივითო. განვიზრახე მომეველო ან კავკასიონის მთებით, ან შავი ზღვის ნაპირით მაინც. არავინ არ ისურვა გამოყოლა.

ვერ დაიჯერებთ როგორ ეშინიათ მეგრელებს სიკვდილისა და წახლენისა. რაც უნდა მცირედი განსაცდელი იყოს, ვერა სასყიდლით ვერ იძულებულჰყოფთ მეგრელებს შეჰბედოს. ბოლოს იძულებული შევიქენი ამერჩია გზა ზღვით და ოსმალეთით. ე.ი. მომეველო 70 ეჯი. წავედი ანარგიაში. ეს ანარგია სოფელია და მცირე ნავთსადგური. იქ ვპოვე თათრის ფილუგა და ვიქირავე გონიოში წასასვლელად. მივეცი თუ არა ბე, დავბრუნდი თეატინების სახლში საბათარის ციხეში, რომ მოვმზადებულიყავ სამგზავროდ.

ჩემ ამხანაგს მოველაპარაკე მასზე, თუ რა ოსტატობას ვხმარობ მის გასაყვანად სამეგრელოდან, თუ ღმერთი ინებებდა და მშვიდობით მგზავრობას მომცემდა; ნოემბრის 10-ს გამოვედი ციხიდან. წავიღე თან ასი ათასი ლივრის ფასი ძვირფასი ქვები, რვა ასი პისტოლი ოქრო და მცირე ბარგი, რაც კი გადამრჩენოდა. ძვირფასი ქვები ჩაგანებული მქონდა ერთ ბალიშში და უნაგირში, რომელიც განზრახ იყო თვალების დასამალავად

გაკეთებული. თან წავიყვანე ერთი მსახურთაგანი, რომელიც მყავდა გამოცილული გყვევობიდან. ეს ერთი ცბიერი და მუხთალი კაცი იყო, მისი სიბოროტე მე კარგად არ ვიცოდი. არ მირჩევდნენ იმის წაყვანას, რადგან ემინოდათ რაზე ცუდიო არ შეემთხვია ჩემთვის. მე თვითონაც არა მქონდა ნამდვილად გადაწყვეტილი მისი წაყვანა, მაგრამ იღბლად ასე მოიგანა, რომ წავიყვანე. მიზეზი, რის გამოც წავიყვანე ის და არა სხვა, ის იყო, რომ თუ იქ დამეგოვებინა, მეშინოდა ვაი თუ გავამხილე სამეგრელოში. ზამპი თეაგინების პრეფექტი, გამომყვა თან. ერისკაცთაგანმა თეაგინმაც მოინდომა თან გამოყოლა ანარგიაში. მე და პრეფექტი ფეხით მივდიოდით, რადგან ცხენის მეტი ვერ ვიშოვეთ ქირით, თუმცა ბევრი ფული ვაძლიეთ ცხენების დასაქირავებლად. ცხენს ავკიდე ბარგი და შევსვი ბედ ჩემი მსახური. ერისკაცთაგანი თეაგინიც ცხენით იყო. ორი დღე დაქინებით წვიმდა. ცხენიდან ერთ უჯზე ერისკაცთაგანი თეაგინი კინალამ დაიხრჩო ერთ განიერ და მოდილებულ არხში, რომელშიაც ჩავარდა მისი ცხენი და, რომლიდანაც დიდის გაჭირვებით ამოვათრიეთ თითქმის ნახევრად მკვდარი მხედარი. აღარას ვიგყვი ჩემს დაღალვაზე იმ დღეს და მერეც. მე იძულებული ვიყავი ავდარში ფეხით მოევლო გყეში, რომელიც სავსე იყო გუბეებით და გალახით. გალახი მუხლზე მადგებოდა; არ შეიძლება კაცმა მეტი გაჭირვება აიტანოს, რაც მე ავიგანე. მთლად დავიქანცე; დამრჩა მხოლოდ მხნეობა და სურვილი არასფერს არ მოვრიდებოდი, ყველაფერი მომეთმინა, ოღონდ კი გადამერჩინა სიმდიდრე, რომელიც მქონდა მე ჩაბარებული. საღამოს მივედი ანარგიაში სულ მთლად დაწუმპულები. ანარგია ექვს აჯზე არის საბათარის ციხიდან.

12-ს უნდა ხელ-ახლა გზას შევსდგომოდი, მაგრამ მე დამიშალა ეს ერთმა ახალმა გარემოებამ; მოიგანეს ამბავი, ჩერქეზებისა და აფხაზების ნავები დადიან სამეგრელოს ნაპირებზედო. ეს მართალი გამოდგა: იმათ მოეგაცნათ აქაური ნავები და სხვათა შორის ის ნავებიც, რომლებიც მინდოდა დამექირავებინა. გამოუთქმელი სევდა, რომელიც ამ ამბავმა მაგრძნობინა, წარმომდინარეობდა არა იქიდან, რომ აქ მომიგვიანდებოდა და ბევრს ავს შევემთხვეოდი, არამედ მისგან, ვაი თუ აქედან თავის დღეში თავი ვერ დამელწია.

19-ს აცნობეს მ. ზამპის, რომ წინა დამეს შეემგვრიათ მისი ეკლესიის კარები, წაეღოთ რაც იქ ყოფილიყო, აეხადნათ საფლავი, რომელიც ეკლესიაში იყო, და წაეღოთ ყველაფერი, რაც სახლის დასაცველად იქ დარჩენილ თეაგინს დაემალა; მთლად აეთხარათ იქაურობა და მხოლოდ კედლები-და დაეგოვებინათ მთელი. ადვილად შეიძლება წარმოიდგინოთ რა ელდა

მეცა მე ამ ამბის გაგონებაზე, რადგან შეიძლება ათას პისგოლზე მეტი მქონდა ჩაფლული იმ ეკლესიაში. მაშინვე გავგზავნე კაცი ჩემ ამხანაგთან. ის ციხეში ველარ ეპოვნათ: თეაგინების ბინაზე წასულიყო იმის გასაგებად, რაც გვარგუნა წილად ამ უბედურ შემთხვევამ, რომელიც მასაც მაშინვე გაეგო. მან მომწერა, რომ ღვთის მადლით არ შეჭებოდნენ ჩვენს ქონებას და განძი იმგვარადვე ენახა, როგორც გექონდა მიწაში ჩაფლული. ამ ამბავმა საკვირვლად გამამხსნევა. ეს ჩავთვალე ახალ ნიშნად ღვთის ჩემდამი წყალობისა. გავბედე წასვლა. ოსმალოებმა მომაქირავეს ფილუგა და მაშინვე გზას შევუღექი.

27-ს გავემგზავრე ანარგიიდან. ჩემი ფილუგა დიდი იყო; იმაში ოც კაცამდე იყვნენ, ნახევარი მონები და სხვა ოსმალოები. მე იმიტომ მივეცი ნება ჩაესხათ ნავში ამდენი ხალხი, რომ შემძლებიყო თავისდაცვა მეკობრეთაგან, რომელნიც ზღვის ნაპირებზე დადიოდნენ. ერთი საათის ცურვის შემდეგ გავედით ზღვაზე. ენგური, რომლითაც ჩამოვედით ჩვენ, ჩქარი მდინარეა, მასზე სიარული ძლიერ ჩქარა შეიძლება, მაგრამ სიფრთხილეა საჭირო, როდესაც ამ წყლით ჩამოაქვთ სავსე ნავეები, რადგან აქ მრავალი თხელი ადგილებია, სადაც ნავეებს გაპრიყავს ხოლმე. მთელი დღე ზღვის ნაპირზე დავრჩი: ნავის პაგრონი შემეხვეწა დავრჩენილიყავ, რადგან კიდევ ორ მონას მოელოდა, რომელნიც საღამომე უნდა მოსულიყვნენ.

ანარგიაში ყოფნის დროს ორჯერ მიმიწვიეს ნათლობაში. წავედი სანახავად, რომ შემეცყო, თუ როგორ ასრულებდნენ ამ საიდუმლოს სამეგრელოში. მ. გამპის საკმაოდ სწორად აეწერა ეს თავის მოხსენებაში. აი, როგორი ნათლობა ვნახე: დილის ათ საათზე გავგზავნეს მღვდლის დასაძახებლად. მოვიდა თუ არა მღვდელი, მაშინვე შევიდა ქოხში, სადაც ღვინოს ინახავენ, ჩამოჯდა სკამზე და, თავის ჩვეულებრივ განისამოსშივე, დაიწყო კითხვა ნახევრად დაგლეჯილი წიგნისა, რომელიც სიდიდით იყო ახალი ალექსის გოლი ინ - 8. ყმაწვილი, როდესაც მღვდელმა დაიწყო კითხვა ჯერ არ იყო მის წინ. მამამ და ნათლიამ შემოიყვანეს ყმაწვილი ხუთმეტი წუთის შემდეგ. ეს ხუთი წლის ბავშვი იყო, ნათლიამ მოიგანა ერთი პაგარა ღერი წმიდა სანთელი და სამი მარცვალი საკმეველი; აანთო სანთელი და მიაკრა ქოხის კარებზე. ჯერ ბავშვის მონათვლამდისვე დაიწვა ის სანთელი, სხვა სანთელი აღარ აანთეს. სამი მარცვალი საკმეველი დააგდეს მცირე ცეცხლზე და დაწვეს. მოძღვარი ამ ხნის განმავლობაში კითხვით იყო გართული. კითულობდა ჩქარა, დაბლად და ძალიან მცირე ყურადღებით, რადგან ყველას პასუხს აძლევდა, ვინც კი ჰკითხავდა რამეს. მამა და ნათლია

შედიოდნენ და გადიოდნენ ამ ხნოს განმავლობაში და აგრეთვე ყმაწვილიც, რომელიც ჭამის მეგს არას აკეთებდა. კარგა ხნის კითხვის შემდეგ მოიგანეს თბილი წყლით სავსე ლაგვანი 9, მღვდელმა ჩაასხა შიგ პაგარა კოვბით ნიგვმის ბეთი და უთხრა ნათლიას გაეხადა ბავშვისათვის განისამოსი. გახადეს ყმაწვილს და მთლად გიგველი ჩასვეს ლაგვანში. ყმაწვილი ფეხზე იდგა: ნათლიამ მთლად ჩაჰბანა განი. როდესაც კარგად დაჰბანა, მღვდელმა ამოიღო გყავის ქისიდან, რომელიც მას სარგყელზე ეკიდა, ერთი ბეწვი მირონი, მისცა ნათლიას და იმან სცხო მირონი ყმაწვილს თითქმის ყველა ასომე: ქოჩორზე, ყურებზე, შუბლზე, ცხვირზე, ლოყებზე, ნიკაპზე, მხრებზე, ნიდაყვებზე, ბურგზე, მუცელზე, მუხლებზე და ფეხებზე. მღვდელი კი სულ კითხულობდა. გაათავა კითხვა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ნათლიამ ისევ ჩააცვა ბავშვს განსაცმელი. ყმაწვილს რომ ჩააცვეს, მერე მამამ მოიგანა პური, ღვინო და ერთი ნაჭერი მოხარშული ღორის ხორცი. ჯერ ყმაწვილს აჭამა, მერე მიართვა ნათლიას, მღვდელს, სტუმრებს და ყველას, ვინც სახლში იყო და ამის შემდეგ ყველანი მოუსხდნენ სუფრას, სუფრიდან თითქმის არაფერ არ ამდგარა ფხიბლად.

5

28-ს დილით აღრე გავედით ბღვაში. წყნარი გაროსი იყო. ვხედავდით ერთის მხრივ გრაპიზონის მთებს და მეორის მხრივ აფხაზეთისას. 30-ს შუა-დღის უკან მივედით გონიოში. ფაზისიდან იქამდინ 40 უჯი არის. მთელი ეს ნაპირი ძალიან მაღლობი და მთებიანია. ეს ადგილები ზოგი გყით არის შემოსილი, ზოგი მოგიგვლებულია. ქვეყანა ეკუთვნის გურიელს. გურიელის სამფლობელოს უჭირავს ადგილი იმ მდინარემდინ რომელიც გონიოდან ნახევარ უჯზე ჩამოდის.

მიადგა თუ არა ჩვენი ფილუგა ნაპირას, ჩემი მსახური სიხარულისაგან აღგაცებული გადახდა ნაპირზე, ცას მიაპყრო თვალები, კოცნიდა დედამიწას, ათასნაირად წყევლიდა სამეგრელოს და ათას აღთქმას აძლევდა ღმერთს, რომ ოსმალეთში მოიყვანა. ერთი წამის შემდეგ შევიდა ციხეში და დამგოვა მარგო. ვგონებ იმიტომ წავიდა რომ ეამბნა, ვინ ვიყავი. როდესაც მებაჟე და ლეიგენანტი მოვიდნენ ფილუგინად გადმოწყობილი საქონლის სანახავად და ბაჟის ასაღებად, იმათ მაშინვე მიაბნეს, რომ ევროპელი ვარ, სამეგრელოში გაჭირვებულ დღეში ვიყავი და ახალციხეში ვაპირებ წასვლას. ძლიერ გავეკვირდი. მივხვდი, რომ გამცეს არ შევშინდი და ღვთოს მაღლით გული შემრჩა. დარწმუნებული ვიყავი,

რომ ჩემმა მსახურმა არ იცოდა თუ ვინ ვიყავი. ის სკამბოლიდან წამოვიყვანე; ჩემი მსახური ჰხედავდა, რომ მე უფრო ელჩებთან და ევროპულ მოხელეებთან დავდიოდი; ისინი პატივს მცემდნენ, დანარცენ ღროს კი წერა-კითხვაში ვაგარებდი. ის უნდა დარწმუნებულიყო, რომ მე მოგზაური ვიყავი. დავარიგე ეთქვა ოსმალოებისთვის, რომ მე ვაჭარი ვარ. სამეგრელოში იმიტომ ვიყავი, რომ მგაცხებელი ფრინველები მეყიდნა ევროპაში წასაყვანად. იქაურებმა მთლად გამცარცვეს და მივიღვარ ახალციხის ფაშასთან საჩივლედად. მტკიცედ დავადექი ამ ჩვენებას. მებაქემ რაღაცეები გამომკითხა. მე საკმაოდ კარგი პასუხები მივეცი. უბრძანა გაესინჯათ ჩემი მარაგი-ვერაფერი ვერ იპოვეს მასში აკრძალული. ბარგში სხვათაშორის უნაგირი იყო. უნაგირს ფულურო ჰქონდა ძვირფასი ნივთების დასამალავად. უნაგირი სავსე და ძალიან მძიმე იყო. მისმა სიმძიმემ ეჭვი ააღებინა, მით უფრო, რომ ოსმალური უნაგირები ძალიან მსუბუქებია. ყარაულებმა აიღეს, გასინჯეს ყოველმხრივ, მაგრამ რადგან ხელში, ყველგან მხოლოდ ტუა და ბალანი მოხვდათ, დაანებეს თავი.

ნახევარი იმ რვა ასი პისგოლისა, რომელიც მიმქონდა აქვე მქონდა, ნახევარი კი კლიგით დაკეტილ ჩანთაში იღვა, იქვე იყო მოგიერთი უბრალო ნივთების, რომელნიც თუმცა ძლიერ ძვირფასნი არ იყვნენ, მაგრამ ძალიან კარგად ვიცოდი, მაინც წაიღებდნენ ოსმალოები, თუ კი თვალს მოჰკრავდნენ. როცა სამეგრელოდან წამოვედი, გადაწყვეტილი მქონდა მენავეებისათვის მიმეცა ეს ჩანთა შესანახავად, როდესაც გავილოდით ნაპირზე ქობულეთში. მენავეებს ბარგს არ სინჯავენ და ფილუგასაც იშვიათად ჩხრეკენ. კარგი ნიაფი იყო და ეს ალაგი ისე გავიარეთ, რომ არ დავდექით. ამან ხელი შემიშალა ამესრულებინა ჩემი განზრახვა. თავხელობა იქნებოდა შემესრულებინა ეს ფილუგაშივე მსხლომთა თვალწინ.

მეზაქეებმა უკვე იცოდნენ, რაც მქონდა მე; ჩავიდნენ ფილუგაში და იპოვეს ჩემი ჩანთა. იკითხეს ვისიანო, მე ვუთხარ; - ჩემია, შიგ ისეთი არა არის რა, რასაც ბაქი უნდა. მეზაქემ მითხრა, - ჩანთა გახსენიო. მე მივუგე სიამოვნებით ავასრულე, მაგრამ სახლში და არა მღვის ნაპირზე. ამდენ ხალხში. მეზაქემ თავისთან წამიყვანა. მმართველი ლეიგენანგის მოვიდა იქ. იმან აიღო ასზე ერთი და მეზაქემ ხუთი. წაიღეს ჩემგან ოც და ორი პისგოლი, ოქრო და ყველაფერი, რაც კი მოეწონათ იმ ნივთებიდან, რომელიც ჩანთაში მქონდა. სხვათა შორის წაიღეს ერთი წყვილი დამბაჩა, რომელიც შეადგენდა ჩემს ერთად-ერთ იარაღს. მართალია ფასი მომცეს, მაგრამ მარტო ღირებულების ნახევარი. მეზაქემ მითხრა, მასთან დავბინავებულიყავი. მე მივუგე, რომ ის მასხრად მიგდებს, როდესაც მიწვევს თავისთან

დასაბინავებლად მას შემდეგ, როცა უსამართლოდ წამართვეს ბაჟი თეთრზე, რომელიც მქონდა მე, რადგან ოქროსა და ვერცხლის ბაჟი არ უნდა. მან მომიგო, - რომ კარგად არ მცოდნია საქმე: არაფერი უსამართლობა არ ჩაიდინა, რადგან გონიოში ახლევინებენ ბაჟს ყველაფერზე გამოუკლებლად; რომ თავისთან მაძლევენ ბინას, ეს არის პატივისცემა. მაღლობა გადაუხადა და ვითხარი, - თუ გსურს სიკეთე გამიწიო და საუკუნოდ დამავალო, შემწეობა მომეცი ახალციხის ფაშასთან წავიდე; ახლა მთელმა გონიომ გაიგო, რომ ერთი პარკი ოქრო მიპოვეს და ვშიშობ, დანარჩენ ოქროს წართმევის დროს არ მომკლან კიდეც, მარტო და უცხო ვარ, თავის დაცვაც აღარ შემიძლია, რადგან თვითონ შენ წამართვი იარაღი და ამიგომ უნდა გაისარჯო, რამე შემწეობა მომეცე. - სრულებითაც ნუ შეშინდებიო, მითხრა მან, ღვთის მაღლით, მორწმუნეთა ქვეყანაში ხარ, აქ არ უნდა გეშინოდეს არც გაცარცვისა და არც სიკვდილისაო: მე თავლები ვარ, რომ შენს ქონებასა და სიცოცხლეს ხელს არავინ ახლებს, თუნდაც თავზე დაიდვა შენი ოქროს პარკი და ისე წაიღოვო: პირდაპირი გზა ახალ-ციხისკენ ძლიერ სამხელოა: ამ გზაზე ორი პირველი დღე ფეხით მოგიხდება სიარული, რადგან ცხენებს არ შეუძლიათ მთების ვიწრო და უსწორ-მასწორო ბილიკებზე იარონ; ხვალ დილით მოგცემ კაცებსა და ეს კაცები წაიღებენ შენს ბარგს და მოგაცილებენ პირველ სოფლამდე, იქიდან მეორემდე და ასე კიდევე ახალციხემდეო.

მითხრა ეს და მესამედ მიმიწვია, დამე ჩემთან გააგარეო. ძლიერ მთხოვდა ამას, და ეგყობოდა, გულითაც მთხოვდა. თურმე თავაზიანობას იჩენდა კეთილის გულით და ჩემთვის სიკეთე სურდა. ამას მიხვდი შემდეგში. ნეგავი მაშინვე ეს, ვერ მივხვდი, თუ განგება რას მიმზადებდა; მეშინოდა, ვაი, თუ იმიგომ მიწვევს, რომ უფრო კარგად გასინჯოს ჩემი ბარგი, უნაგირი და თვითონ ჩემი გაჩხრეკაც მოინდომოს. თან მქონდა დიდი ქისა ოქრო და ძვირფასი თვლები სამ ადგილას დამალული.

თითქმის დაღამებული იყო, როდესაც გამოვედი მეზაყესაგან. ჩემს მსახურს წაელო ჩემი ბარგი იქ, სადაც ჩემთან ერთად მოსული ხალხი დაბინავებულიყო. ეს იყო ერთი საძაგელი ქობი, ყოველ მხრივ ფარდალადა, ფრიალ ბინძური და მყრალი. იქ მე თანაგრძნობა გამომიცხადეს. - დიდად ვწუხვართ, - მითხრეს და, მართალი უნდა ვთქვა, დარწმუნებული ვარ, რომ ჩემი მსახურის გარდა, რომელმაც მიიღო საჩუქარი იმ ოცდაოთხი პისგოლიდან, ჩემი ამბავი ყველას ეწყინა, ვინც კი იქ იყო. ყველა მაყვედრიდა, რომ მათ არ მივეცი ჩემი ბარგი შესანახად. მე საწყლად და ძალიან დაღონებულად ვაჩვენე თავი, მაგრამ გულში კი

მიხაროდა, რომ ასე ადვილად გადავრჩი: მოუთმენლად ველოდი მზის ამოსვლას და ვამბობდი: - ღმერთო, ჩქარა გაათენე და ამ განსაცდელს გადამარჩინე.

ნამცხვარს გეახლებოდით, როდესაც მოვიდა ერთი იანიცარი და უთხრა ჩემს მსახურს, - ციხის თავის ლეიტენანტი გიბრძანებსო. ციხის გავი თვითონ არ იყო იქ: მისი ლეიტენანტი ასრულებდა მის თანამდებობას. ჩემი მსახური წავიდა მასთან, და ერთი საათის შემდეგ იგივე იანიჩარი მოვიდა ახლ ჩემს დასაძახებლად. მე რომ მივედი, ლეიტენანტი და ჩემი მსახური სუფრაზე ისხდნენ, მთვრალეები იყვნენ. ლეიტენანტმა ჯერ ბალით მასვა და მაჭამა: მერე მითხრა, რომ ყველა ქრისტიანი, სასულიერო წოდების კაცი, რომელიც გონიოზე გაივლის, ვალდებულია მისცეს გონიოს მმართველის ორასი ლუკაგი და, რადგან მე მმართველის წარმომადგენელი ვარ, შენც უნდა მომცე ეს ფულიო. მე მივუგე: - თქვენ ცლებით, მე ვაჭარი ვარ, უკვე გადავიხადე ბაჟი, თუმცა უსამართლოდ - კი და მებაჟემ კიდევ განმათავისუფლა: თუ მაინცდამაინც უნდა მივცე რამე მმართველს, ხვალ მივსცემ, ღამე კი დრო არ არის ამისთანა ლაპარაკისათვის. წამოვდექი, დავაპირე წამოსვლა. ორმა იანიჩარმა შემაყენა: ლეიტენანტმა ისევ დამსვა, ბალით მასვა. დამაყოვნა იქ ორი საათი და ათას გვარი უთავბოლო ლაპარაკი დამიწყო. სხვათა შორის მითხრა, ქრისტიანების ქონება, სიმართლით რომ ვილაპარაკოთ, ოსმალოებს ეკუთვნის:

მაღგიელებმა წაიყვანეს გყვედ ჩემი ორი ძმა: ისეთ კაცს, როგორიც შენა ხარ, ოცი პისტოლი ქონება ეყოფათ. ჩავევარდი გაჭირვებაში: მთვრალი ხალხი მეხვია გარშემო და იმათთან მქონდა საქმე! ჩემი მსახური მოშველები მაგივრად მსაჯულთან იჯდა სუფრაზე და ბრძანებლობდა ჩემს შესახებ. ნამდვილად ის ჩემი მსახური კი არა იყო, ბაგონი იყო! ვხედავდი მის მუხთლობასა, მაგრამ არაფრის თქმა არ შემეძლო: მეშინოდა უფრო უარესისა. გავიხმე ჩემი მსახური ცალკე და ვუთხარი, - ნულარ გამაჯავრებ ამაზე მეტსა, მემსახურე იმ ერთგულობით, რომლითაც აქამდე მემსახურებოდი: მხოლოდ შენ შეგიძლია მოგვარიგო; მე ნებას გაძლევ გაილო ამისათვის ოც ლუკადამდინ, ჩემი განზრახვა იყო, მოფერებით, რომელსაც ჩემთვის მხოლოდ კეთილის მოგანა შეძლო, შემკავებინა ამ ვერაგის სიბოროტე და დამეშალა მისთვის, უკიდურესობა რამ არ ჩაედინა. ამის შემდეგ დაუწყე ხვეწნა, მუქარა ლეიტენანტსა: ვეუბნებოდი აღარავინა მოვა გონიოში, თუ გაიგებენ, რომ აქ ამგვარი ძალადობით და ასე უსამართლოდ ეკიდებიან მოგზაურებს. ლეიტენანტმა სიცილი დაიწყო, - გონიო ჩემი მამული არ არის, მე მხოლოდ ერთი წელიწადი-ღა უნდა ვიყო

აქა; ბევრს არას ვიწუხებ, თუნდა ერთი კაციც არ მოვიდეს აქ ჩემს შემდეგ და თუნდა თვით ციხეც დაინგრეს, მე იმის დარდი არა მაქვს, შემდეგ რა იქნება და რა მოხდებაო. საქმე ბოლოს იქამდე მივიდა, რომ ლეიგენანგმა გაგზავნა კაცი ჩემი ბარგის მოსაგანად, რადგან არ მივეცი, რასაც მთხოვდა. ჩემი მუხთალი მსახური ეხმარებოდა მას ამ საქმეში. მითხრა ამოიღე ოქრო, რომელიც ჩანთაში გაქვსო, მე არ ვქენი: არაფრის გულისათვის ერთ სუსაც არ მოგცემ: მე შენი არაფერი მმართებს: არ შემიძლია წინააღმდეგობა გაგიწიო, თუ ძალადობას დაიწყებ: შეგიძლია წაიღო ყველაფერი, რაც გსურს. მაგრამ კარგად ვიცი გზები, როგორც უნდა დავიბრუნო ყოველივე, რაც ძალადობით წამერთმევა. ამ ავაზაკმა მოაგანინა ბორკილები და რკინის საყელო: ამან, მართალი უნდა ვთქვა, ცოცხალი შემაშინა: მქონდა საქმე ჯარის ხალხთან, რომლებსაც ოქრომ და ღვინომ თვალები აუხვია და ისეთ ყოფაში იყვნენ, რომ ყველაფერს იბამდნენ; ერთი მათგანი მომიახლოვდა და მითხრა: - ნიორს, რამდენსაც უფრო მეტს დანაყავ, იმდენად უფრო მეტად აყროლდება, ესე იგი რამდენსაც უფრო დააგვიანებ საქმის გათავებას, იმდენად უფრო გამძნელება მერე საქმეო. ამაშიშარმა აღვიღმა, სადაც ვიყავი, და ათსამა სხვა მოგვცეო. მეგი ღონე არ იყო, მივეცი ეს ფული და კიდევ ოთხი ღუკაგი ზედ და აგრეთვე დავუთვალე. სიმდიდრე, რომელიც მქონდა ზედ და აგრეთვე ბინაზე, ამგვარმა საშიშარმა აღვიღმა, სადაც ვიყავი, და ათასმა სხვა მოსაზრებამ ძალა დამაგანა ასე მოვქცეულიყავ; სხვა მდგომარეობაში მე არ დავუთმობდი მუქარას, არ შემეშინებოდ ბორკილებისა და ან სულ განვთავისუფლებოდი, ან მცირე ფასით მაინც გადავრჩებოდი.

ლეიგენანგმა ძალა დამაგანა; როდესაც ჩავეუთვალე ასი ღუკაგი, ფიცი ჩამომართვა, რომ რაც მივეცი, მივეცი ჩემის ნებითვე და არავის არ ვეცყოდი. ახლა ამაზე დაიწყო ისეთი გაცხარებული დავიღარაბა. როგორც პირველზე. მე არ მინდოდა ფიცი მიმეცა, რადგან ნამდვილად ამაზე ჩივილი მინდოდა; ეს ავაზაკი კი გაჯიუტდა და არ იღებდა ას ღუკაგს, თუ იმ პირობას არ მივცემდი. რა პირობასაც ითხოვდა. მეგი ღონე არ იყო, უნდა შევფიცებოდი, რომ ისე მოვიქცეოდი, როგორც მას სურდა.

მეორე დღეს, დილა აღრიან, ღუკემბრის პირველს, მებაჟეები მოვიდნენ ჩემს ბინაზე და წასვლამდინ მათვალიერებდნენ. ბრძანბა ჰქონდათ გაესინჯათ ჩემი უნაგირი და მეც გავეჩხრიკეთ. დაუძახეს ჩემს მსახურს და თავაზიანად და დარბაისლურად, რამდენადაც კი

შესაძლო იყო მათთვის, გამოუცხადეს ეს ამბავი, ხელმეორედ გასინჯეს უნაგირი. მე შიშით ვთრთოდი, როცა სინჯავდნენ. მაგრამ ეჭვი ვერაფერზე ვერ აიღეს. მხოლოდ უნაგირის სიმძიმე უნაგირი იმიტომ გავაკეთებინე, რომ საჭიროების დროს ბარგისათვის გამომდგარიყო; ისინი ამით დავაშოშმინე. შემდეგ შევატყვე, რომ ჩემი გასინჯვაც უნდათ. ჯერ ერთმა და მერე მეორემ ცალცალკე გამიხმეს და მეუბნებოდნენ, თუ მაქვს რამე იმისთანა, რამელაც ბაჟი არ გადამიხდია, მიმეცა მათთვის საჩუქარი და არ გამამხელდნენ! - მეგობრებო, მივუგე მე, ნუ ეძებთ მიზეზებს ჩემს გასასინჯად: თუ გსურთ გამსინჯეთ, აი, გამსინჯეთ, - ვუთხარი ეს თუ არა, გავიხსენი ჟილეგი და ვაჩვენე ჩემი ქისა. ამ გაბედულებამ დამიფარა და მებაჟეებმა აღარ გამსინჯეს. მე წავედი მათთან ერთად მათ უფროსთან: განგებ მოვიმტირალე თავი ძლიერ შეწუხებული ვეჩვენე და ვუთხარი: - თქვენთან არ დავბინავდი და ამიტომ წამართვეს ერთი ნაწილი ჩემი ოქროსი: - მე კარგად გირჩიე, - მომიგო მან; ვიფიქრე რომ აგრე მოგვივილოდა. ძალა დამატანა მეთქვა მისთვის, რამდენი წამართვეს, ვინ წამართვა: მარწმუნებდა, უსათუოდ დამიბრუნებდა დანაკარგს, მე ვუთხარი, რომ მოკვლას დამექაღნენ, თუ ვიტყვი. მართალიც იყო ეს. გულით მსურდა გავცლოდი გონიოს: აღარ მსურდა დამეწყო დავა. შევევედრე მებაჟეს, თავის ნათქვამი აესრულებინა. მან ამისრულა: მომცა ორი კაცი, რომ ჩემი ბარგი სადამომდინ ეგარებინათ: მომცა კიდევ ერთი ოსმალა, რომ ახალციხედინ მივეცვალებინე, უბრძანა იმ ორ კაცს, - ბარათი მოიგანეთ ამისგან დასარწმუნებლად, რომ მშვიდობით მივიდა ბინაზე: ოსმალს მისცა ბრძანება, რომ გზაზე არავის დავებრკოლებინე. აი ბრძანება:

„გზის მცველებო, მამასახლისებო, მსაჯულებო, ქეთხულებო, მიაცილეთ სოფლიდან სოფლამდე, თვით ჰასსან ფაშის სახლამდე ქანი, მისი ბარაფი. მიეცით ფულით ცხენები და კაცები, რამდენიც კი მოითხოვოს, ეს და მისი ბარგი უნდა მთლად იმ ადგილების მცხოვრებლებმა დაიცვან და გაუფრთხილდნენ, სადაც გაივლის; წინააღმდეგ შემთხვევაში მცხოვრებლები პასუხისგებაში მიეცემიან“.

6.

3-ს ხუთი ეჯი გავიარე ფეხით. სამ კაცს მოჰქონდა ჩემი ბარგი, ბევრჯელ ისე ახლო გავივლიდით საშინელ ხრამის პირზე, რომ შემზარავდა, სულ აღმართ-დაღმართ მივდიოდით: ამ ხუთ ეჯში ორიც არ გამორეულა სწორი გზა.

4-ს ღავრჩი ერთ სოფელში, სადაც წინა დღეს მივედი: წვიმამ, თოვლმა და ქარიშხალმა არ გაგვიშვა წავსულიყავით. ამ სოფელში მოსახლეობდნენ ქრისტიანები და მუსლიმანები.

5-ს და 6-ს თერთმეტი ეჯი გავიარე. თუმცა ცხენები მყავდა, მაგრამ შემიძლია ვთქვა, რომ სამი ეჯი არ გამომივლია ცხენით: ყოველ წამს უნდა ჩამოვმხდარიყავ, რადგან ვიწრო და ძნელი სავლელი გზები იყო. ცხენი ძლივს იკიდებდა ფეხსა.

7-ს და 8-ს თექვსმეტი ეჯი გავიარე; ჯერ ხან შევჯდებოდი ცხენზე, ხან ჩამოვსვებოდი: მერე ვაკე გზა დაიწყო, მაგრამ ძალიან მიხვეულ-მოხვეული იყო. კავკასიის მთებში ვიყავით მოსულნი. ოთხი ეჯი ბოლოს სულ თავ-ქვე გზა იყო. ნახევრად რომ გავიარეთ ეს დაღმართი, მალღობებსა და მთის წვერებზე გამოჩნდა ციხეებისა და ეკლესიების ნანგრევები. იქაურები ამბობენ, ბევრი ციხე და ეკლესია იყო, მაგრამ ოსმალებმა დაანგრიესო. მთის ძირში იწყება მშვენიერი ვაკე, რომელიც სიგანით სამი ეჯი იქნება. ეს ვაკე ნაყოფიერი ალაგია, უხვად მომცემი და მთლად სოფლებით სავსე. შუაში ჩამოუღის მდინარე მტკვარი.

აზია რამდენსამე ნაწილად იყოფა დიდის მთის ქედებითა. ამ ქედებში ერთი იწოდება გავრად, მეორე ინაუსად და მესამე კავკასად. გავრის მთა უფრო ღრმად არის შეწეული აზიაში. მთლად ეს მთა გრეხილი სამოგადოდ იწოდება გავრის მთად. ვამბობ სამოგადოდ, რადგან მის თითოეულ შგოს საკუთარი სახელი აქვს და ამ საკუგარ სახელს მახლობლად მცხოვრებელი ხალხი უწოდებს. მესამე ქედი, კავკასიონი, უფრო ახლოა ევროპამე: ის მღებრეობს შავისა და კასპიის ზღვების შუა, რუსეთისა და ოსმალეთის შუა. ბევრნი ვერ არჩევენ ერთმანეთში ამ სამ ქედს: სხვათა შორის ვერ არჩევენ პლინიუსი და კვინტ-კურციუსი, რომლებსაც ინდოეგში ჰგონიათ კავკასიონი. სტრაბონი, რომელიც ლაპარაკობს ამ მთაზე თავისი გეოგრაფიის მეთერთმეტე წიგნში, ამბობს: თუმცა ეს ავგორები ეთანხმებიან ერთმანეთს ამ საგნის შესახებ, მათ მაინც არ უნდა დაუჯეროთ, რადგან წარმოსთქვეს ეს მხოლოდ პირ-მოთნეობით, რომ უკეთესად შეექოთ ალექსანდრე, რომლისთვისაც რასაკვირველია, უმეტესი დიდება იქნებოდა, გავრცელებინა თავისი

ძლევა მოსილობა ინლოეთის მთების იქით, ვიდრე გარღვევლო იარალით ხელში მხოლოდ ევექსინის პონგის მახლობელი ევექსინის პონგის მახლობელი მთები. მე დავიჯერებდი, რომ ეს შეცდომა არის და შეცდომა მხოლოდ გეოგრაფიული, რომელიც მოსვლია კვინგ-კერციუსს რაიმე განზრახვის გარეშე, როგორც მაგალითად, ის შეცდომა, როცა ამბობს, განგესი სამხრეთიდან მომდინარეობსო, ან იაქსარგი განაისიო, - დავიჯერებდი, რომ არ ამბობდეს იმ შექვესე წიგნში: კავკასია მღებარეობს ჰირკანიისა და ფაზისს შორისო.

კავკასიონი ყველაზე დიდი და ძნელი გადასასვლელი მთა არის ყველა იმ მთებში, რომელიც მე მინახავს: ეს იქიდანაც ცანს, რაც აქამდე ვსთქვი: ციცაბოებით და საზარელი ფრიალოებით არის ეს მთა სავსე.

ბევრი შრომა დასჭირვებია აქ ზოგიერთ ალაგას ბილიკების გაყვანასა, და გამოკვეთას. მთა მთლად თოვლით იყო დაფარული, როდესაც მე გადავიარე: თითქმის ყოველგან ათ გოჯზე მეტი თოვლი იდგა. ჩემს ყოლაუბებს რამდენსამე ადგილას გზის გაწმენდა დასჭირდათ ნიჩბებითა. ფეხებზე ეცვათ ერთგვარი თოვლზე სასიარულოდ მოწყობილი ქალამნები, რომლებიც მე მხოლოდ ამ ქვეყანაში ვნახე, ამ გეხსაცმელს ძირი გრძელი და თხილამურის მაგვარი აქვს, თუმცა ისე განიერი არა. აგრეთვე ბადე უფრო თხელია და ფიცარი მთლად მრგვალი, ეს ფეხსაცმელი იფარავს თოვლში ჩაფლობისგან, რადგან თითის დაღებაზე მეტო არ ჩადის თოვლში. ისინი მარდად დარბოდნენ თოვლზე, მხოლოდ მქრქალ და განურკვეველ კვალსა გოვებდენ, რადგან ამ ფეხსაცმელს არც თავი უჩანს და არც ბოლო. კავკასიონის სიმაღლეებზე მუდამ თოვლი ძევს და გადასავალი გზა რვა ეჯის სიგრძეზე ძალიან უდაბურია. 7-ს დამე თოვლში გავაგარე. გავაკაფინე ნაძვი და დიდი ცეცხლი დავანთებინე. როდესაც მთის წვერზე ავედით, ჩემი თანამგზავრები ევედრნენ თავიანთ ხაგებს: მოელოთ წყალობა და არ ამოვარდნილიყო ქარი. მართლაც და, რომ ცოგათი ძლიერი ქარი ამდგარიყო, უსათუოდ წაგებუქავდა: თოვლი ფხვიერი და მგვერითი წმინდა იყო: ქარი აიგაცებდა ამ ფხვიერ თოვლს და ჰაერს გაავსებდა. ღვთის მაღლით თითქმის სრულებით არ იყო ქარი. ცხენები ისე ღრმად იფლობოდნენ ზოგან, მეგონა ვეღარ ამოაღწევდნენ. თითქმის სულ ფეხით მივდიოდი: რვა ეჯიც არ გამიფლია ცხენით, ისე გადავიარე ეს შესანიშნავი მთა, რომელიც არის ოცდათექვსეშეტი მილი. უკანასკნელ ორ დღეს ჩემი თავი ღრუბელში მეგონა. ოც ნაბიჯს იქით ვეღარას ვხედავდი, თუმცა მართალია, გყე, რომლითაც შემოსილია მთის

წვერი, ძლიერ უშლის შორს დანახვას. ცყე ნაძვისაა. აქ სხვა ხეები ვერ ვნახე, რამაც ძლიერ დამალონა: მეგონა, ქვეყნის უმაღლეს მთაზე ვარ, ანდა აზიის უმაღლეს მთაზე მაინცა; ძალიან მინდოდა დავრწმინებულიყავ, მართაღს ამბობდნენ ბუნებისმეტყველნი და გამომკვლევებლნი თუ არა, რომ ძალიან მაღალი მთების წვერებზე ხის ფურცლები ყოველთვის ერთგვარ მდგომარეობაშიაო. რადგან ქარი და ღრუბლები, რომლებსაც შეუძლიათ ჩამოჰყარონ ისინი, უფრო დაბლაა და ვერას დროს ვერ აღწევს იმ სიმაღლესაო. ეს ვერსად ვერ შევნიშნე. აგრეთვე ვერ შევნიშნე, რომ იმ ჰაერში შეუძლებელი ყოფილიყო ცხოვრება, როგორც ისინი ამტკიცებდნენ.

მართალია იქ ჰაერი ძლიერ თხელი და მშრალია, მაგრამ, ვგონებ იქ ისევე შეიძლება ცხოვრება, როგორც ძალიან შეკუმშულ ჰაერში: იმის მიზეზი კი, რომ იქ არავინ სახლობს, მხოლოდ ვაჭრობა და ალებ-მიცემობაა. ძნელია კაცმა იქონიოს აქიდან დანარჩენ ქვეყნასათნა რაიმე ურთიერთობა და დამოკიდებულება. ამ საშინელ მთას რომ ჩამოვდიოდით, ვხედავდი ღრუბლებს, რომელნიც იძროდნენ ჩემ ქვევით, თვალ ჩაუწვდომელ სიღრმეში. ჩემი თავი ჰაერში მეგონებოდა, რომ არ მეგრძნო, თუ რანაირად ვიდექ დედა-მიწაზე.

კავკასიის მთა თვით წვერამდე ნაყოფიერია და უხვი თაფლით, პურიტ და ღობით; აგრეთვე ბლომად არის იქ ღვინო, ხილი, ღორი და მსხვილი საქონელი. ყველგან მშვენიერი წყლებია. რამდენიმე სოფელია იქ. ვაზი ხეების გარშემო იზრდება და ისე მაღლა ეხვევა, რომ ხანდისხან შეუძლებელია მისწვდეს კაცი ყურძენს, დასაკრეფად. რთველი იყო როდესაც გავიარე. ვშოულობდი ყურძენს, მაჭარსა და მშვენიერ ძველ ღვინოს. ღვინო იქ იაფია: ზოგან სამას გირვანქა ღვინოს ერთ ეკიუთი იყიდით: რადგან სოფლები ვერა ჰყიდიან იმდენ ღვინოს, რამდენის დაყენებაც შეუძლიათ, ყურძენს არ კრეფენ მთლად და ვაზებზედვე აღპობენ. გლეხები ხის ქოხებში ცხოვრობენ: ყველა ოჯახს ოთხი-ხუთი ქოხ აქვს. ცეცხლს ანთებენ უფრო დიდი ქოხის შუაზე და ყველანი გარშემო უსხედან. დედა-კაცები ხორბალს მაშინ გამოჰფქვავენ, როცა პური დასჭირებათ. პურს აცხობენ კეცებში, კეცები ორიოდ-სამიოდ თითის დადებაა სიღრმითა და ირგვლივ იქნება ერთი ფუტი. ძალიან გაახურებენ კეცს, ჩასდებენ შიგ პურს, ზედ წააყრიან ცხელ ნაცარს და ნაღვერდალს. ისეთი ადგილებიც არის, სადაც პირდაპირ ნაცარში აცხობენ პურს, გამოსწმენდენ კერიის ნაცარს

და ნალვერდალს. ისეთო ადგილებიც არის, სადაც პირდაპირ ნაცარში აცხობენ პურს, გამოსწმენდენ კერიის ერთ კუთხეს, ცასდებენ შიგ ცომს და ზევიდან ცხელ ნაცარს და ნალვერდალს წააყრიან. თუმცა ესე აცხობენ, მაგრამ პურის ქერქი მაინც საკმაოდ თეთრია და პურის ძლიერ კარგი. ღვინოს ისევე უნახავენ, როგორც სამეგრელოში. საღამოობით ვინავედობდი იმ გლეხისას, რომელიც ცხენებს ან მებარგულებს მაქირავედა. გამყოლი ოსმალო მემსახურეობდა მარდად და კარგად, იმდენად, რამდენადაც კი შესაძლებელი იყო იმ ადგილებში. ჩვენ გვაძლევდნენ ქათმებს, კვერცხებს, მწვანისს. ღვინო, პური და ხილი უხვად იყო რადგან ყველა მახლობელ ოჯახს მოჰქონდა როგორც ბეგარა, ერთი დიდი ხელადა ღვინო, ერთი კალათა ხილი და ერთი ცხრა პური, ფასს არა მთხოვდენ და ზრდილობაც მიშლიდა რამე მეჩუქებინა მათთვის: მეშინოდა უმართებულობაში არ ჩამოერთვათ.

მგელივით ვწამდი, მაგრამ ორი სამი საათის უკან ისევ მომშივდებოდა. ადვილი წარსმოსადგენია, როგორ დავსუსტდებოდი სამ თვეს სამეგრელოში, სადაც არა მქონდა პური, გაჭირვებაში ვიყავი და ვძრწოდი უფრო დიდ უბედურებათა მოლოდინში. ახლა, მადლობა ღმერთს, კვალად მშვიდ და უხვ ქვეყანაში ვიყავი; მოვედი საძაგელი ქვეყნიდან, სადაც ფულითაც ვერ ვშოულობდი საჭმელს, იმ ქვეყანაში სადაც უსასყიდლოდ მასაზრდოებდნენ. ამისთანა უკიდურეობა უნდა გამოსცადოს კაცმა, რომ იგრძნოს, რამდენად სასიამოვნოა მისთვის ამგვარი ბედნიერი ცვლილება.

მთების მცხოვრებნი უმეგესად მართლმადიდებელი ქრისტიანენი არიან. მშვენიერი ელფერი აქვს ხალხისა, ძალიან მშვენიერი სახის დედაკაცები ვნახე იმათში. აქაურები გაცილებით კარგად არიან მოწყობილი, ვიდრე მეგრელები და კავკასიის სხვა ხალხი, რომელიც ოსმალეთის ქვეშევრდომი არ არის.

9-ს ხუთი ეჯი გავიარე ხეობაში. დასამუშავებლად გამოსადეგია იქაური ნიადაგი. გორებზე, რომლებითაც შემობლდულია ეს ხეობა, მოჩანდა მრავალი შინაური პირუტყვი. საღამომე ახალციხეში მივედი.

ახალციხე არის კავკასიის მთაზე აშენებული ციხე: იგი ღვას ოცამდე სხვადასხვა გორებს შუა. ამ გორებიდან ადვილად შეიძლება ყოველმხრივ მისწვდეს ტყვია. გორს ორი კედელი და კოშკი არგვია. კედლებიც და კოშკებიც ძველებურად არიან ქონგურებით მოცულნი. ციხეს მცირე არტილერია აქვს. იქვე ახლო, გორებზე და მალლობებზე, დაბაა გაშენებული. დაბაში ოთხასზე მეტი სახლია, რომლებიც თითქმის ყველა ახალია, ამ ცოგა ხანშია აშენებული. იქ ძველი არაფერი არ არის სომხის ორი ეკლესიის გარდა. დაბაში ცხოვრობენ ოსმალოები, სომხები, ქართველები, ბერძნები და ებრაელები. ქრისტიანებს აქ აქვთ ეკლესიები, ებრაელებს - თორა. აქ არის აგრეთვე ახალი ქარვასლა, რომელიც ხისგან არის აშენებული, როგორც თითქმის სხვა ყველა აქაური სახლები. ახლო ჩამოუდის მდინარე მტკვარი, რომელსაც სათავე აქვს კავკასიის მთებში, რამდენსამე ათ ვჯზე ამ დაბიდან. სტრაბონის სიგყვით მისი სათავე სომხეთშია. პტოლომეი კი ამბობს, რომ სათავე მტკვრისა კოლხიდაშიაო, ხოლო პლანის სიგყვით მტკვარი გამოდის ოსმალეთის მთებიდან, რომლებიც კოლხიდის გევით მდებარეობენ მთებიდან, რომლებიც კოლხიდის გევით მდებარეობენ და იწოდებიან კორაქსისად მდინარე კორაქსის გამო. ეს მდინარეც იქიდან გამოდის და შავ ზღვაში ჩადისო. ეს სხვადასხვა ამრი შეიძლება ერთმანეთს უდგებოდეს და ერთი და იგივეც იყოს, რადგან სომხეთი არგვია კოლხიდას და თვით კოლხიდას ოდესმე დიდი ადგილი ეჭირა. ახალციხის ფაშა ციხეში ცხოვრობს. აფიცრები და ჯარი ახლო-მახლო სოფლებში არიან დაბანაკებულნი. სპარსეთის ისტორია ამბობს, ციხე ქართველებისაგან არის აშენებული და ოსმალოებმა წაართვეს უკანასკნელი საუკუნის დამლევესო: ოსმალოებს მიუმაგებიან ამ ციხისათვის ახალი შენობები, როგორც მეორე ციხისათვის, რომელიც სამი დღის სავალზე არის იქიდან და იწოდება ღმანად.

13-ს დილის ორ საათზე გავემგზავრენით ახალციხიდან. აღმოსავლეთისაკენ წავედით. სამი ეჯის იქით ახალციხის ვაკე ვიწროვდებოდა, მთები ისე უახლოვდებიან ერთმანეთს, რომ ნახევარი ეჯის სიგანე ვაკის მეტი აღარ რჩება. ამ ადგილას არის მაგარი ციხე ოსმალოებისა აშენებული კლდეზე, მტკვრის მარჯვნივ. კლდე გარშემობლულია წყვილის კედლით. ციხის გარშემო გაშენებულია პაგარა ქალაქი ახალციხის მაგვარად. ამ ადგილს უსკერი ჰქვია. აქ არის სანჯაყი, ჯარი, მხედრობა, მებაჟე. ძალიან მეშინოდა, არ შევეყენებინეთ და არ გავესინჯეთ, მაგრამ მაღლობა ღმერთს, ისე გამიშვეს, სრულებითაც

არა მითხრეს რა. მეურმე, რომელსაც მოვყავდი, გორელი იყო. ციხის უფროსმა ჰკითხა, ხომ გორიდან ხარო. მან მიუგო, - დიალო. სხვა არაფერი ჰკითხეს და გაუშვეს ისიც და ისინიც ვინც მას მოსდევდნენ. გორის ხანსა და ახალციხის ფაშას მეგობრობა აქვთ ერთმანეთში. ეს არის იმის მიზეზი, რომ ოსმალოები კარგად ეპყრობიან ქართველებს. უსკერიდან ორ ეჯზე გადასავლელია მთა, რომელიც ჰყოფს აქ სპარსეთს ოსმალეთისგან. გადავიარეთ ეს მთა და მერე სიგრძეზე ცავეყვით. მთაზე ბევრი სოფელია გაშენებული. ძირს მომდინარეობს მტკვარი. რამდენსამე ადგილას მოჩანს კოშკების, ციხეებისა და ეკლესიების ნანაგრევები: ეს არის ნაშთი საქართველოს დიდებისა და ოსმალეთ-სპარსების მძვინვარებისა. გავიარეთ ათი ეჯი და ღამე დავდექით ერთ პაგარა ქალაქში.

14-ს მხოლოდ ოთხი ეჯი გავიარეთ, ერთობ ოღროჩოღრო გზა იყო ამ მთებში. აქ არის მეგად ძნელი და შეუვალი გასავალები და მრავალი ციხის ნანგრევები. ჩვენ დავდექით სურამის ვაკეზე ერთ დიდი სოფელში, რომელიც ციხის მახლობლად არის გაშენებული. მშვენიერი ვაკეა. შემოსილია დაბალი გყით და სავსეა სოფლებით, აგარაკებით, ქართველთა ბაგონების კოშკებით. მთელი მხარე დამუშავებულია, ერთი სიგყვით, ეს არის ერთი უმშვენიერესი მხარე.

7.

15-ს გავიარეთ ათი ეჯის სიგრძე ცხრა მინდორი: ერთიც პაგარა მთა გადავიარეთ. მთა ამ მინდორების და ქ. გორის შუაში ძევს: ყოველ მხრივ მოჩანდა მშვენიერი სოფლები, დამუშავებული მიწები და ნაყოფიერი ადგილები. მარჯვნივ, მანამ მთაზე ახვალ, დაგვრჩა ერთი დიდი ქალაქი, რომელიც თითქმის სულ მთლად დანგრეული იყო: იქ ხუთასამდინ მოსახლე ცხოვრობსო: ადრევე კი 12 ათასი კომლი იყოო. იმ ქალაქში არის საეპისკოპოზო კათედრა და ერთი დიდი ეკლესია ქართველებისგან აშენებული.

მთიდან რომ ჩამოვდიოდით, ღამემ მოგვისწრო. გორში რომ შევედი, პირდაპირ იგალიელ კაპუცინების ბინისაკენ გავსწიე. იმათთან ჩემს შესახებ წერილები მქონდა. სამი წელიწადია რაც ამ ბერებმა დაარსეს ქუთაისში უცხოთათვის სვანე სახლი: ამრად ჰქონდათ, იქიდან სამეგრელოში გასულიყვნენ და იქ დაბინავებულიყვნენ, მაგრამ, რადგანაც ამ ქვეყნებში დაუცხრომელი ომები და ავაზაკობა იყო, მეფე კი ყურს არ უგდებდა, ანუ კეთ ვთქვალ, არ

იცოდა, როგორ მოესპო ყველა ეს, იძულებულნი გახდენ, აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოსულიყვნენ. ამ კაპუცინებს შეეძლოთ მოეცათ ჩემთვის რჩევა და შემწეობა. გამოვეცნაურე მათ და ვუთხარი, რომ სპარსეთის შაჰმა გამგზავნა საფრანგეთში: მომცა ბრძანება თავის სახელმწიფოს ყველა მმართველთან: მისი ღიღებულება სწერს მათ, რომ პაგივით მიმიღონ და ყოველგვარი საჭირო შემწეობა აღმომიჩინონ. ვუამბე, რომ მე სპარსეთში წამოველ შავი ზღვით და სამეგრელოთი: სამეგრელოში ომს შევესწარი და ათასი უბედურება გადამხდა. ვერავითარი ღონისძიებით ვერ გამოვიგანე ის ნივთები, რომლებიც შაჰისთვის მომქონდა, ამიგომ ჩემ ამხანაგთან დავგოვე და მე საქართველოში წამოვედი; იქნება შემწეობა აღმომიჩინოს ვინმემ. ახლა სულით და გულით გვეედრებით მირჩიოთ რამე და გაჭირვებიდან დამიხსნათ. ამას ვალად გღებთ, როგორც სიყვარული ისე სხვა მოსაზრებაც. მამები შეაწუხა ჩემმა თავგადასავალმა და იმ განსაცდელმა, რომელიც ჩემს ამხანაგსა და ქონებას მოელოდა სამეგრელოში. მითხრეს რამდენადაც შეგვიძლია ვეცდებით, როცა პრეფექტისაგან ბრძანებას მივირებთ, უიმისოდ კი არა შეგვიძლია რაო. პრეფექტი ახლა გფილისშია მეფესთან: უმჯობესი იქნება, შენ თვითონ წახვიდე მასთან. ისე დამარწმუნეს, რომ გადავწყვიტე წასვლა და ცხენებიც დავაქირავებინე. წინამძღვარმა უბრბანა დე-ვიგერბს, მომზადებულიყო და გამოემყოლოდა.

ეს საერთოაგანი კაპუცინი ძალიან კეთილი და პაგიოსანი კაცი იყო: კარგად იცოდა ექიმობა, მოყვებლისა და დაჭრილის წამლობა. საქართველოში და იმერეთში ისეთი ავადმყოფები და დაჭრილები მოერჩინა, რომ მათი მორჩენა არავის ეგონა, და ამით ღიღი პაგივი დაემსახურებინა. ქართული კარგად იცოდა და მთელი საქართველო თავიდან ბოლომდინ დავლილი ჰქონდა. ძალიან გამბედავი, მომთმენი, ლმობიერი და კეთილგონიერი იყო. მე უკეთეს თანამგზავრს ვერ ვიშოვნიდი. მშვენიერი ამხანაგობა გამიწია. ვუთხარ, თუ სამეგრელოში წამომყვები, ჩემთვის ღიღი შემწეობა და ნუგეში იქნება! - ღიღის სიამოვნებით გამოგყვებიო, - მითხრა, - მხოლოდ პრეზიდენტისგან ნებართვა აიღეო.

16 დეკემბერს მე და ეს კეთილი ბერი გავემგზავრენით გორიდან. ჩვენ გავიარეთ შვიდი ეჯი თითქმის სულ მტკვრის პირად. გზა კარგი იყო, გადიოდა ნაყოფიერ მინდვრებზე, სადაც მრავლად იყო სოფლები. გზაზე არის ერთი თითქმის მთლად დაქცეული ქალაქი კალიყალა. ეს ფზა ზედ კალიყალას შუაზე გადიოდა. გორიდან აქამდინ ოთხი ეჯია.

17-ს ექვს ეჯზე მეტი გავიარეთ. გზა სწორი, მაგრამ ზოგან ცოცხალი ქვიანი იყო. ჩვენ გავიარეთ საქართველოს საკათალიკოზო ეკლესიის პირდაპირ, რომელიც მტკვრის პირას არის აშენებული. ერთი ნახევარი ეკლესიისა დანგრეული იყო, მეორე ნახევარი კი არ იყო დანგრეული და მშენებრად მოჩანდა. ამბობდნენ, ამ ეკლესიაში ეკლის გვირგვინის ნაწილი, კვართისა და ილია წინასწარმეტყველის განთსაცმელის ნაჭრებიაო. მე ვერ ვნახე ეს წმინდა ნაშთები: კაპუცინმა დამარწმუნა, - მე მინახავსო. საღამომე მიველით გვილისში: მთელი დღე ძლიერ თოვლა და ამის გამო აღრე ვერ მიველით. კაპუცინამ თავიანთ ბინაზე წამიყვანა. მაშინვე ვუამბე პრეფექტს ჩემი მისვლის მიზეზი. წერილებიდან, რომლებიც წარვუდგინე მას, გაიოგ ჩემი ვინაობა. მხოლოდ ის - და იყო საჭირო, რომ კარგად ჩამეგონებინა მისთვის, თუ რა მოელოდა ჩემს ქონებას, რომელიც სამაგრელოში დაგვოვე; ავუხსენი, რომ აუცილებლად საჭირო იყო, როგორმე გამოგვეგანა ჩემი ქონება სამეგრელოდან. მოვასხენე პრეფექტს: - ჩემის ამრით ორი საშუალება დაგვრჩენია, რომ შევასრულოთ ეს ჩვენი განზრახვა: თითოეულ ამ საშუალებათაგანს თავისი კარგი მხარეებიც აქვს და ცუდიცა. პირველი საშუალება ის იყო, რომ შეამზნა ჩემი ვინაობა საქართველოს მეფისათვის, მეჩვენებინა შაჰის ბრძანება და მეთხოვნა შემწეობა, რათა სამეგრელოდან გამომეგანა ის ნივთები, რაც მის დიდებულებას, შაჰს ეკუთვნოდა. მეორე საშუალება იყო: იღუმლად წავსულიყავით იმ ქვეყანაში, არ გაგვეცხადებინა არც ჩვენი თავი და არც ის, თუ რისთვის მივდიოდით. მე მეორე საშუალება მერჩინა, მაგრამ პრეფექტს არ შევამჩნევინე. პრეფექტმა მითხრა, - მოითმინეთ ცოცხალი ხანს, ვიფიქრებო. ისიც მითხრა, რაც მე მიაბე, ეგვე ბერებსაც უთხარი, რადგან ისინი სამეგრელოში და იმერეთში ნავალი არიან და შეუძლიათ ამ საქმეში დაგვეხმარონო. ამასთანავე აღმითქვა, ვუბრძანებ, ეს საიდუმლო არავის უთხრანო. შევასრულო პრეფექტის ნება, ვუამბე ბერებს და შევეხვეწე, ერჩიათ რამე, დახმარებოდნენ ამ გაჭირვებაში.

18-ს სადილის შემდეგ, პრეფექტმა მე და ბერები თავის ოთახში შეგვიყვანა. გვითხრა თავისი ამრი ჩემის საქმის შესახებ. ბერებმაც წარმოსთქვეს თავიანთი ამრი: თითქმის ყველანი იმ ამრისა იყვნენ, რომ ფარულად შევდგომიყავით საქმეს: არ გაგვეცხადებინა ჩვენი თავი და იღუმლად წავსულიყავით სამეგრელოში, იმათ მითხრეს, - თუ ამ საქმეს საქართველოს მეფეს შეაგყობინებთ, ის უსათუოდ მოგცემთ საჭირო შემწეობასო; გაგზავნის კაცებს და უეჭველად გადმოაგანინებს ყველაფერს, რაც იქ დაგვიგოვებია, რადგანაც საქართველოში

და იმერეთში მისი დიდი შიში და ხათრი აქვითო, მაგრამ საქმე გაზვიადლება და ვაი თუ სულ დაილუპოვო; დაბრუნების დროს რამე ხიფათს შეგამთხვევენ, მოგკლავენ და სულ ერთიანად წაიღებენ, რაც გაბაღიაო. აქ ყველაფრისა უნდა ეშინოდეს კაცსა: ადგილები, რომელმედაც უნდა გაიაროს კაცმა, თავგანწირული ავაზაკების და კაცის მკვლელების ბუნაგებით არის მოფენილიო.

ქართველებიც ძალიან ორგულები და ბოროტები არიანო. დიდი ხანი არ არის, რაც გაცარცვეს ერთი ვიღაც პაგრიარქი, რომელმაც საქართველოზე გამოიარა, ეჭვი თვით მეფეზე აიღეს, ვითომ იმან გააცარცვინა იღუმალად და წაართმევინა ქონება, რომელიც თან მიჰქონდაო. ისიც უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ საქართველოს მეფე აგრე რიგად არ ემორჩილება სპარსეთის შაჰის ბრძანებას:

ვთქვათ, მეფე გულწრფელად გაისარჯა, მაშინ ის დიდ საჩუქარს მოითხოვს და ვერ დააკმაყოფილებ ვერც მეფეს და ვერც მის ოჯახობასაო.

აღტაცებაში მოვედი, როდესაც დავრწმუნდი, რომ კაპუცინებიც ჩემი ამრისა იყვნენ. ინაგადავსწყვიტე წავსულიყავით ფარულად მე და ჩემი თანამგზავრი ანჟი, გაგვევრცელებინა ხმა, ვითომ მე კოლხიდელი თეაგინი ვარ: ისინი ომიანობის გამო გაჭირებულ ყოფაში არაიან და კაპუცინებს შემწეობას თხოვენ: ამის გამო კაპუცინებმა ერთი თავიანთი ამხანაგი გაგზავნეს იმათ გამოსაყვანად. მაშინვე სამგზავროდ მოვემზადე. ამოვალაგე უნაგრისა და ბალიშში დამალული ძვირფასი თვლები, ყუთში ჩავაწყვე, დავკეცე და პრეფექტს მივაბარე შესანახად. გვეგონა, ვერ ვიმოვიდით ქირით ცხენებს, რადგან არავის არ სურდა სამეგრელოში წამოსვლა. ბოლოს ფული დავხარბეთ და დავიქირავეთ ორი ჩალვადარი. შევპირდით, გიბღავთ ცხენებსაც და ბარგსაც, თუ რამე ხიფათი შეგვემთხვევაო.

20-ს გავემგზავრენით მე, ანჟი და ერთი კაპუცინების მეგობარი ქუთაისელი ქართველი; ის ათასჯერ ყოფილიყო სამეგრელოში და მის ახლო-მახლო. პრეფექტმა გამომაგანა თან სანდო კაცი: ჩვენ სულ ხუთნი ვიყავით: ოთხი ცხენი გვეყავდა. მე და ანჟი ცხენებზე ვისხედით: ორ სხვა ცხენზე სურსათი ეკიდა. ჩვენ ყველას ვეუბნებოდით, რომ მივდივართ სამეგრელოში იქაური თეაგინების სანახავადო. მანამ გფილისიდან წამოვიდოდი, ჩემი მსახური დავითხოვე. იმ მუხთალმა ათას ხიფათს გადამკიდა, რამდენჯერმე მოინდომა ჩემი დალუკვა. ვუამბე კაპუცინებს, რა ყოფა დამაყენა გონიოში. მირჩიეს დამეტუსალებინა ჩემ დაბრუნებადის და მერე სამართალში მიმეცა, მაგრამ ყოველივე მიუტევე. მეგონა ცას

გავარისხებდი, თუ ამ უბელურს დავასჯევინებდი, როდესაც ბენა მოწყალების თვალთ მიყურებდა. ჯამაგირი მივეცი და დავითხოვე: ვუთხარ კი, რომ მღალაგობდა და ვურჩიე გასწორებულიყო. ჩემმა გულკეთილობამ არ იმოქმედა და ისე გაცოფდა, რომ შემეშინდა, რამე უბელურება არ შეემთხვია. მოვინდომე შემეყენებინა. საკმაო იყო მენიშნებინა კაოპუცინებისთვის; იმათ გაველენა ჰქონდათ გფილისში: არ მოვინდომე. განგებამ დამიშალა. მთლად მოწყალებად გარდავიქეცი. ღმერთმაც მოილო ჩემზე მოწყალება. ნახავთ, როგორ შემიწყალა და დამიფარა მან განსაცდელისაგან, რომელიც შემამთხვია იმ მუხთალმა მოსამსახურემ.

21-ს გორში დავბრუნდი. 22-ს გავემგზვრენით: გორიდან ექვს ეჯზე ღამე ერთ სოფელში დავდექით, რომელიც ახალციხის გზაზე იყო. ამ სოფელში გამოვიარე; როცა მოვდიოდი.

23-ს, განთიადისას, გავემგზვრენით. ახალციხის გზა მარცხნივ დავგვრჩა. შუადღისას მივედი ერთ პაგარა სოფელში, რომელსაც ალი ეწოდება. ის ცხრა ეჯზე არის გორიდან და ორი მთის შუა მდებარეობს. იქიდან ორ ეჯზე გავიარეთ ვიწრო კლდე-კარი, რომელიც იკვება ხარისხებით. ეს მიჯნაა საქართველოს და იმერეთის სამეფოებისა. გავიარეთ კიდეც ერთი ეჯი და ერთ პაგარა ქალაქში დავდექით.

24-ს შვიდი ეჯი გავიარეთ მთებში. ძალიან თოვდა და მთები თოვლით ავსილიყო. ეს მგები აყრილი გყით არის შემოსილი. გვეგონა გზას დავკარგავდით, რადგანაც თოვლს მთლად დავფარა ბილიკები, და გზა აღარ ჩანდა. ღამე ერთ სოფელში დავდექით, რომელსაც კოლბაური 10 ეწოდება. რამდენიმე ასი კომლია ამ სოფელში. სახლები სიგრძეზე არის ჩამწკრივებული და ისე დაშორებით დგანან ერთმანეთზე, რომ პირველიდან უკანასკნელამდინ ერთ ეჯზე მეტი მანძილი იქნება.

25-ს მხოლოდ სამი ეჯი გავიარეთ. თოვლმა, სიცივემ და ბურუსმა გზა შეგვიკრა: მეგის გავლა აღარ შეიძლებოდა. ღამე ერთს სოფელში დავდექით, რომელშიაც ოცდა ათი კომლი მხცოვრები იყო:

26-ს ცა უფრო მოწმენდილი იყო, აღარც თოვდა და აღარც ისე საშინლად ციოდა. ექვსი ეჯი გავიარეთ სულ გყით შემოსილ მთებში, გზა საკმაოდ სწორი იყო: არც აღმართები და არც დაღმართები ჰქონდა. ღამე პაგარა სოფელში დავდექით, რომელიც ერთი დიდი მდინარის პირზე მდებარეობს.

27-ს გაველთ ნავით მდინარეზე, სამი ეჯი გავიარეთ: გზა ისეთი სწორი იყო, როგორც წინა დღეს. მთიდან ერთ თვალგაუწვდენელ მშვენიერ ვაკეში ჩავედით და სოფელ სემბანოში დავბინავდით. ამ ვაკეს თითქმის ყველგან ერთი ეჯი სიგანე აქვს. ძალიან ნაყოფიერი და მშვენიერი ვაკეა: მშვენიერის წყლებითაც ირწყვება. ვაკე სამეგრელომდის ჩასდევს. ეს უემშვენიერესი მხარეა იმერეთისა. მთები, რომლითაც ეს ვაკე შემოზღულულია, გყით და სოფლებით არის დაფენილი. ამ მთების ნიადაგი უმეტეს ნაწილად არის გაშენებული ვენახი. აქაური ჰაერი გამაფხულის ჰაერს ჰგავდა: თოვლიც ცოტა იდო.

სოფელი მდებარეობს ერთი კოშკის მახლობლად, რომელიც ეკუთვნის იმერეთის მეფის მოხუცებულ მამიდას. ის ავად იყო, როცა ჩვენ გავიარეთ. გაეგო სოფელში კაპუცინი მოსულაო, და გამოეგზავნა დასაძახებლად: უნდა რჩევა ეკითხნა. ამ ქვეყანაში ყველა მისიონერი ექიმი ჰგონიათ. ანუი წავიდა მანდილოსანთან იმ იმედით, რომ იქნება ჩვენს საქმეში დაგვეხმაროსო. ორმა საათმა გაიარა მისი წასვლის შემდეგ, როდესაც მოვიდა გორიდან ცხენით ერთი კაპუცინი. თან კაცი ჰყავდა. მე ძალიან გამიკვირდა მისი მოსვლა. კაპუცინი ჩემი გულისათვის მოვიდა, რომ შეეგყობინებინა შემდეგი ამბავი: ჩემგან განთავისუფლებული მსახური მისულიყო ტფილისიდან გორში: ეთქვა ყველაფერი, რაც კი იცოდა ჩემის საქმის შესახებ, დაექაღნა დაფლუპავო და სადღაც წასულიყო. ამ ამბავმა არ გამაკვირვა: ამას წინათვე გვრძნობდი. შევეხვეწე კაპუცინს, ჩემთან დარჩენილიყო. ათასი მადლობა გადავუხადე და რაც კი შემეძლო შევაქე მათი საზოგადოება გულითადი თანაგრძნობისთვის, რომელიც მე აღმომიჩინეს.

28-ს ხუთი ეჯი გავიარეთ: ეს ვაკე მთლად დაფენილია სოფლებით და გყეებით: ნიადაგი აქ ისეთი ჭაობიანია, რომ ცხენები იფლობოდნენ. ვიარეთ ორი საათი: მარჯვნივ დაგვრჩა ციხე სკანდა, იქაურები ამბობენ, ალექსანდრე დიდმა ააშენაო. ალექსანდრე დიდს აღმოსავლეთში ისკანდერს ეძახიან. ხალხი ამბობს თექვსმეტი ციხე ააშენა და ყველას თავისი სახელი დაარქვაო. შესაძლოა ეს ციხე ერთი იმ თექვსმეტთაგანი იყოს და სახელდობრ ის, რომელმედაც ლაპარაკობს კვინ-კურცი 7-დე წიგნში. ციხე მთის ძირში ძევს; დიდი არ არის; ორი ოთხ-კუთხიანი კოშკი აქვს მიდგმული; გალავანი არ არცყია; გარშემო ზოგან თხრილები აქვს. პროკოპი, რომელიც იხსენიებს ამ ციხეს, უწოდებს მას ლიანდს. ამ ციხეს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ომების დროს, რომელიც გამართული იყო რომაელებსა და

სპარსელებს შორის მეშვიდე საუკუნიდან რომის დაარსების შემდეგ მაჰმადიანობამდინ: ათასჯერ ირებდნენ ციხეს ხან რომაელები, ხან სპარსელები: ანგრევდნენ, ისევ აშენებდნენ. სკანიდან ჩიკარისი გავიარეთ. აქამდინ სულ ერთი ეჯია. ამ სოფელში ორმოც და ათი კომლია. იმერთში ის ქალაქად ითვლება, თუმცა ქალაქობისა არა ეგყობა რა. იქიდან ერთი ეჯი გავიარეთ და დავბინავდით.

29-ს და 30-ს იქ დავრჩით. ჩემი დაქირავებულები აღარ მომღვედნენ: ისინი ომზე ლაპარაკმა შეაშინა: ყველა გამგელე-გამომგელე მათ ომზე ელაპარაკებოდა. შეშინდნენ, დასახოცად ან დასაგყვევებლად მიგყვეართო. ძალიან შეგვაწუხეს, მაგრამ ვითმენდი. კაპუცინებსაც ვურცევდი, ისინიც ასე მოქცეულიყვნენ. ვუთხარი: - გფილისადან რომ მოვდიოდი, მაშინვე ვიცოდი, დიდი დაბრკოლება დაგვხვდებოდა წინ: მოთმინებისა და გამბედაობის მეტი აღარა გაეწყობა - რა, უნდა მოვეფეროთ ჩვენს კაცებს, აღვუთქვათ და კარგად მოვექცეთ, რომ წამოსვლა გაბედონ: თუ ერთი სამეგრელოში შემოვლენ, აღარ შეეძლება დაბრუნება. დავუძახეთ დაქირავებულებს და ვუთხარი: კარგად ვიცით, შიში არაფრის არ არის. ჩვენც თქვენსავით გვიყვარს სიცოცხლე და ქონება. პასუხს ვაგებთ. თუ თქვენ ცხენებს, ან თქვენ შეგემთხვათ რამე. ერთმა მითხრა - ბარათი მოგვეცი, თუ დაგვაგყვევებენ გამოგვისყიდოთ: ასოცი ეკიუ მიეცით ჩვენს სახლობას, თუ დაგვხოცავენო. მე სიამოვნებით შევისრულე მათი თხოვნა. მაშინ გაბედეს. გზას შევუღექით.

8

31-ს გავუღექით გზას. ძალიან ცუდი ღარი იყო; გზაც მეტად გაფუჭებული. გავედით სამ საკმაოდ განიერსა და ჩქარ მდინარეში. საღამომე მივედით ქუთაისში, გილათელის სახლში დავბინავდით. თვითონ შინ არ იყო, მაგრამ მაინც კარგად მიგვიღეს. მსახურები იცნობდნენ ანკს, იცოდნენ, - ეპისკოპოსი განსაკუთრებულ პატივსა სცემდა მას.

ქუთაისი გაშენებულია მთის კალგამე, მდინარე ფაშისისის ნაპირას. მეექვსე საუკუნის ისტორიკოსები ამ ქალაქს უწოდებენ ქოთეზად; ამბობენ, დიდი ადგილი უჭირავსო. აქ ახლა მხოლოდ ორასი სახლია. ბაგონების სახლები და მეფის სასახლე. არც სიმეგრეები აქვს, არც კედლები. ყოველ მხრივ ღიაა. იმ მხარის გარდა. საიდანაც მღუდავენ მდინარე და მთები. მდინარის გაღმა დაბის პირდაპირ, უფრო მაღალ მთაზე, ვიდრე ის მთა რომლის ძირშიც გაშენებულია, ქალაქი, დგას ქუთაისის ციხე, შიგ არა ვყოფილვარ. ციხე კარგად მოჩანს იმ

მთიდან, რომელიც მის პირდაპირ არის. აქვს კოშკები, ბურჯი და წყვილი კედელი, რომელნიც მაღალი და მკვიდრი უნდა იყვნენ.

ქუთაისში მისვლის უმაღლეს კითხვა დავიწყე, ახალი ამბები ხომ არა იყო რა; ყველა გვარწმუნებდა და მართალიც იყო შემდეგი: სამეგრელოს ახალი მთავარი და გურიელი დაბრუნებულიყვნენ, რაკი შეეცყოთ, ოსმალთ ომი აღარ სურთო. დადიანის ვეზირი გამოსულა მთებიდან თავისი ჯარით, გაეგო თუ არა, რომ ორივე მთავარი და ოსმალოები უკუმდგარან, გაეგზავნა დადიანისათვის რვა ასი კაცი, მიეწერა გამოსულიყო ციხიდან, შეეკრიბა ჯარი და გამოეცხადებინა შენდობა მათთვის, ვინც ისევ მას მიემხრობოდა; ასეც მოქცეულა. მთავარი მერე მოსულა ქუთაისში, იმერეთის მეფე და დიდკაცობა მიემხრო და წასულიყვნენ გურიელის ასაკლებად. მოკავშირეებს ძალიან სურდათ გურიელის დასჯა, რადგან, მართლაც ის იყო მიზეზი ოსმალოების შემოსვლისა და ყველა უბედურებისა, რაც კი ამ ომიანობის დროს მოხდა. ჯარები სულ სამი დღის წინათ გასულიყვნენ რიონსა. ამგვარად გარემოება საკმაოდ ხელს მიწყობდა, ჩემი საქმე გამეკეთებინა; შიში აღარ იყო ჯარების სეხვედრისა.

1 იანვარს 1673 წელს დღესასწაულის გამო ქუთაისში დავრჩი. მე და კაპუცინები სადულად ვისხედით. ჩვენი კაცები და მხლებლებიც ჩვენთან ისხდნენ აქაურ ჩვეულებისამებრ; აქ ბატონები და მსახურნი ერთად სადილობენ. ვნახოთ, შემოვიდა ჩემი მუხთალი მსახური: თან შემოყვნენ ერთი ახალციხელი სომეხი და ერთიც ქუთათური მღვდელი, რომელიც ჩემი ბინის საჩვენებლად გამოჰყოლოდა. ძალიან არ გამკვირვებია მისი მოსვლა, რადგან მისი შიში მქონდა და ამიგომ სულ ამ კაცზე ვფიქრობდი. არ ვაჩვენე, რომ შევეკრთი. მეგონა, მუსულმანობა მიუღია ჩემს მსახურს, რადგან თეთრი დოღბანდი ეხვია თავზე. ეს მუხთალი შემოვიდა განრისხებული და დაუპატიებლად მოიკეცა ჩემი კეცების გვერდით. ასეთი კადნიერება უფრო ძლიერ მეწყინა. ვკითხე, - საიდან მოდიხარ ასე აღელვებული? - ახალციხიდან, - მომიგო მან. იქიდან აქამდე მხოლოდ ორი დღე ვიარე. მე ვკითხე: - განა გზა ეგრე კარგია და მთებზე ეგრე ცოცხა თოვლია, რომ შესძელ ორ დღეს გადმოსვლა? გზა ძალიან საძაგელიაო, - მომიგო მსახურმა: - და მთებზეც ისე დათოვლილია, როგორც ის მთები იყო, რომელმედაც გადავიარეთ ჩვენ, გონიოდან რომ მოვდიოდითო. თქვენ თვითონ ნახავთ ამ გზას, რადგან ახალციხეს უნდა წამოხვიდეთ: მე ფაშის ბრძანება მაქვს, რომ წაგიყვანოთო. - შეიძლება, - ვუპასუხე მე, - თუ შენ უფრო მეტი შეიძლება გაქვს ძალით

წამიყვანო იქ, ვიღრე მე, რომ არ წამოგყვე, რადგან მე ახალციხეში არაფერი საქმე არა მაქვს და სრულებითაც არ მსურს იქ წავიდე. ბიჭო, განვაგრძე მე, ცუდად დაურიგებისხართ, დამიჯერე, ნუ ცდილობ რამე უბედურება შემამთხვიო, რადგან ღმერთი ხელს არ მოგიმართავს და შენი განმრახვა ჩემს წინააღმდეგ არ შესრულდება. ტფილისში ყველაფერი არ იყავ, იქვე უნდა გეთქვა, რაც გსურდა!

ასე ტკბილად ველაპარაკებოდი, ეგება გონზე მოსულიყო ისე მუხთალი. - ტფილისში უსამართლობა ჰსუფევს, - მომიგო მან, - ახალციხეში კი გაგვასამართლებენო. - განა ქუთაისში საკმაოდ არ არიან კაცები, - მიუგე მე, შეძლონ ამ საქმის განსჯა? რამდენადაც კი შემძლო ტკბილად ველაპარაკებოდი. არ მოლბა, განრისხებული მიუბრუნდა თავის ამხანაგს და უთხრა, ოსმალოები შემოიყვანეო. ამხანაგი გარეთ გავიდა. ეს თურმე უბარლო ხერხი იყო და ჩემი შეშინება უნდოდათ; შემდეგ გავიგე, რომ არავითარი ოსმალოები არ იყვნენ იქ და არ ელოდნენ მის ბრძანებას, მაინც თავგბარი დამცა ამ ამბავმა; მეგონა, დავიღუპე! ქუთათურ მღვდელს არ ესმოდა, რა ხდებოდა, რადგან მე ოსმალურად ვლაპარაკებოდი და იმან კი ოსმალური არ იცოდა. იმან ჰკითხა ანკს, რაზედ ჩხუბობენო. ანკმა უამბო ყოველივე. მერე, მეც ვუთხარი, რომ ვაძლევ ამ ვერაგს, რასაც ჰაგიოსანი კაცები გადასწყვეტენ, ოღონდ თავი დაანებოს დავას, ჰსურს ძალით წამიყვანოს ახალციხეს. მღვდელი და სხვა რამდენიმე ქართველი, რომელნიც ხმაურობაზე შეგროვდნენ, ჩაერივნენ ჩემ საქმეში. ამათ უთხრეს მიიღე რასაც ვაძლევსო, მაგრამ მსახური გონს არ მოდიოდა: რამდენსაც უფრო ძალას აგანდენ, იმდენად უფრო კანდიერდებოდა და იმუქრებოდა. მე მოთმინებიდან გამოვედი. - მუხთალო! მაშინ შენ მხოლოდ ბოროტება ჰამოქმედებს. გეუბნები, რომ ღვთის მაღლით ვერ წამიყვან ახალციხეს. შევსძახე ეს და ვეძგერე ამოღებულის ხმალითა. მე ხელი დამიჭირეს, ჩემი მოღალატე კი, რომლისთვისაც მინდოდა დამეკრა ხმალი, გაიქცა შიშისაგან ათრთოლებული. ამის შემდეგ თითქმის იმედი გადავწყვიტე და მინდოდა გავქცეულიყავ. გელათელის კაცმა დამაყენა და დამარწმუნა, არაფრის შიში არ უნდა გქონდეს ჩემი ბატონის სახლშიო. არავითარი ოსმალოები არ მოვლენ შენს წასაყვანადო. მე და კაპუცინებმა ვარჩიეთ, რა უნდა გვექნა და გადავწყვიტეთ, ანკი მეორე დღით სამეგრელოში წასულიყო, ხოლო მ. იუსტინე და მე წუთაისშივე დავრჩენილიყავთ. უმთავრესი მიზეზი ამისა ის იყო, რომ ცხენები ვერ ვიშოვეთ ვერც

საყილად, ვერც ქირით. ჩვენ ვიცოდით, რომ სამეგრელოშიც ვერ ვიშოვიდით: ამან მაიძულა დავრჩენილიყავი ქუთაისში და ცარიელი ცხენები ჩემი ამხანაგისათვის გამეგანებინა.

9

2-ს ანკი წავიდა ცხენებით და კაცებით, რომლებიც გფილისადან წამოვიყავნთ. მე და მ. იუსტინე ჩიკარისში დავბრუნდით, რომელიც რვა ვერსზე არის ქუთაისიდან. აქ იმიტომ დავდექით, რომ მოგვეცადა ანკისათვის: ამ სოფლის პირდაპირ იდგა გელათელის საბაფხულო სასახლე: სასახლეში მაშინ დედოფალი და გელატელი იმყოფებოდნენ და გაჭირვების დროს შეგვეძლო შემწეობა გვეთხოვნა მათთვის.

5-ს დედოფალმა და გელათელმა კაცი გამოგვიგზავნეს: შემოგვითვალეს, მათ სანახავად მივსულიყავით. ჩვენ ვეახელით. რამდენჯერმე ვისადილეთ იმათთან. მაინცდამაინც ეს დიდი პატივისცემა არ არის, რადგან ამგვარად ეპყრობიან ისინი უკანასკნელ ყმასა და მსახურსაც. დედოფალი მშვენიერია, მაგრამ შეუფერებელი ქცევა აქვს, ისე ლალობს, თითქო სირცხვილი აღარ იცისო. უწმაწურად ლაპარაკობს, ყველა მის სიგყვიდან გამოჩანს ბიწიერება. ეს არ არის არც საძრახისი და არც სათაკილო ამ ქვეყანაში: გარყენილება აქ საზოგადო ბოროტებაა. იმერეთის დედოფალსაც ისეთი წვეულობის წესი აქვს, როგორც სამეგრელოს დედოფალს, მაგრამ მისი სუფრა მოწყობილია ვერცხლის ჭურჭლით და ამაღაც უფრო მდიდრულად არის მორთული.

8-ს მოვიდა გელათელთან ერთი დიდებული, რომელიც იმერეთის მეფეს გაეგზავნა გფილისში, და მოახსენა დედოფალს, როგორ შეესრულებინა მინდობილობა. ის გაეგზავნათ რვა ათასი ეკიუს სასესხებლად: გირაოდ სამეფო გვირგვინი გაეგანებინათ. ეს გვირგვინი ოქროსი იყო, ძვირფასი ქვებით მოჭედილი. ოთხი ათას პიასტრად ეღირებოდა. ფული არავის არ ესესხებინა. საქართველოს მეფეს გაეგო იმერეთის მეფის და დედოფლის გაჭირვება და გამოეგზავნა მათთვის ძღვენი: მეფისთვის - სამი ცხენი, იარაღი და ათასი ეკიუ ვერცხლი, დედოფლისათვის - ოქროქსოვილი ფარჩა, აგლასი, თავთა 11 და ხუთასი ეკიუ. საქართველოს მეფე იმიტომ იქცეოდა ასე, რომ იქნება იმერეთის მეფე-დედოფალს აესრულებინა თავიანთი ფიქრი. აყვანათ შვილად რომელიმე მისი შვილი.

12-ს მეფე ვნახე. შეუძლოდ გამხდარიყო და ჯარიდან დაბრუნებულიყო. დიდი პატივი გვცა და აღერსიც არ დაგვაკლო: თავისთან დაგსხა, ძლიერ თავაზაიანად გვექცეოდა, საყვედური

უთხრა მ. იუსტინეს: - შენ და შენმა ამხანაგმა განუწყვეტელი ომები მოიყვანა. - მეც ძალიან ვწუხვარო, - მიუგო მეფემ, - მაგრამ ვერა გამიწყვია რა. მე ერთი საბრალო ბრმა ვარ და რაცა სურთ იმას მაქნევინებენო. ვერავისთვის გამიცხადებია ჩემი ხვაშიადი 12, ვერავის ვნლობივარ, ყველას ნებას ვაძლევ და არ შემიდლია ვაწყენინო ვისმე რამე: მეშინია, ვაითუ მომაკვლევინონო. საბრალო მეფე ახალგაზრდა იყო, მშვენიერი აგებულობისა, თვალები ხელსახოცით ჰქონდა აკრული, რომ ჩირქი არ ჩამოსდენიყო და საზარელი სენი დაეფარა, წყნარი ხასიათის კაცი იყო. ხუმრობა და ოხუნჯობა უყვარდა. მ. იუსტინეს უთხრა: ცოლი შეირთე ჩემს ქვეყანაშიო. მ. იუსტინემ მიუგო: არ შემიდლია, რადგან მეც ისეთივე აღთქმა მაქვს მიცემული, როგორც იმერეთის ეპისკოპოსს და ბერებს...

16-ს ჯერ ისევ ლოგინში ვიწექი, როდესაც განთიადისას, ჩემმა ამხანაგმა გამაღვიძა: ჩემდა სასიამოვნოდ, იმან მიაბო, რო ანკი ჩემი გაგანებული კაცებით და ცხენებით მისულიყო 9-ს სიპიაში. ძალიან მოწყენილი და იმედ-გარდაწყვეტილი ენახა იქ ჩემი ამხანაგი; ჩემი ამბავი ჩემი წამოსვლის შემდეგ სრულებით არა ჰსმენოდა მას და ვერც ეპოვა ფასით კაცი და ცხენები საქართველოში წამოსასვლელად. როდესაც გაეგო ანკისგან ჩემი ქუთაისის მახლობლად ვუცდიდი, საშინლად გაჰხარებოდა: მაშინვე მომზადებულიყვნენ წამოსასვლელად. რაც დამალული ქონება გვქონდა, იმას ნახევარი ამოელაგებინა და წამოეღო. თვის 12-იდან დაეცაღნათ, რომ ცხენები შეესვენებინათ და მერე წამოსულიყვნენ. ერთი ჩვენი მსახურთაგანი, ყველაზე უფრო სანდო, იქ დაეგოვებინა, რომ ყური ეგლო, რაც იქ ღარჩებოდა. წამოღება ვერ გაებედნათ, შეშინებოდათ, ყველაფერი ერთბაშად არ დავეკარგოთო. ეს მიაბო და მერე მითხრა: ნუ შეწუხდები რასაც ახლა გაიგებ, რადგან ყველაფერი ღვთის მადლით კარგად მიდისო, და დაიწყო: 14-ს, შაბათს, საღამოს რვა საათზე, ჩვენ მშვიდობით მოვედით ქუთაისში. ანკმა გელათელის სახლში წამიყვანა, მე მხოლოდ გუშინ გავიგე, რომ ახალწელიწად ღღეს დაგმუქრებია შენი დათხოვნილი მსახური, რომ აღრე მცოდნოდა ეს ამბავი, ქუთაისში არ დავდგებოდი. კვირა დღით ანკმა და ჩვენმა კაცებმა მთხოვეს შუადღემდინ დავრჩენილიყავ, რომ ცოგა შეესვენათ. დაბთანხმდი და კარგი სადილიც მოვამზადებინე. სადილზე ვისხედით, როდესაც შემოვიდა ის მუხთალი მსახური ოცი შეიარაღებული იანიჩარით. იმას ცემი მოკვლა უნდოდა, მაგრამ ვერ მოახერხა. ახლა კი ის მე ვეღარ გადამირჩებაო, თქვა და ძებნა დაგიწყო; რომ ვერ გიპოვნა, მეორე

ოთახში შევიდა: ეგონა იქ იქნებოდა დამალული. მეც შევყევ თან და თვალთცრემლიანმა ვუთხარი: - მეგობარო, რა გიყავი ისეთი, რომ მღუპავ, თუ ჩემი ცუდად მოგეპყრო, ან არ დაგაკმაყოფილა, მე ამაში დამნაშავე არა ვარ: მთხოვე რაც გინდა და ახლავე მოგცემ, მხოლოდ გაიყვანე აქედან ოსმალოები, - კარგიო, - მომიგო მოლაღატემ, - მე წავიყვან იმათ და ახლავე თქვენთან დავბრუნდებიო.

შეჯდა ცხენზე, მიუთითა იანიჩარებს ანკზე და უთხრა: - დაიჭირეთ ეს კაცი და წავიღეთ ციხის უფროსთანაო. ანკი დაიჭირეს და წაიყვანეს. იანიჩრებმა დაიწყეს თვალიერება; უნდოდათ რამე მოეგაცნათ: ეცნენ ჩვენს ნაბლებს და წაიღეს. არც ჩემი იარაღი წაიღეს და არც ჩემს ხურჯინს ახლეს ხელი, რომელშიაც იყო ორმოც და ათი ათასი ეკიულ ღირებული ოქრო და ძვირფასი ქვები. ერთი მსახურთაგანი გავაგანე ანკს. შევეხვეწე ჩემს მხლებლებს, გავექცულიყავით. ერთ წამში შევკამშეთ ცხენები. დავბარგეთ და გამოვიქცით. ღმერთმა მიშველა და აგერ მოვედი: მოვიგანე ყველაფერი, რაც კი წამოვიღე სამეგრელოდან. იანიჩრებმა ორი პისგოლის საფასი ძლივს წაიღეს.

მ. იუსტინე მაშინვე წავიდა გელათელთან, შესჩივლა დედოფალს, რაც ოსმალოებს მოექმედებინათ გელათელის სახლში და შეევედრა, მიეღოთ ღონისძიება ანკის გამოსასხსნელად. მ. იუსტინე უკან დაბრუნდა შუაღლისას და დაგვარწმუნა, რომ ორი ღიღებული გაგზავნეს ამ საქმის თაობაზე ციხის უფროსთანაო. მე ისეთი მეშინოდა ოსმალოებისა, რომ მინდოდა მაშინვე წავსულიყავი. ცხენებს დასვენება ეჭირვებოდათ. შუაღლის უკან ცემმა ამხანაგმა იქირავა ცხენები სამეგრელოში დასაბრუნებლად, რომ გამოეგანა ის ნივთებიც, რაც დაგვრჩაკიდევ იქ; ხოლო მე მოვემზადე გფილისში წამოსასვლელად და მოგანილი განძის წამოსაღებად.

17-ს ჩემი ამხანაგი და მე დავადექით გზას. ის სამეგრელოსაკენ წავიდა ხუთი კაცით და ოთხი ცხენით: მე და მ. იუსტინე სამი ცხენით და სამი კაცით წამოვედით გფილისისაკენ. იმავე გზით დავბრუნდი, რომლითაც მოვედი.

22-ს ღამე მოვედი გორში და იქ ორი ღღე დარჩი: უნდა ოქრო დამეხურდავებინა და მ. იუსტინესაც დავხმარებოდი, რომ ქუთაისში დაბრუნებულიყო, წაეღო ჩემი ამხანაგისათვის ფული, წამოეყვანა ის გფილისში და აგრეთვე ებრუნა ანკის გამოსხსნაზე.

25-ს დღით მამა იუსტინე გაუღვა თავის გზას, მე გავემგზავრე გფილისისაკენ. 26-ს, შუაღლის უკან, მე და კაპუცინი, რომელიც გამომაგანა გორელ კაპუცინების წინამძღვარმა, მივედით გფილისს.

თებერვლის 6-ს, საღამომზე, მოვიდა გფილისში ჩემი ამხანაგი. მას მოჰყვნენ თან ჩემი მსახური, რომელიც კოლხიდაში დავგოვე , ერთი მ. თეაგინი და ანჟი. როდესაც ყველას მივესალმე, ანჟმა გამიხმო ცალკე და მიაშბო თავისი თავგადასავალი. - თქვენ იცით უკვე, - მითხრა მან, - რომ თქვენი მუხთალი მსახურის წყალობით იანიჩრებმა შემიპყრეს. იანიჩრები ქუთაისის ციხის თავს მიეცა იმისთვის. მსახურს თქვენზე ციხის თავისათვის ეთქვა, ჩემი სამასი ეკიუ მართებსო: ის ელჩიაო. ახლა სამეგრელოში მიდის დიდი სიმდიდრის გამოსაგანად, რომელიც მან იქ დასტოვა და, თუ მას ჩაიგდებ ხელში, სამუდამოდ გამდიდრდებიო. ის უკეთური ძალას აგანდა იანიჩრებს, რომლებსაც ციხეში მიეყავდით, რომ შევეკარით და ცუდად მომპყრობოდნენ, მაგრამ ისინი, პირიქით პატივს მცემდნენ. იმათში ერთია ერთი გადამღვარი იგალიელი, რომელიც ძლიერ ტკბილად მექცეოდა. მე რაც შემეძლო, ნელ-ნელა მოვდიოდი და ლაპარაკში ვართობდი იმ უკეთურებს, რომ თქვენი ამხანაგისათვის მიმეცა ღრო გაქცეულიყო, რადგან დარწმუნებული ვიყავი, გაქცევას მოიწადინებდა. როდესაც მიმიყვანეს ციხის თავთან, ჰკითხა თქვენს მსახურს: - ეს არის შენი ბაგონიო? მსახურმა მიუგო: - ის ვერ ვიპოვე, მაგრამ ამას უსათუოდ ეცოდინება მისი ბინაო. ციხის თავმა მკითხა. - სად არისო! - მე მიუგე, რომ ახლა სად არ არ ვიცი; როცა მე წამომიყვანეს, ის გფილისში აპირებდა წასვლას. ციხის თავმა ბევრი რამ გამომკითხა თქვენს ვინაობაზე და ბოლოს მითხრა: - შენ უნდა მისცე ამას სამასი ეკიუ, რომელიც იმას მართებსიაო. მე მიუგე: - ის ერთი საწყალი ბერია; წამოსულა, რომ ჩემთვის ეცნობებინა, რა გაჭირვებაში არიან სამეგრელოში მყოფი ბერები: გავიგე თუ არა წამოვედი ბერების საშველად. იმ კაცს მხოლოდ ასე ვიცნობ. ფულები არა მაქვს: ქუთაისში ყველამ, მეფიდან დაწყებული მის უკანასკნელ მსახურებამდინ, იცის რომ გლახაკობის აღთქმა მაქვს მიცემული.

ციხის თავმა ბრძანა, გავეჩხრიკე. მინახეს სარგყელი, რომელიც თქვენ მომეცით: იმაში რამდენიმე ათი პისგოლი კიდეც იყო. იმის მეტი არა მქონდა რა. ღვთის განგება იყო, თუ სხვა რაღაც, თქვენმა ამხანაგმა არ მომცა შესანახად არავითარი ძვირფასი ქვები, თუმცა თქვენა წერდით ჩემთვისაც მოებარებინა. ციხის თავმა, როდესაც ნახა ასე ცოცხალი, უთხრა თქვენს მსახურს: - სად არის ის სიმდიდრე, რომელმაც შე მეუბნებოდიო? იმიტომ მოიყვანე აქ ეს საწყალი კაცი, რომ სასაცილოდ გაგეხადე? შენ ავაზაკი ყოფილხარ, ცემით მოგაკვლევინებო! - ბაგონო, მიუგო იმან თრთოლით, - ის სიმდიდრე ჩემი ბაგონის ამხანაგს აქვს, გელათელისას არის ახლა.

- შე ძაღლო, შეუგია ციხის თავმა, რაგომ ის არ მომიყვანე აქა?

ციხის თავმა გამოგზავნა, გამოაგანა იანიჩრები, რომლებმაც ციხეში მიმიყვანეს, და უბრძანა, თქვენი ამხანაგი მიეყვანათ. აღვილი წარმოსადგენია, რა შიშში ვიყავი, ვაი თუ დაიჭირონ! შიში დიდ სიხარულად შემეცვალა, როდესაც დაბრუნდნენ იანიჩრები და მოახსენეს ციხის თავს: - ის კაცი იქიდან გაქცეულაო! მაშინ ციხის თავი გაუწყრა მსახურს. ის უკეთური შიშმა და ჯავრმა შეიპყრო, როცა მიხვდა, რამდენად დაუბნია მას ღმერთმა გონება: - რაგომ მაშინვე არ წავაყვანინე ჩემი ბაგონის ამხანაგი და არ წავაღებინე ყველაფერი, რაც ჰქონდაო. - ამბობდა მგონი ის თავის გულში. შემდეგ ვუამბე ციხის თავს, რამდენი ხიფათი მოგვაყენა, როგორ პატიოსნად და კარგად მოვეპყარიო, როდესაც ჯამაგირში გავუსწორდით.

საღამოთი ციხის თავმა ვახშამი თავისთან მაჭამა. გაეგო, ექიმი ვიყავი და შემომჩივლა, შეუძლოდა ვარო. მე მოფუწამლე მას; აგრეთვე ვუწამლე რამდენსამე მეციხოვნეს: მცველად ერთი იგალიელი განდგომილი მიმიჩინა. თქვენი მსახური ეუბნებოდა, - ბორკილი შეუყარეთ არ გაიქცესო. ის უკეთური ათას რასმე იგონებდა, რომ ცუდად მომპყრობოდნენ.

მეორე დღეს დედოფალმა და გელათელმა გამოგზავნეს ციხისთავთან ორი კეთილშობილი და მოითხოვეს გავენთავისუფლებინე, რადგანაც მე ვიყავი, როგორც მათი, აგრეთვე, მეფის ექიმი. შუადღისას კიდეც მოვიდა იქაური დიდი თავადისაგან გამოგზავნილი ორი კაცი, თავადის ცოლი ძლიერ ავად გამხდარიყო. შეუთვალეს ვალის გულისათვის არის დაპატიმრებულიო: კიდეც გამოგზავნა ციხისთავთან კაცი; ეხვეწებოდა, გამოუშვი და პირდებოდა მაგის ვალს მე მოგცემო. ცხადი იყო, რასაკვირველია, რომ მე არაფერი არ

მემართა. ციხისთავს მაინც შეჰპირდნენ 25 ეკიუს. ამ პირობით გამიშვეს. თუმცა თქვენი მსახური ბევრს ჰყვიროდა და ეუბნებოდა ციხისთავს: ნუ გაათავისუფლებთ, ჩემი ბაგონი თუნდ ათას ეკიუს მოგცემთ და მაგას კი არ დასტოვებთ. მიმიყვანეს თავადისას, რომელმაც გამომამშვებინა. იქიდან კაცი გავეგზავნე ჩიკარისში თქვენი ამბის გასაგებად, გავიგე, რომ თქვენ ტფილისში დაბრუნებულხართ და თქვენი ამხანაგი კი სამეგრელოში წასულა. რამდენისამე დღის შემდეგ მ. იუსტინეც მოსულა ჩიკარისში, სადაც ვიყავ, და მოვიდა ჩემ სანახავად. თქვენი ფულიდან მივეცი 25 ეკიუ. გამათავისუფლეს ტყვეობიდან და დაებრუნდით ჩიკარისში. ორი დღის შემდეგ თქვენი ამხანაგიც მოვიდა იქ და მოიგანა ყველაფერი, რაც დაგრჩენოდათ სამეგრელოში. გვიამბო, რა გზა აერჩია, რომ ქუთაისს ასცდნოდა. ის ნავით გამოსულიყო რიონში, ქუთაისიდან ექვს ეჯზე; მენავეებს ეამბნათ იმისთვის, რომ თქვენს ბოროტ მსახურს, რომელმაც ამდენი ხიფათი შეგამთხვიათ, მიეცა იმათთვის ორი ეკიუ და შეხვეწნოდა, მაცნობეთ როდესაც წყლას გადიოდესო. ის თურმე ოთხ იანიჩარსა ჰყავს ჩაბარებული და ციხისთავისგან ნაბრძანები აქეთ არ გაუშვან. ახლა ხელავ დაუმაგა იმან, ყველაფერი კარგად გათავდა. ღმერთმა ხელი არ მოუმართა უკეთურს, სიბოროტე ჩაედინა. ღამე გატყდა, მე და ჩემმა ამხანაგმა მაინც ვერ ვივახშმეთ. სანამ კარგად არ მოვილაპარაკეთ ჩვენის საქმის კარგად წარმართვაზე და ყველა იმ განსაცდელზე, რომლის მხოლოდ ერთი ნაწილი ვიამბეთ, არ მოველოდით საქმე ამნაირად გათავდებოდა. მართლაც, როგორ ვიფიქრებდით, ყველაფერი გადაგვირჩებოდა, რადგანაც ყოველ მხრივ განსაცდელში ვიყავით, შემდეგში გამოვიანგარიშეთ, რაც დაგვეკარგა ამ უბედურ მოგზაურობის დროს, და აღმოჩნდა, რომ დაგვეკარგა მხოლოდ ერთი მესამედი იმ საქონლისა, რაც შეგვრჩა და ჩამოვიგანეთ ტფილისში.

11

საქართველოდ ვუწოდებ მთელ იმ მხარეს, რომელიც სპარსეთს ექვემდებარება. საქართველოს სამღვარს აღმოსავლეთით ჩერქეზეთი და რუსეთი, დასავლეთით მცირე სომხეთი, სამხრეთით დიდი სომხეთი, ჩრდილოეთით შავი ზღვა და კოლხიდის ის ნაწილი, რომელსაც იმერეთს ეძახიან. ეს ის მხარეა, რომელსაც ძველად ივერია ერქვა. საქართველო ერთ დროს თავრიზიდან და აზრუმიდან მოკიდებული განაისამდე ითვლებოდა და ალბანიად

იწოდებოდა. ახლა ეს ქვეყანა შემცირებულია და შემლუღული. ამ ქვეყანაში ბევრი გყვები და მთებია; მთების შუა არის მრავალი მშვენიერი გრძელი, მაგრამ ვიწრო ხეობანი. საქართველოს შუაგული უფრო ნაყოფიერი და თანაბარია სხვა ნაწილებზე. შუაში ჩამოუღის მდინარე მტკვარი, რომელსაც გეოგრაფები უმეტეს ნაწილად კირსა და კორუსს უწოდებენ. მტკვარს სათავე კავკასიის მთებში აქვს, დღე ნახევარის საგალზე ახალციხიდან, როგორც მითხრეს კასპიის მღვას ერთვის. ეს მდინარე უფრო სასარგებლოა სპარსეთის ყველა მდინარეზე იმიტო, რომ საკმაოდ დიდ მანძილზეა და გამოსადეგია ნაოსნობისათვის, რომლისთვისაც არც ერთი სპარსეთის მდინარე არ ვარგა. ძველი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ: ამ მდინარეში სპარსეთის შესანიშნავი მეომარი კირსი ჩააგდეს ყმაწვილობის დროს მდინარემ არ ჩასძირა და ამიგომაც სახელად კირსი დაარქვესო. ეს ამბავი, ჩემის ამრით, მით უფრო დასაჯარებელია, რომ მგელ ამ მხარეებში, რომლებზედაც ახლა ვლაპარაკობ, ამ მდინარეს საზოგადოდ შაჰ ბაჰმენ-სუს უწოდებენ, ესეც იგი მეფეთ-მეფის ბაჰმენის მდინარეს; ბაჰმენი კი მეფე კირსას სახელია, სპარსეთის მემკვიდრეები კირსს ამ სახელით იხსენიებენ.

მე მინახავს ძველი სპარსეთის გეოგრაფები, რომლებიც ამბობენ: საქართველო დიდ სომხეთსი მდებარეობსო, ახალი გეოგრაფები კი ამბობენ: საქართველო ცალკე ქვეყანაა, და გურჯისტანს უწოდებენ. ამ ქვეყანას ისინი ჰყოფენ ოთხ ნაწილად: იმერეთი, რომელზედაც გქვონდა საუბარი, გურიელის ქვეყანა, ახალციხის სამმართველო, კახეთის სამეფო, რომელიც შეწეულია ღრმად კავკასიონის მთებში და ქართლი, რომელსაც ძველი გეოგრაფები ამიის ალბანიას უწოდებენ. კახეთის სამეფო და ქართლი სპარსეთის საბრძანებელია. სპარსეთში ამ ქვეყნებს უწოდებენ გურჯისტანს. გიორგიანნი თავიანთ თავს ქართველებს ეძახიან. ეს სახელი არ არის ახალი; იგი იპოვება, თუმცა ცოგათი გადასხვაფერებულად, ძველი მწერლების ნაწერებშიაც; მაგალითად, წმინდა ეპიფანეს წერილებში, რომელიც ლაპარაკობს ამ ხალხზე და ქართველებს „ქარდიენებად“ იხსენიებს. ამბობენ, ბერძნებმა დაარქვესო მათ გეორგიანები, რადგან „გეორგოს“ მათებურად მიწის მუშაკა ნიშნავს, და ამბობენ, რომ ეს სიტყვა წარმოსდგება წმინდა გიორგის სახელიდან, რომელსაც დიდ პატივსა სცემენ მართმადიდებელი ხალხიო. ეს შეცდომაა, რადგან სახელს „გიორგიელი“ ჰხმარობენ უფრო აღრინდელი მწერლები და სხვათა შორის პლინი და პონპოინიუსმელი.

საქართველოში ცოგაა ქალაქები. კახეთის სამეფოში რამდენიმე ქალაქი ყოფილა უწინ; ახლა ისინი სულ დანგრეულებია ერთის გარდა, რომელიც კახეთადვე იწოდება. გფილისში ყოფნის დროს მითხრეს ის ქალაქები დიდები და მდიდრულად ნაგები იყო; ამასე აფიქრებინებს კაცს ის, რაც კიუდევ მთელად დარჩენილა, თვით ნანგრევებიც. ამ პაგარა სამეფო კახეთს კავკასიის გადაღმა მცხოვრები ხალხი ხშირად არბევნო. ესენი არიან ალბანები, სვანები, გუნები, სხვადასხვა გომნი, რომელნიც მამაცობით განთქმულნი არიან და, აგრეთვე, ამამონები. ამამონები ახლო არიან მათზე: გადაღმა ჩრდილოეთის მხრივ ცხოვრობენ. ძველი და ახალი გეოგრაფები ერთხმად აღიარებენ ამას პგოლომეის სიგყვით, ამამონების ქვეყანა მდებარეობს ამიის სარიმათიაში, რომელსაც ახლა სათათრეთს უწოდებენ, ვოლგის დასავლეთით, ვოლგასა და ჰიპპიკის ნაწილი, კვინგ-კურციუსი ამბობს, რომ თალესგრის სამეფო მდინარე ფამისის მახლობლად იყო, სგრაბონიც ამავე ამრისაა, როლესაც ლაპარაკობს მომპეის და კონოლიუსის ომებზე. მე ვერავინ ვნახე საქართველოში, რომ ამამონების ქვეყანაში ყოფილიყო, მაგრამ ბევრმა კი მიაგმო მათი ამბავი; მიჩვენეს კიდეც მეფისას ერთი დიდი მსხვილი შალის კაბა, სულ სხვაგვარად შეკერილი და მითხრეს, ეს კაბა იმ ამამონისა არის, რომელიც უკანასკნელი ომის დროს კახეთის ახლო მოჰკლესო. ჩვენ მალე გავიგებთ ამ განთქმული მეომარი დედაკაცების ამბებს, რადგან გფილისელმა კაპუცინებმა მითხრეს გაზაფხულზე ორი მისიონერი უნდა გავგზავნოთ იმათ ქვეყანაში, ვინაიდან კონგრეციისაგან მოგვივიდა ბრძანებაო, მე ერთხელ ამ საგანზე საკმაოდ დიდხანსა მქონდა ბაასი საქართველოს მეფის შვილთან; მან სხვათა შორის მიაგმო: - კახეთის გადაღმა, ხუთი დღის სავალზე, ჩრდილოეთისაკენ არის ერთი თითქმის სრულებით უცნობი დიდი ერი, რომელიც განუწყვეტლივ ბრძოლაშია კალმუხელებად წოდებულ თათრებთან; სხვადასხვა გომნი, რომლებიც კავკასიის მთებში სახლობენ, ყოველთვის ბრძოლაში არიან ერთმანეთთან და არაფერი მნიშვნელობა არა აქვთ მათთან ზავსა და მორიგებას, რადგან ისინი ველურნი არიან თან ზავსა და მორიგებას, რადგან ისინი ველურნი არიან და არა აქვთ არც რჯული და არც წესიო. იმათგან რომელნიც კი კახეთის მახლობლად ცხოვრობენ, ყოველთვის თავს ესხმიან კახეთსა. ამის გამო კახეთის მეფე, საქართველოს მეფის უფროსი შვილი, იძულებულია, რომ ყოველთვის იქ იმყოფებოდეს და უკუ აქციოს ხოლმე ბარბაროსებიო.

მე ვუამბე იმ ახალგაზრდა პრინცს, რასაც ბერძენთა და რომაელთა ისტორიკოსები მოგვითხრობენ ამამონებზე, ამამე დიდხანს ვილაპარაკეთ და მან შემდეგი ამრი წარმოსთქვა: ისინი უნდა იყვნენ სკვითების გომისანი, რომელნიც დადიან ჯგუფ-ჯგუფად, როგორც თურქმენები და არაბებიო. იგინი, ახინუელებივით, ქალებს აბარებენ ქვეყნის გამგეობას. ეს დედოფლებიც იმსახურებენ ქალებს, და ქალები გან დაჰყავთ ყველგანაო. თქმა არ უნდ, რომ ისინი ცხენებზე უნდა ისხდნენ და შეირალებულები უნდა იყვნენ, როგორც კაცები, რადგან აღმოსავლეთში ქალებიც კაცებსავით ცხენებით დადიან და დედოფლები ხანჯალს აგარებენო. მაგრამ ძუძუს მოჭრა და სხვა, რასაც ამამონებზე მოგვითხრობენ. ჩვენ ჩავთვალეთ იმ გყუილ თქმულებად, რომლითაც ბერძენებს აუვსიათ ისტორიები, როგორც ამბობს ძუვენალიო.

12

ქართლში მხოლოდ 4 ქალაქია, გორი, სურამი, ალი და გფილისი. გორი პაგარა ქალაქია, მდებარეობს ვაკეზე, ორი მთის შუა, მგკვრის ნაპირას, ერთი ნაპირას, ერთი გორის ძირში, რომელმედაც ციხე არის აშენებული. ციხის მცველები სპარსელები არიან. ეს ციხე აუშენებიათ გურჯისტანის უკანასკნელი ომის დროს 40 წლის წინათ რუსგენ-ხანსა, რომელიც სპარსეთის ჯარის სარდალი იყო. ციხის გეგმა შეუდგინა ერთ მისიონერს, რომელიც მაშინ გორში იმყოფებოდა. ციხეს არა ჰყავს ბევრი მცველი. ციხე ძალიან მაგარია. მოხერხებულ ადგილზე არის აშენებული. ციხეში ასი კაცია მეციხოვნედ. თვით ქალაქი პაგარაა, სახელები და ბაზარი მიწურებია. მცხოვრებლები სულ ვაჭრები არიან და ამიგომ საკმაოდ შეძლებულებიც. აქ უხვად არის ყოველგვარი ხორაგი და იაფად იყიდება. სახელი გორი წარმოსდგება სიგყვისაგან „ლორი“, რადგან გორში მრავალი და კარგი ჯიშის ღორები ჰყავთ.

სურამი უფრო დაბაა გორზე. ორჯერ პაგარაა, მაგრამ ციხე დიდია და კარგად ნაგები. ამ ციხეშიაც ასი მეციხოვნე დგას. სურამის მახლობლად არის ერთი ალაგი, რომელიც სამცხედ იწოდება. ეს სახელი ქართულია და ნიშნავს სამ ციხეს. იქაურების სიგყვით, ნოე იქ დასახლებულა კილობნიდან გამოსვლის შემდეგ და მის შვილებს სამივეს თითო ციხე აუშენებიათ. ქალაქ ალზე აღარას ვიგყვი, რადგან ბევრით მქონდა მაზე ლაპარაკი.

საქართველოში კარგი ჰავა არის. ჰავა მშრალია, მამთრაში ძალიან ცივი, მაფხულში ცხელი. მაისიდან ნოემბრის დამლევამდე სულ კარგი დარები დგას. იქაურ მიწას მორწყვა უხდება; თუ მოირწყა უხვად აღმოცენებს ყოველგვარ მარცვალს, მწვანილს და ხილს. საქართველო ბალიან ნაყოფიერი ქვეყანაა. იქ კარგად ცხოვრობენ. ისეთი მშვენიერი პური მოდის; სხვაგან არსად იცის ასეთი პური. ხილიც ძალიან კარგი იცის, ყოველგვარი ხილეულობა მოდის. ევროპის არც ერთ ადგილას არ მოდის უკეთესი ვაშლი და მსხალი; ამიაშიც არსად არ მოდის უკეთესი ბროწეული. როგორც მსხვილი, ისე წვრილფეხა საქონელი მრავალია და ძალიან კარგი ჯიშისაა. გარეული ღორი საკმაოდ ბევრია და ისეთივე გემრიელი ხორცი აქვს იქ ღორს, როგორც კოლხიდაში. ქართველი ხალხი თითქმის სულ ღორის ხორცსა ჭამს. ყველა სოფელში კლავენ ღორებს, მშვენიერი საჭმელია ღორის ხორცი, იქაურები გვარწმუნებდნენ ღორის ხორცი თავის დღეში არ აწყენს კაცს, რამდენიც უნდა ჭამოსო. მგონია, ეს მართალი უნდა იყოს, რადგან თითქმის ყოველ დღე იმას ვჭამდი, მაგრამ არ მაწყინა. კასპიის ზღვაში, რომელიც ახლოა საქართველოზე, აგრეთვე მტკვარში, მრავალ თევზს იჭერენ, დაბუჯითებით შეიძლება ვთქვათ, რომ იმისთანა ქვეყანა არსად არის, სადაც შეიძლებოდა იმისთანა კარგი სანოვაგის შოვნა, როგორც საქართველოში.

არც იმისთანა ქვეყანა მოიპოვება, სადაც იმდენს და ისეთ კარგ ღვინოს სვამდნენ. ვაზი იქ ხეებზე აღის, როგორც კოლხიდაში. გვილისაღან ბლომად მიაქვთ ღვინო შაჰისათვის: სომხეთში, მიდიაში, ისპანიაში. ცხენის საპალნე ღვინო ღირს 8 ფრანკი, მე ვამბობ უკეთეს ღვინოზე, თორემ ცოცხა მდარე ღვინო არც ამის ნახევრად ფასობს. ყველა სხვა სანოვაგეც ღვინის ფასის შესაბამისად ძვირი არ არის. საქართველოში ბევრი აბრეშუმი მოდის, მაგრამ იმდენი კი არა. რამდენსაც მოგზაურები ამბობენ. იქაურებმა კარგად არ იციან აბრეშუმის მოვლის ხერხი; აბრეშუმი გააქვთ ოსმალეთში, არზუმში და სხვა გარეშე ქვეყნებში, სადაც კარგ ფასად ჰყიდიან.

ქართველების გომი უმშვენიერესია აღმოსავლეთში და შემოიძლია ვთქვა მთელ ქვეყანაზედაც. იქ არ მინახავს არც ერთი ცუდი სახის ქალი ან კაცი, ანგელოზებით ლამაზებიც ბევრი შემხვდა, ქალების უმეტესი ნაწილი ბუნებას ისეთი სიკეკლუცით დაუსაჩუქრებია, რომ სხვა ასეთს ვერსად შეხვდებით. შეუძლებელია თვალი მოჰკრათ იქაურ ქალს და არ შეგიყვარდეთ. არ შეიძლება დახატოთ ქართველი სახესა და განაღობაზე უმშვენიერესი სახე და განაღობა: მშვენიერნი, თვალგანადნი, წერწეგნი და კეკლუცნი.

იშვიათად ნახავთ, რომ ქალი უშნოდ იყოს გასუქებული. მხოლოდ ის აუშნოებს ქართველს ქალებს, რომ ფერ-უმარილს იცხებენ, უმშვენიერესნი სხეებზე უფრო მეტად იცხებენ უმარილსა; ასე ჰგონიათ, ფერ-უმარილი სამკაულია და ისე ხმარობენ, როგორც, მაგალითად, ჩვენში თვალ-მარგალიტს და კარგს განისამოსსა.

ქართველები ბუნებით მეტად ნიჭიერნი არიან. ქართველები სწავლულები და დიდი ხელოვანნი გამოივლენ, რომ სწავლაში და ხელოვნებაში მწვერთნელნი ჰყავდეთ. მაგრამ ძლიერ ცუდად იმრდებიან, ამასთანავე ცუდს მაგალითებსაც ხედავენ. ამის გამო მეტად უცოდინარნი და ბიწიერნი არიან. ქართველებში ბევრია მზაკვარი, ვერაგი, დაუნდობელი, ცბიერი, ბრიყვი, ამპარგავანი. ქართველებმა საოცრად ურცხვად იციან უარისყოფდა იმისა, რაც უთქვამთ და მოუქმედებიათ; ცყუილი მართლად გამოჰყავთ; რაც ერგებათ შრომისათვის, იმას არ სჯერდებიან და მეტის თხოვან უყვართ; უყვართ, აგრეთვე, საქმის გადასხვაფერება, განზრახ, სხვანაირად ჩვენება თავისა. ძლიერად იციან ჯავრის ცატანა და თავის დღეში არ აპატიებენ კაცს დანაშაულს, თუმცა, მართალია მალე კი არ მოსდით გული და არც უმიზნოდ დაიხსომებენ ჯავრს. კაპუცინების პრეფექტმა დამარწმუნა, კათალიკობისაგან გამიგონია, რომ ვინც დიდი დღესასწაულებში (მაგალითად, აღდგომას, შობას) არ დაითვრება, ქრისტიანად არ ითვლება და უნდა განდევნილ იქნასო. ქართველები გარდა ამისა ძალიან ანგარნი და ვერცხლის მოყვარულნი არიან. ფულს მხოლოდ მაშინ გაასესხებენ, თუ დაიგირავეს რამე და სულ მცირე სარგებელს, მანეთზე ორ შაურს ართმევენ. ქალებიც ისეთივე ბიწიერნი და ავნი არიან, როგორც მამაკაცები. ქალებს ძალიან უყვართ არშიყოფა და ეჭვი არ არის, რომ მამაკაცებს ამ უზნეობაში დიდი მონაწილეობა მიუძღვით. სხვაფრივ ქართველები თავაზიანები არიან, მოსიყვარულე გული აქვთ, თავმომწონენი და თავდაჭერილნი. მზე და ჩვეულება უმეტეს ნაწილად შეთვისებული აქვთ იმ ერთაგან, რომელნიც გარს ატყიან ქართველების ქვეყანას. ეს ჩემის აზრით, იმისაგან წარმოსდგება, რომ ქართველებს მისვლა-მოსვლა აქვთ მრავალ სხვა ხალხთან და აგრეთვე იმისგანაც, რომ საქართველოში ყველას აქვს უფლება იცხოვროს თავისი რჯულისა და ჩვეულებისამებრ, თავისუფლად ილაპარაკოს ამ საგნებზე და დაიცვას მათი შეხედულება. იქ შეხვდებით სომხებს, ბერძნებს, ოსმალებს, სპარსებს, ინდოელებს, თათრებს, რუსებს, ევროპელებს. სომხები ბევრნი არიან იქ. ისინი ქართველებზე უფრო მდიდრები არიან, დაბალი მოხელეების ადგილები უმეტესად სომხებს უჭირავთ. ქართველები იმათვე ძლიერნი,

თავმოწონენი, ზვავნი და მედიდურნი არიან. სარწმუნოებისა, მნისა და ხასიათის სხვადასხვაობა ქართველებსა და სომხებს შორის არის მიზეზი მათ შორის დიდი სიძულვილისა. ქართველებსა და სომხებს ემიგრებათ ერთმანეთი და არ ნათესავდებიან ერთმანეთში. განსაკუთრებით ძალიან ქართველებს სძულთ სომხები და თითქმის ისე უყურებენ, როგორც ევროპაში ებრაელებს. ქართველების განისამოსი თითქმის სავსებით ჰგავს პოლონელების განისამოსს. ქართველები იმგვარსავე ქულებს იხურავენ, როგორსაც პოლონელები. მათი ახალუხი, გულ-ჩალილულია, და წინ ფეხსაცმელსა ჰგავს. ქალების განისამოსი სპარსელი ქალების განისამოსის მაგვარია.

დიდი კაცების სახეები და ყველა სახელმწიფო შენობა სპარსულ შენობათა და გეგემაზე აროს ნაშენი. სახელების აშენება იაფად ჯდება იქ, რადგან უხვად არის ხე-ტყე, ქვა, კირი. ქართველები სპარსელებსავე ჰბაძავენ ჯდომაში, წოლაში, ჭამა-სმაში.

მებაგონეებს ძლიერ დიდი უფლება აქვთ ყმებზე, მებაგონეები მთელი თვეების განმავლობაში რამდენიც უნდათ იმდენს ამუშავენ ყმებსა, და არც ჯამაგირს და არც სამზრდოს არ აძლევენ. მებაგონეთ ხელი მიუწვდებათ ყმების ქონებასა, თავისუფლებასა და სიცოცხლეზედაც კი. ბაგონები ჰყიდიან ყმების შვილებსა და ან მონებად ჰყავთ სახლში; იშვიათად ჰყიდიან ყმებს ოცი წლისაზე ზევით, განსაკუთრებით ქალებს. ქართველების სარწმუნოება ჰგავს მეგრელების სარწმუნოებას. პირველებმაც და მეორეებმაც ერთ დროს მიიღეს ქრისტიანობა, სახელდობრ, მეოთხე საუკუნეში. ამ ქვეყანამ მიიღო სარწმუნოება ივერიელი ქალისგან, ხოლო ეს ქალი კონსტანტინოპოლში მოქცეულიყო ქრისტიანობის რჯულზე. ახლა, როგორც მეგრელთ, ისე ქართველთ დაუვიწყრიათ ამრი ქრისტიანობისა, ქართველებსაც მეგრელებსავე სახელის მეგის აღარა დარჩენიათ რა ქრისტიანული; არ იციან და არ ასრულებენ არც ერთ მცნებას იესო ქრისტეს მიერ ნამოძღვრალსა. თუმცა კი უნდა ვთქვათ, რომ ქართველები უფრო მტკიცედ ინახავენ მარხვას, და უფრო ხანგრძლივ ღოცულობენ, ვიდრე მეგრელები.

13

ქართველებსა ჰყავთ რამდენიმე ეპისკოპოზი, ერთი მთავარ-ეპისკოპოზი და ერთიც პაგრიარქი, რომელსაც ქათალიკოსს უწოდებენ. თუმცა მეფე სარწმუნოებით მაჰმადიანია, მაინც აკურთხებინებს ეპისკოპოსებს, როცა ადგილები იცვლება; ამ თანამდებობას თავის

ნათესავეებს აძლევს. პაგრიარქადაც მისივე ძმა არის. მეზაგონეებსაც ამგვარი უფლება აქვთ თავთავიანთ მამულებში. ისინი, ვისაც სურთ, იმას აძლევენ მრევლს; ნება აქვთ სამღვდლო კაცი დააგუსაღონ და სცემონ კიდეცა, როგორც დანარჩენ თავიანთ ყმებსა. სამღვდლოებას სხვებსავით იხდის ყოველგვარ საზაგონო გადასახადს. მეზაგონი სამღვდლოებასაც ართმევენ შვილებს, თუ დასჭირდებათ.

საქართველოში ეკლესიები ცოცხალი უფრო კარგად არიან მოვლილი, ვიდრე სამეგრელოში. ქალებში საკმაოდ აქვთ მოვლილი. ქართველებსა, აგრეთვე სხვა ქრისტიანებს, რომელნიც საქართველოს ჩრდილოეთითა და დასავლეთით ცხოვრობენ, ერთი უცნაური ჩვეულება აქვთ. თავიანთ ეკლესიებს აშენებენ უმეტეს ნაწილად მთის წვერებზე, განშორებულ და თითქმის მიუდგომელ ადგილას. ოთხსა და ხუთ ეჯზე მოჩანან ეკლესიები, ამ სიშორედან სცემენ თაყვანსა და თვით ეკლესიის კართან კი თითქმის არასოდეს არ აღიან; შეიძლება დაბეჯითებით ვთქვათ, რომ უმეტეს ნაწილს ეკლესიებისას ათ წელიწადში ერთხელაც ძლივს გააღებენ ხოლმე. ააშენებენ კი ეკლესიებს და მერე მიანებებენ თავს და ფრინველებისა და ჰაერის ბედმოქმედების ანაბრად გახდიან. ვერას გზით ვერ გავიგე მიზეზი ამ უცნაური ჩვეულებისა. ყველა, ვისაც ვკითხავდი ამბზე, ერთსა და იმავე პასუხს იძლეოდა. ასეთი ჩვეულება გვაქვსო. ქართველები დარწმუნებული არიან, რომ რა ცოდვაც არ უნდა ჩაიდინონ, შეენდობათ, თუ ეკლესიას ააშენებენ. ვფიქრობ, ეკლესიებს იმიტომ აშენებენ ქართველები მიუდგომელსა და უაღაგო ალაგას, რომ მისი შემკობა და მოვლა არ მოუნდეთ. ქართველების დიდი წმინდანი წმინდა გიორგი არის. წმინდა გიორგი კაბადოკიელი იყო, ასურელის პაგრიარქის შვილი და დიოკლიტიანეს დროს იქნა წამებულია.

ქართველთა კეთილშობილნი გარეგნობით უმეტეს ნაწილად მაჰმადიანები არიან. ეს სარწმუნოება ზოგს იმიტომ მიუღია, რომ მეფის კარს ადგილი ემოვნა და სახელმწიფო ჯამაგირი ჰქონოდა, ზოგს იმიტომ, რომ თავიანთი ქალები მეფისთვის მიეთხოვებინათ და ან მეფის ცოლებისათვის მაინც მიეცათ სამეფო კარის ქალებად. ზოგი ისეთი საძაგელნი და კეთილშობილნიც არიან, რომ თავიანთი ღამაში ქალები თვითონვე მიჰყავთ მეფესთან. ამგვარ პატივისცემისათვის იმათ ან ულუფას უნიშნავენ, ან სამსახურში იღებდენ, მხოლოდ ამისთვის საჭიროა წინაღვე მიიღონ მაჰმადიანობა. ულიფა ხარისხისა და ღირსების შესაბამად ენიშნებათ, თუმცა, საზოგადოდ, ორი ათას ეკიუმე მეტი არავის არ ეძლევა. ამგვარ ჩვეულებისა გამო, გფილისში, ჩემს იქ ყოფნის დრო ერთი საცოდობა მოხდა. ერთმა

ქართველმა კეთილშობილმა აცნობა მეფეს, მშვენიერი დისწული მყავსო. მისმა უმაღლესობამ მაშინვე ბრძანა, მიეყვანათ მასთან ის ქალი. ბოროტმა ბიძამ თვითონვე წაიღო ბრძანება მეფისა და იკისრა კიდეც საქმის შესრულება. მივიდა თავის ქვრივ დასთან და უთხრა: შენი ქალი მეფს სურს შეირთოს და უნდა დაიყოლიო ამბებო. დედამ აცნობა ეს ამბავი თავის ქალს. ქალი სასოწარკვეთილებაში ჩავარდა: მას უყვარდა თავისი მეზობელი, ერთი ახალგაზრდა კეთილშობილთაგან და ამ ახალგაზრდასაც ძლიერ უყვარდა ეს ქალი. დედამ კარგად იცოდა ეს, გაგზავნა მსახური და აცნობა ვაჟს ყოველივე. ახალგაზრდა მაშინვე მივიდა იმათთან; დედა და შვილი კარჩაკეგლში ისხდნენ და ცხარე ცრემლით სვრიოდნენ თავიანთ შავ ბედსა. ყმაწვილმა კაცმა დაიხოქა მათ წინაშე და უთხრა: მე ყველაზე მეტად ჩემი საგრფოსთვის ვწუხვარ; მეფის წყრომა არაფრად არ მიმაჩნიაო; ერთი საშველი და აქვს ამ საქმეს, ახლავე უნდა ვიქორწინოთ და ხვალ განვუცხადოთ იმ თქვენ მუხთალ ნათესავს, რომ ქალი უკვე გათხოვილიაო. ასე გადასწყვიტეს და ასეც მოიქცნენ. ყმაწვილი ქალი დაამშვიდეს როგორც იყო და ჯვარი დასწერეს. ბიძამ გაუგო ეს ეშმაკობა და აცნობა მეფეს. მეფე განრისხდა და მკაცრად ბრძანა, მიეყვანათ მის კარს დედა და ახალი ჯვარდაწერილნი; მაგრამ დაქორწინებულნი მიიმაღლნენ და მთელი ერთი თვე აქა-იქ უფარებოდნენ. ბოლოს, როცა შიგნეს იმათ კვალს და ველარსადაც ვერ დაიმაღლნენ, გაიქცნენ ახალციხეს, სადაც ფაშამ თავის მფარველობის ქვეშ მიიღო დევნილნი.

ამისთანა შემთხვევებისა ეშინიანთ საქართველოში და ამიგომ ცდილობენ, ვისაც ლამაზი ქალები ჰყავთ, რაც შეიძლება ადრე გაათხოვონ. მეტადრე ღარიბი ხალხი ადრე ათხოვებს ქალებს და ხანდისხან აკვანშივე ნიშნავს. ამას იმიგომ ცადიან, მეზაგონებმა არ მოსტაცონ გასაყიდად. თუ ქალი, რაც უნდა პაგარა იყოს, გათხოვილია, ად დანიშნული, მეზაგონებები მოკრძალებით ექცევიან. ადვილად ველარა ბედავენ მოაშორონ ქალი თავის ოჯახს.

კახეთის სამეფო ახალ სპარსეთის მეფეს ემორჩილება. შაჰნავაზ-ხანმა დაიმორჩილა. მისი შვილი არჩილი არის იქ მეფის მოადგილე. არჩილს მაჰმადიანობა იმიგომ მიუღია, სამეფო დავიჭიროვო. არჩილს უყვარდა იმერეთის მეფის ქვრივი ნესტან-დარეჯანი, ეს ქალი ტყვედ იყო ახალციხეში. ფაშა დიდის პატივით ეპყრობოდა მას. არჩილის მამა ზალიან ცდილობდა გაენთავისუფლებინა ქალი, და საჩუქარს საჩუქარზე უგზავნიდა ფაშას. ფაშამ 1660 წელს გაანთავისუფლა ნესტან-დარეჯანი. დიდია ამბით მოიყვანეს იგი გფილისში და არჩილმა ჯვარი დაიწერა ნესტან-დარეჯანზე. ამ ქორწინებით არჩილმა შეიძინა კახეთის სამეფო,

სადაც უკვე მეფის მოადგილედ იყო: ნესტან-დარეჯანი იყო ქალი თეიმურაზ-ხანისა და დაი-
ირაკლისა. არჩილს ამის გამო ერთი საყურადღებო საქმე შეემთხვა. არჩილი
სიყმაწვილითვე დანიშნული იყო ქართველთა პირველ თავადიშვილის ქალზე. ქალს დიდი
იმედი ჰქონდა, მალე არჩილის ცოლი შევიქმნებო: ამ ქვეყანაში ძნელად თუ დაარღვევს
ვინმე ქორწინების პირობას. როდესაც გაიგო ქალმა, არჩილმა ნესტან-დარეჯანი
შეირთოვო, გაუგზავნა კაცი და შეუთვალა, რად შეურაცყავ ჩემი სახელიო. ქალს სურდა
სასამართლოსთვის მიემართა, მაგრამ ამ გზით ვერას გახდებოდა, რადგან მოწინააღმდეგე
დიდი ხარისხისა და გავლენის პაგრონი იყო. ქალმა მიმართა კიდევ სასამართლოს და რაკი
მართლა ამ გზით ვერა გააწყო - რა, მიუძღვა 400 შეიარაღებულ კაცს და საომრად
გამოაითხოვა მოლაღაგე. არჩილმა უარი თქვა. ასე შემოუთვალა: არ მსურს ქალთან
ბრძოლა; მართლა ნურც ეგრე გამოიღებ თავს, თორემ გავამჟღავნებ, რომ სიბი (მეფის
კარის თავადი) კვებულობდა, შენ იმას მოწყალის თვალთ უყურებდიო. ქალი უფრო
განრისხდა, როცა ასეთი ცილიც დასწამეს და ახლა სიბის გადაეკიდა. ქალმა გამოითხოვა
სიბი ხმალში, მაგრამ თავადიშვილმა უარი თქვა, მაშინ ქალი ადგა, ჩაესაფრა იმას ერთ
ალაგას, გააქცია, გამოუღვა და 20 კაცზე მეტი მოუკლა, ქალს ძმა ჰყავდა და დის მაგივრად
ახლა იმან დაუწყო დევნა სიბის. მეფე და მთლად კარის კაცი ათასნაირად ცდილობენ
შეერიგებინათ მგრად გადაკიდებულნი: ვერ მოახერხეს; მისცეს ნება იარაღით
გადაეწყვიტათ დავა. საქართველოში საზოგადოდ ჩვეულებისამებრ, როდესაც სამართალი
ვერ გადასწყვეტს, კეთილშობილებს შუა დავას და ვერც შეარიგებს იმათ, მაშინ ერთმანეთში
ბრძოლის ნებას მისცემენ ასპრამზე. მოწინააღმდეგენი იტყვიან აღსარებას, ეზიარებიან და
ასე სასიკვდილოდ მომზადებულნი გადიან საგრძობლველად. ამას ეძახიან ღვთის
სამსჯავროსადმი მიმართვას. ქართველებს ჰგონიათ, ეს პირდაპირ ღმერთზე მინლობა
ცოდვილის დასჯისა სამართლიანი საშუალება არისო. სიბი და მისი მოწინააღმდეგე გავიღენ
მოედანზე. მაგრამ ჯარისკაცებმა დაამორეს ისინი, როდესაც მათ მიჰყვეს იარღას ხელი.
ქალი თითქმის მოკვდა სირცხვილით და ჯავრით, როდესაც ნახა, მეფის ბრძანებით, მისი ძმა
იბულებული შეიქნა შერიგებოდა არჩილს და სიბის.

გფილისი ერთი უკეთესი და უმშვენიერესი ქალაქია სპარსეთისა. თუმცა ძლიერ დიდი არ არის. გფილისი მდებარეობს მთის ძირში, რომელსაც აღმოსავლეთისაკენ ჩამოუდის მდინარე მტკვარი. მტკვარს სათავე საქართველოს მთებში აქვს; შემახიისაკენ, პეინარდში უერთდება არუმს (არაქსი) და მერე ეს ორი მდინარე ზღვას ერთად ერთვის. ქალაქი შემოზღუდულია მშვენიერი და მაგარი კედლით. მდინარისაკენ კი უკელლოა. ქალაქი სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ არის გაწეული. სამხრეთის მხრივ აქვს დიდი ციხე, რომელიც მთის კალთაზე დგას. ციხეში მხოლოდ სპარსელები ცხოვრობენ და მეციხოვნედაც მხოლოდ სპარსელებივე არიან. ციხის წინ არის სარბიელი, რომელიც იმავე დროს მოედანაც არის და ბაზარიც. ეს ციხე თავშესაფარ ადგილს წარმოადგენს: ყველა დამნაშავე და შეუძლებელი მოვალე რაკი ამ ციხეს შეეფარება, უშიშარია. საქართველოს მეფემ ეს ციხე გზად უნდა გაიაროს, როდესაც ის ჩვეულებისამებრ ქალაქგარედ მიდის სპაგსეთის შაჰისაგან გამოგზავნილ წერილების, ან საჩუქრების მისაღებად, რადგან სპარსეთიდან მომსვლელს გფილისში მხოლოდ ამ ციხით შეუძლია შემოსვლა. დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, მეფე არასოდეს არ გაივლის ხოლმე აქ ისე, რომ შიში არ ჰქონდეს: ვაი თუ შემოიპყრონო. იქნებ ციხის თავს საიღუმლო ბრძანება ჰქონდეს ჩემი შეპყრობისათ. სპარსელებს ძალიან ჭკვიანურად დაუწესებიათ, რომ საქართველოს მეფეები და სპარსეთის მამრის მმართველები ქალაქგარედ უნდა გავიდნენ იმის მისაღებად, რასაც შაჰი უგზავნის; ეს ძალიან მოხერხებული ღონეა, რომ ადვილად და უხიფათოდ შეიპყრონ საეჭვო კაცები. ეს ციხე აუშენებიათ ოსმალოებს 1576 წელს, ამ წელს დაუპყრიათ ქალაქი და მთლად მისი არემარე გამოიჩინილი სარდლის მუსტაფა-ფაშის წინამძღოლობით, რომელსაც ვერ გამაგრებია საქართველოს მეფე სვიმონ ხანი. მუსტაფამ ურჩია სულთან სოლიმანს, საქართველოში რამდენიმე ციხე ააგე, რადგან უამისოდ არ შეიძლება ეს ქვეყანა მორჩილებაში იყოლიოვო. სოლიმანმა დაიჯერა ფაშას და ციხეები ააგო. მართლაც და უმეგესი ნაწილი საქართველოს ციხეებისა ოსმალოებისგან არის აშენებული. მუსტაფამ ასზე მეტი ბარბაზანი დააწყო ამ ციხის გალავანზე და ციხის თაობა ჩააბარა მაჰმად-ფაშას.

გფილისში რამდენიმე ეკლესიაა, 6 მათგანი ქართველებისა, დანარჩენი სომხებისა. დედა ეკლესია, რომელსაც სიონს უწოდებენ, სდგას მდინარის პირზე, მშვენიერი თლილი ქვით არის ნაშენი. ეს ეკლესია ძველი შენობაა და ჰგავს იმ ძველ ეკლესიებს, რომელსაც აღმოსავლეთში ხშირად შეხვდებოდით; შუა გულში ოთხი დიდი სვეტი აქვს და ამ სვეტებზე

გუმბათია დამყარებული. ეკლესიას დიდი საკუთხეველი აქვს. ეკლესია შიგნით სავსეა ბერძნული მხატვრობით. მხატვრობა დიდის ხნისა არ არის. და ისე უხეიროდ არის დახატული, რომ ძნელი მისახვედრია, რის დახატვა ჰსურდა მხატვარს.

ეპისკოპოსს სასახლე იქვე ეკლესიასთან ახლო აქვს. ამ სასახლეში ცხოვრობს გფილელი. ქართველებს ერთი მშვენიერი ეკლესია ჰქონდათ ქალაქის ნაპირას, ჩრდილოეთისაკენ. ამ რამდენსამე წლის წინათ მეფემ წაართვა ეს ეკლესია და თოფის წამლის საწყობად გარდააქცია. ისიც კი უნდა ვთქვათ, ამ ეკლესიაში დიდი ხანია წიგვა-ლოცვა ამოიკვეთა, რადგან მეხი დასცემოდა და დანგრეულიყო. მეფემ ხელახლა შეაკეთებინა ეკლესიის შენობა და, თუმცა სხვა დანიშნულება მიეცა მაინც ეკლესიას ახლა ისევ წინანდელ სახელს - მეგების ეკლესიას უწოდებენ. ეს სახელი წარმოსდგება სიგყვისაგან „ტეხა“ და უწოდებით იმიტომ, რომ ეს ეკლესია აუშენებია საქართველოს მეფეს საკანონოში. როდესაც ერთხელ უმიბეზოდ დაურღვევია ზავი მოსამზღვრე მეფესთან.

სომხების ერთი უმთავრესი ეკლესია არის ფაშავანქი, ესე იგი ფაშის მონასტერი. სომხების გფილელი ეპისკოპოში ამ მონასტერში ცხოვრობს. სომხების სიგყვით ამ ეკლესიისათვის იმიტომ უწოდებით ასეთი სახელი, რომ ის აუშენებია ერთ ოსმალეთიდან გამოქცეულ ფაშას, რომელსაც გფილისში ქრისტიანობა მიუღია. გფილისში სრულებით არ არის მეჩეთი, თუმცა ეს ქალაქი მაჰმადიანთა სახელმწიფოს ეკუთვნის და, როგორც ამ ქალაქს, ისე მთელ მხარესაც მაჰმადიანთა მეფე განაგებს. სპარსები ბევრსა ცდილან, ბევრჯერ კიდევ დაუწყიათ მეჩეთის შენობა, მაგრამ ვერ დაუსრულებიათ. ქრისტიანები მაშინვე იარაღს ხელში იღებდნენ, არეულობას ახდენდნენ. შენობას ანგრევდნენ და შეურაცხყოფას აყენებდნენ ამშენებლებს. საქართველოს მეფეებს გულში ძლიერ უხაროდათ ხალხის ამგვარი ამბობება. თუმცა თავს კი ისე აჩვენებდნენ, ვითომ არ მოსწონდათ ხალხის ასეთი საქციელი. მეფეები თუმცა ქრისტიანობას გადაუღებოდნენ და მაჰმადიანობის გავრცელებას ეხმარებოდნენ, მაგრამ ამას მხოლოდ იმიტომ ჩადიოდნენ, რომ მეფობა მოეპოვებინათ, გული კი ისევ ქრისტიანობისკენ ჰქონდათ.

ქართველები გაუგებელი და მამაცი ხალხია. ესენი თავგანწირულად იცავენ თავინათ თავისუფლებას. რადგანაც ქართველები ოსმალოებზედაც ახლო არიან, სპარსელები ვერ ბედავენ სავსებით ხელი ცაჰკიდონ ქართველებსა და ნებას აძლევენ დაიცვან თითქმის ყველა გარეგანი ნიშნებიც კი თავის რჯულისა: ყველა ეკლესიის თავზე გაკეთებულია ჯვარი,

სამრეკლოში კიდია ბარები, ბარებს რეკავენ; ყოველთვის საქვეყნოდ და მოურიღებლად ჰყიდიან ღორის ხორცსა და ღვინოს ქუჩებში. სპარსელებს ჯავრი მოსდით და უნდათ აუკრძალონ, მაგრამ ჯერჯერობით ვერაფერი გაუწყვიათ.

სპარსელებმა ამ რამდენისამე წლის წინათ ააშენეს ერთი პაგარა მეჩეთი ციხეში, იქ, სადაც ციხესა და მოედანს შუა მაგარი კედელია. ეს ადგილი იმიტომ ამოურჩევიათ სპარსელებს, რომ ხალხს ხშირად დაენახა და შესჩვეოდა, როგორც მეჩეთსა ისე მოლებსაც. ქართველებმა ვერ დაუშალეს მეჩეთის აშენება და ვერ გაბედეს იარაღით ხელში შესულიყვნენ ციხეში, რადგან ციხე კარგად იყო გამაგრებული. ხოლო, როცა მოლა ავიდა ბევით და, ჩვეულებისამებრ მოუწოდა მაჰმადიანებს სალოცავად, ხალხი შეგროვდა მოედანზე, დაუშინა ქვა მეჩეთს და მოლა იძულებული შეიქნა საჩქაროდ ძირს მეჩეთში ჩასულიყო. ამ ამბის შემდეგ მოლა აღარ აღის მეჩეთზე.

გფილისში რამდენიმე კარგი საჯარო შენობაა, აქ არის ქვით ნაშენი და კარგად შენახული დიდი საბაზრო შენობები, ასეთივეა ქარვასლებიც, რომელშიაც უცხოეთიდან მოსული ხალხი ბინავდება დროებით. თვითონ ქალაქში აბანოები ცოგაა და ხალხი ბანაობს იმ თბილს წყლებში, რომელიც ციხეშია. ამ აბანოების წყალი გოგირდიანია და ძლიერ ცხელი. კარგად მყოფების გარდა, აქ ბანაობენ, აგრეთვე, სნეულებიც სამკურნალოდ... ღუქნებიც კარგად არის მოწყობილი, სუფთად შენახული და მაღლობზე დგას, დიდი მოედნის პირას.

მეფის სასახლე ერთ უმშვენიერეს შენობას წარმოადგენს გფილისში. სასახლეში არის დიდი დარბაზები, რომელნიც მდინარეს და ბაღებს გადასცქერიან. იქვე არის ყაუშხანები, რომლებშიაც ბევრ სხვადასხვა ფრინველებს ინახავენ. არის აშენებული აგრეთვე, ერთი დიდი მწევარ-მეძებრების სადფგომი და ისეთი მშვენიერი საქორე, უკეთესი აღარ შეიძლება. სასახლის წინ არის ოთკუთხი მოედანი, ამ მოედანზე ათას ცხენამდე დაეგევა, მოედანი ღუქნებით არის შემოზღულული და ბოლოს გრძელი ბაზარია სასახლის პირდაპირ. მშვენიერი სანახავია და მოედანი და სასახლის ფასადი ამ ბაზრის თავიდან. კახეთის მეფეს ქალაქის ნაპირას, აქვს სასახლე, რომელიც, აგრეთვე, ღირს იმად, რომ კაცმა ინახულოს და დაათვალიეროს.

გფილისის მიდამო შემკულია რამდენიმე სალხინო სახლით და მშვენიერი ბაღებით. ყველაზე დიდი მეფის ბაღია. ხეხილი ცოგაა, მაგრამ იმისთანა ხეებით არის სავსე, რომლებიც ამშვენიერენ ბაღს და ჩრდილსა და სიგრილეს ავრცელებენ.

გფილისში არის კაპუცინების სახლი. ამ მისიონერების პრეფექტი აქ ცხოვრობს. 13 წელიწადია მას აქეთ, რაც ისინი გამოუგზავნიათ რომიდან. იმათ ექიმები დაურქვევიათ თავიანთ თავისათვის, ხალხიც ექიმობას და განსაკუთრებით ქიმიას ძლიერ პაგივსა სცემენ მთელ აღმოსავლეთში. ისინი დაბინავებულან ჯერ გფილისში და მერე გორში. შაჰ-ნავაზ-ხანს უჩუქებია მათთვის სახლი ორსავე ქალაქში და ნებაც მიუცია თავიანთი სჯული თავისუფლად აღასრულონ. მათ მიურთმევეათ იმმ ეფისათვის წერილები პაპისა და კონგრეგაციისაგან; აგრეთვე მათივე სახელით მშვენიერი საჩუქრები. საჩუქრები მიურთმევეათ აგრეთვე დედოფლისათვის, კათალიკომისათვის და კარის უმთავრეს დიდებულეთათვის. ერთი მისიონერთაგანი, რომელიც უფრო დახელოვნებულია ექიმობაში მეფეს ახლავს და სომხების სამღვდლოება სდევნის მათ და ეს მეფის მფარველობა არის ერთადერთი ქომაგი. ხანდისხან როცა თავს იჩენს მათი მეცადინეობა მიიზიდონ ხალხი თავის სჯულისკენ, იქაური სამღვდლოება ცდილობს განდევნოს ისინი; მაინც ვერ იშორებენ მათ, რადგან საქართველოში ექიმები და დოსტაქარნი არ მოიპოვებიან; ისინი საჭირონი არიან. იმათ პაპისგან ნება აქეთ ღართული აიღონ სასყიდელი ექიმობაში; ისინიც კარგად სარგებლობენ ამით და ექიმობით ცხოვრობენ. მათ აძლევენ ექიმობაში ღვინოს, ფქვილს, პირუტყვს, მონებს. ხანდისხან ცხენებსაც აძლევენ. თუ ეს შემოსავალი არა, მაშინ გაუჭირდებოდათ თავის რჩენა თავიანთი ჯამაგირით, რადგან კონგრეგაცია თვითონ მისიონერს აძლევს წელიწადში მხოლოდ თვრამეც რომაულ ეკიუს. მისიონერებს აქეთ ნება სწირონ ყველგან და ყოველგვარ განისამოსში, მიუგვეონ ხალხს ყოველივე ცოდვა, სხვადასხვანაირად მოირთონ, იყოლიონ ცხენები, მსახურები, მონები, ივაჭრონ, ფული სარგებლით გაასესხონ და ისესხონ და სხვ. ერთი სიგყვით იმათ ისეთი ვრცელი უფლება აქეთ მინიჭებული, რომ შეუძლიათ და კიდევ ასრულებენ იმას, რის უფლებაც აქეთ მხოლოდ ეკლესიის უმთავრეს მსახურთ. მაგრამ მისიონერებს, თუმცა ასე მოხერხებულად მოქმედებენ ისინი და დიდ თავისუფლებასაც აძლევენ თავიანთ სულიერ შვილებს, მაინც ვერ დაუჩენიათ თვალსაჩინო კვალი ქართველებში, რადგანაც ქართველები ძლიერ უცოდინარნი არიან და ერთობ მცირედაც ბრუნავენ განვითარებაზე; გარდა ამისა ეს ხალხი დარწმუნებულია, რომ იმათებური მარხვები შეადგენენ ქრისტიანობის არსებას და კაპუცინები არ მიაჩნიათ ქრისტიანებად, რადგან გაუგიათ, რომ ევროპაში ისინი არ ინახავენ ჩვენებურ მარხვებს.

10-ს კაპუცინების პრეფექტმა მეფეს აცნობა ჩემი მოსვლა. მე თვითონ ვთხოვე ეცნობებინა, -მოსამსახურენი მყავდენ, ბარგი მქონდა, კაპუცინებთან ვიყავი ჩამომხდარი და ჩემი მოსვლა მაინც არ შეიძლებოდა არ გაეგო. მეფეს, რადგან ყველაფერი დავწრილებით იცოდა, რაც ხდება გფილისში. იმას, რასაკვირველია, ისიც ეცოდინებოდა, რაც სამეგრელოში გადამხდა და რაზედაც ბევრს ლაპარაკობდნენ. გარდა ამისა, მე ძალიან მოხარული ვიყავი მეფე მენახა და მეჩვენებინა მისთვის შაჰისგან მოცემული ქაღალდი. ეს ქაღალდი მოწერილი იყო ყველა თემის უფროსებთან და ნაბრძანები ჰქონდათ, რომ კარგად მიველეთ. დარწმუნებული ვიყავი, რომ როდესაც მეფე წაიკითხავდა ამ ბრძანებას ბალიან კარგად მიმიღებდა და კაცებსაც გამომაყოლებდა გზაზე და კაცების გამოყოლა კი ძალიან საჭირო იყო ჩემთვის. როდესაც შაჰ-ნავაზს გაუგია ჩემი ვინაობა და სეუტყვია, რომ განსვენებული შაჰისგან ვიყავი გაგზავნილი თავის საქმეზე ევროპაში, პრეფექტისათვის უბრძანებია: - უთხარი ჩემ მაგიერ, რომ ის ჩვენთვის ძვირფასი სტუმარია, რომ ძალიან მიამა მისი მოსვლა და სასიამოვნო იქნება ჩემთვის, რომ რაც შეიძლება მალე მოვიდეს ჩემს სანახავად. მე არც შემეძლო და არც მსურდა მაშინვე ვხლებოდი მეფეს; მინდოდა ჯერ მოემზადებულიყავ, მერე მენახა მეფე და წავსულიყავ კიდეც. რომ ყოველდღე არ მევლო მეფესთან, მე ვთხოვე მამა რაფაელს, მეფის ექიმს: - მოახსენეთ მეფეს, რომ ფრიად სასიამოვნოა ჩემთვის, მისი კეთილი გული და შეწყნარება, უსათუოდ ვეახლები როგორც კი მოვახერხებ; ახლა კი ისეთ მდგომარეობაში ვარ, რომ ამ ათ დღეს ვერ ვეახლები, კარზე გამოსვლას ვერ შევიძლებ. არ ვიცი, მამა რაფაელმა არ მოახსენა ჩემი ბოდიში მეფეს, თუ მეფემ არ შეიწყნარა და თორმეცს დღით შემომითვალა ერთის კეთილშობილის პირით: ამ კვირას ყოველდღე შექცევა გვექნება სასახლეში და გთხოვთ შენ მობრძანდეთ. მე ძალიან შევეკრთი და დავლონდი. შევეხვეწე პრეფექტს და მამა რაფაელს, - ჩააგონეთ მეფეს, რომ ჯერ ხანად არ შემიძლია ვეახლო, მომავალ კვირამდის მაცალოს და მაშინ ვეახლები. კაპუცინებმა აღმითქვეს, შევასრულებთ შენს სურვილსაო, თუმცა კი ვერაფერი გაარიგეს. წავიდნენ სასახლეში, მაგრამ მაშინვე დაბრუნდნენ და მითხრეს, - რომ მეფეს მოუთმენლად სურს ევროპის ამბავი შეიგყოს შენგანაო. ნამდვილად კი თურმე თვით კაპუცინებს უნდოდათ, რომ მალე მეფის წინაშე წარვედგინეთ, რადგან სპარსეთის საჰის მახლობელი ვიყავი. იმათ ეგონათ, რაკი მე

წარმადგენდნენ მეფის წინაშე, მეფე უფრო მეტს პატივსა სცემდა თვით კაპუცინებსაც. კაპუცინებმა მე და ჩემს ამხანაგს გვთხოვეს: რომელიც უფრო კარგი ტანისამოსი გაქვთ, ის ჩაიცვით და მეფესაც კარგი ძღვენი მიართვითო. მე შევასრულე იმათი ყოველივე სურვილი, რამდენადაც კი შემიძლო, რომ ამით გადამეხადნა მათთვის ის დიდი სიკეთე, რომელიც მათგან მახსოვდა და რომლითაც დავალებული ვიყავი.

შუალღე მოგანებული იყო, როდესაც ჩვენ სასახლეში წაველით, პრეფექტი და მამა რაფაელიც წამომყვნენ. სადილად ჩვენ გველოდნენ. მეფე დარბაზში ბრძანდებოდა. დარბაზი სიგრიდით ას ათი ფუტი იყო, სიგანით ორმოცი; სასახლე მგკვირს პირას იდგა და მგკვირის დარბაზი ახდელი იყო. სართოთ 13 ნაკვეთებს დარბაზის ჭერს რამდენიმე დახატული და ოქროთი მოვარაყებული სვეტი იმაგრებდა; სვეტებს სიმაღლე 35 ფუტიდან 40 ფუტამდე ჰქონდა. მთელი დარბაზი მშვენიერი ორხეობით იყო მორთული. მეფე, დიდებულნი შემოსხლომოდნენ სამ პაგარა ბუხარს, ეს ბუხრები და რამდენიმე მაყალი ისე კარგად ათბობდნენ დარბაზს, რომ კაცი სიცივეს სრულებით ვერ გრძნობდა. მეფე შაჰ-ნავაზს მიმსვლელნი ისევე აძლევდნენ სალამს, როგორც თვით შაჰს: ორ-სამ ნაბიჯზე, რომ მოახლოვდებოდნენ მუხლს მოუღრეკენ და სამჯერ ზეღიზელ მიწამდინ დახრიან თავს. ევროპელებს ეძნელებათ, რომ ასე მიესალმონ აღმოსავლეთს მეფეებს. მართლაც და, რადგან ამაზე დაბლა თაყვანისცემა აღარ შეიძლება, ამიგომ ასეთი თაყვანისცემა მხოლოდ ღმერთს შეჰფერის. ხანდისხან ევროპელებს ათავისუფლებენ ამგვარი სალამისგან, რადგან სხვა ქვეყნისანი არიან და ჩვენებური ქცევა არ იციანო.

მე მეფეს სამჯერ მდაბლად დაუკარი თავი, მაგრამ მუხლი კი არ მომიყრია. შემდეგ ორმა დიდებულმა მთხოვა, რომ დამჯდარიყავ, მე არ მოვინდომე კაპუცინებზე წინ დაჯდომა, თუმცა კეთილშობილნი და, აგრეთვე სახლთუხუცესი, რომელიც შუა დარბაზში იდგა, მთხოვდნენ ზევით დამეჭირა ადგილი. მე სასიამოვნოდ მიმანდა თავაზიანობა გამეწია კაპუცინებისათვის და მინდოდა, რომ ისინიც თავაზიანად მოჰქცეულიყვნენ. პრეფექტს ძალიან მოეწონა ჩემი ქცევა. თვითონვე მოისურვა და მთხოვა, ჩემი ამხანაგის წინ დაჯექიო. ერთმა კეთილშობილგაგანმა ცამომართვა კარებში შაჰისგან მოცემული ქალაღი და მეფესთან მიგანილი ძღვენი, რომელიც ხელში მეჭირა; დააწყო ყველა ეს ვერცხლის დიდ გაბაკზე და, როდესაც მე სალამს ვაძლევდი მეფეს, მეფის ახლოს დადგა. მეფემ აილო გუჩებთან და შუბლთან და შემდეგ თავის ვეზირს გადასცა. ვეზირს უნდა წაეკითხა და

შეეცობინებინა მეფისათვის ქალაღლის შინაარსი. ამ ამბის შემდეგ მეფემ ღიღის ყურადღებითა და სიამოვნებით დაათვაღიერა ძღვენი. ძღვნად მივართვი ერთი ღიღი საათი ჩუქურთმით ნაკეთები და ვერცხლით მოვარაყებუღი, კოლოფით, ერთი ვერცხლში ჩასმული ბროლის სარკე, ერთი სევაფის მორთული ოქროს პაგარა კოლოფი თრიაქის აბებისათვის - სპარსეღების უმეგესი ნაწიღი ღღეში რამღენჯერმე ხმარობს ამ ამბებს, - ერთი ლამაზად შემკული და ღიღის ხეღონებით გაკეთებული საღოსგაქრო იარაღების ბუღე. მშვენივრად გაკეთებული და საუცხოვო ღანები.

ვეზირმა ბრძანების ქალაღლი წაიკითხა და მღაბაღის ხმით გაღასცა მეფეს შინაარსი. როგორც შემდეგ გავიგე, მეფეს და მის შვიღებს უთქვამთ, რომ ასეთი პაგივისცემით დაწერიღი ქალაღლი არ გვინახავსო. ღიღებუღებს უკვირღათ, რომ ამ ქალაღლის ბრგყელი არშია მშვენივრად იყო მორთული ვარაყით და მხაგვრობით. მეფემ ბრძანა, რომ გაღაღლოთ პირი ამ ქალაღლისა.

მე არაფერი არ ვუთხარი მეფეს, როღესაც მივესაღმე და არც იმას უთქვამს ერთი სიგყვა. შემდეგ, სუფრაზე მეფემ სუფრაჯის ხელით გამომიგზაღნა ოქროს თეფშით ნახევარი ერთი ღიღი პურისა, რომელიც მის წინ იღვა და შემომითვალა, რომ ძალიან სასიამოვნოა ჩემთვის თქვენი აქ ყოფნაო. ცოგა ხნის შემდეგ მეფემ იკითხა, რა ისმის იმ ომისა, რომელიც ოსმაღოებსა და პოღონეღებსა აქვთო. მეორე თავი საჭმელი რომ შემოიგანეს, მეფემ გამომიგზაღნა თავისი სასმელი ღვინო იმ თასით, რომღითაც თვეითონ მიირთმეღდა.

ღვინო ოქროს სევაღით მორთულ საღვინეში იყო ჩასხმული, თასიც ოქროსი იყო. გარეღან ლაღითა და ფირუზით მოჭეღღიღი. ერთმა კეთიღშობიღთაგანმა მოგვართვა ეს ღვინო და მეფის მაგივრად გვეთხრა: - მიირთვეთ, იმხიარულეთ, ნუ მოგიწყენიათო. შემდეგ, მესამე თავი საჭმელი, რომ შემოიგანეს, მეფე უფრო დაგვიგკბა. მოიგანეს შემწვარი, მეფემ გამოგვიგზაღნა შემწვარი ხოხობი, ორი კაკაბი და ირმის ფეხშო, და შემოგვეთვალა: თუმცა ნაღრის ხორცზე ღვინო კარგია, მაგრამ მე მაინც ვუბრძანე ძაღა არ დაგაგანონო. მე ყვეღა ამგვარ თავამიანობაზე მღაბღად ვუკრავღი თავს და არავითარ პასუხს არ ვაძღვეღი. კაპუცინებიც ასევე იქცეღღენ. სპარსული ჩვეუღება ასეთია: წესად არ არის მიღებული, რომ სხვაფრივ გაღაუხაღონ მაღღობა პაგივისცემისათვის.

აღარ გავაგრძეღებ სიგყვას იმაზე, თუ რა წესიერება და ღიღი მოკრძაღება სუფეღდა ამ შექცევის ღროს. მხოლოდ იმას ვიგყვი, ღვინო ბევრი სვეს. გასაოცარი სიუხვე იყო

ხორაგისა, სახსნილოც მოჰქონდათ და სამარხვოც, რადგან სადილზე პატრიარქი და ეპისკოპოზებიც იყვნენ, რომლებიც თავის დღეში არ ჭამდნენ ხორცს. ჩვენ სადილზე სამი საათი ვისხედით და მერე ავდექით. სხვა სტუმრები ზოგნი კიდეც წასულიყვნენ შინ. მწვადი ჯერ კიდეც არ აელაგებინათ სუფრიდან. წამოსვლის დროს დიდი მადლობა გადავუხადეთ მეფეს, იმან ერთხელ კიდეც შემომითვალა, სასიამოვნო სტუმარი ხარო, და უბრძანა გავეცილებინეთ შინ.

14-ს მეფეს გამოეგზავნა ცემთვის ორი ღვინით სავსე საღვინე, ორი ხოხობი, ოთხი კაკაბი. კეთილშობილმა, რომელმაც მოსაკითხი მოაგანინა, მითხრა: - მეფემ შემოგიტვალა, ხომ არაფერი გიჭირს, კაპუცინები ხომ კარგად გართობენო; თუ ჩემი გამოგზავნილი ღვინო მოგეწონოთ, ყოველდღე წააღებინე ჩემ სარდაფიდანო. მე ვთხოვე კეთილშობილს: დაარწმუნეთ მეფე, რომ ჩემი მასპინძლები არას მაკლებენ, და ჩვენ ერთად დავლევთ მის მიერ გამოგზავნილ ღვინოს და მას ვადლეგრძელებთ. იმ ღვინოზე უკეთესი ღვინო არ შეიძლებაოდა.

16-ს მეფემ მიმიწვია თავის ქორწილში. ჯვარისწერა სასახლეშივე იყო. ხუთ საათზე წავედით მე მ. პრეფექტი და მ. რაფაელი. ჯვარის წერა თითქმის გათავებული იყო, როცა მივედით. იმ დიდ დარბაზში სწერდნენ ჯვარს, რომელშიც წინა კვირას ვისადილეთ. ძალიან მინდოდა მენახა ჯვარისწერა, მაგრამ დარბაზი ქალებით იყო სავსე და კაცებს აღარ უშვებდნენ შიგ. იქ მხოლოდ მეფე, მისი ახლო ნათესავები, კათალიკოზი და ეპისკოპოზები იყვნენ.

ქართველებმა აუკრძალეს თავიანთ ქალებს კაცებთან ერთად ყოფნა მხოლოდ მას აქეთ, რაც სპარსეთის მორჩილებაში არიან. ეს წესი მხოლოდ ჯერ ქალაქებშია გავრცელებული; სოფლებში პირბადეს არ აგარაბენ და ვაჟკაცებთან პირისპირ ლაპარაკობენ.

ქორწილის ბეიმი გამართული იყო სასახლის გერასაგზე, რომელიც გარშემორტყმული იყო ორი ფუგის სიმაღლე მოაჯირით. გერასა დაფარული იყო დიდი ფარდულით, რომელიც დამყარებული იყო ხუთ სვეტზე; სიმაღლით თითო ოცდა ორი ფუგი. ფარდულის ჭერი გაკეთებული იყო ოქრო თუ ვერცხლ ნარევ ფარჩისგან, ხავერდისგან და ჭრელი გილოსგან. ისე საკვრილად და მშვენივრად იყო შეწყობილი ეს მასალა და ფერები, რომ სეფა მამხალეების შუქზე ყვავილებიდან და ნახაგებიდან შეთხზულსა ჰგავდა: სეფას შუაში იდგა დიდი აუზი წყლით სავსე. სრუკებით არ იცოდა. ბევრი მაყალი იდგა და დიდი მამხალა

ანთებული ძლიერ ათობდნენ. იაგაკი მოფენილი იყო ორმოცი დიდი მამხალით. ამათში ოთხი, რომელიც მეფის მახლობლად იდგნენ, ოქროსი იყო, დანარჩენები ვერცხლისა. მამხალები ორმოც გირვანქიდან იქნებოდა თითო. მამხალის ორმოც გირვანქამდინ იქნებოდა თითო. მამხალის გოგებზე იდგა წმინდა ქონით სავსე ჭრაქები პაგრუქებით. ამგვარი მამხალა დიდ სინათლეს იძლევა.

სტუმრები ჩამწკრივებულები ისხდნენ. მეფე თავში იჯდა მაღალ ტახტზე, რომელსაც ბალდახინი ჰქონდა წამოხურული გუმბათივით. მისი ვაჟი და ძმები მარჯვნივ ისხდნენ; ეპისკოპოზები მარცხნივ. ახლად ჯვარდაწერილი იმათში იჯდა. მეფემ მე კაპუცინებთან მიბრძანა დაჯდომა, ეპისკოპოზების შემდეგ. ას კაცზე მეტი იყო ზეიმზე. მესაკრავეები ქვევით ისხდნენ. ჩვენ რომ დავსხედით, ცოცხალი ხნის შემდეგ სემოვიდა ახლად ჯვარდაწერილი; მას კათალიკომი უძლოდა წინ, როცა მან დაიჭირა თავისი ადგილი, ნათესავებმა დაუწყეს მილოცვა და მიართვეს საჩუქრები. სტუმრებმაც მიულოცეს და მიართვეს პირის სანახავი. ეს ამბავი გაგრძელდა ნახევარ საათს მაინც. საჩუქრად მიართვეს ვერცხლის ჭურჭელი: ღოჭები, თასები. მინდობდა გამეგო დაახლოებით, რამდენი იქნებოდა პირსანახავად მირთმეული განძი. ჩემი ამრით ბევრი არ იყო, არ აღემატებოდა ოარს ეკიუს.

მერე ამგვარად გაშალეს სუფრა: გადაშალეს სუფრები ყველა სტუმრების წინ სეფის სამ მხარეს. სუფრები მაგილების სიგრძისა იყო. სემდეგ მოიგანეს პური. პური სამნაირი სიგრძისა იყო: თხელი როგორც ქალაღი, თითის სისხო და პაგარპაგარა დაშაქრებული პურები. ხორცი ამოიგანეს ვერცხლის დიდი ლანგრებით. ვერცხლისავე ხუფები ეხურა. ევროპაში ასეთ დიდ ლანგრებს არ ხმარობენ. ლანგარი ხუფით იწონის ასე, ორმოცდა ათ ან სამოც მარკას (1/2 გირვ.). სემოჰქონდათ და ამწკრივებდნენ ერთად. სხვებს მიჰქონდათ შემოგანილი ხორცი ღამწრელებთან; დასჭრიდნენ, ავსებდნენ საინებს და მიჰქონდათ სტუმრებთან მათი ღირსების მიხედვით. სამგვარი საჭმელი მოვიდა სუფრაზე, ყველა სამოცამდე ვეება ლანგრით. მოვიდა ყველა ჯურის ფლავი, ბრინჯი, ხორცთან ერთად მოხარშული. აკეთებენ სხვადასხვა ფერისას და გემოვნებისას: ყვითელ ფლავს შაქრით, დარიჩინით და ზაფრანით აზავებენ, წითელს ბროწეულის წვენივით. თეთრი ფლავი უფრო გემრიელი და კარგი საჭმელია. ფლავი სამოგადოდ საუცხოვო რამ სანოვაგაა, ამბი და ფრიალ შემრგე.

მეორე თავად შემოიგანეს კუპაგები, ყაურმა, მშვენიერი მომეჯავოლ მოხრაკული ხორცი და სხვა ამგვარი საჭმელები. მესამე თავი შემწვარი იყო. ამ სამივე თავსაჭმელს მოსდევდნენ სამღვდლოთათვის თევზი, კვერცხი, მწვანილი, ჩვენ სახსნილოც და სამარხვოც მოგვიდიოდა: საკვირველი წესიერებით და სიჩუმით მიჰქონდ-მოჰქონდათ საჭმელები. ყველა უთქმელად აკეთებდა თავის საქმეს. სუფრაზე სამი ევროპელი ვიყავით და ჩვენ უფრო მეტს ვხმაურებდით, ვინემ ყველა ის ას ორმოც და ათი კაცი, რომელიც სუფრაში იყო.

გარდა ამისა მეტად საკვირველი იყო სუფრის იარაღი და ავეჯეულობა, ას ოცამდე ღვინის სასმელი ჭურჭელი იყო სუფრაზე: ბადიები, თასები, ყანწები, კულები, თორმეტი აზარფემა და სხვა. აზარფემა თითქმის ყველა ვერცხლისა იყო. თაები, ბადიები, კულები, ზოგი სადა ოქროსი იყო, ზოგი დასევალებული ოქროსი, ზოგი ძვირფასი თვლებით მოჭედილი, ზოგიც ვერცხლისა იყო. ყანწები ძვირფასი თასებივით იყო მოოჭვილი. ყანწები სხვადასხვა სიდიდისაა; უფრო ხშირად ყანწი სიგრძით რვა გოჯია, სიგანით, პირში, ორი გოჯია. ყანწები შავებია და ძალიან სუფთად დათლილები. ხმარობენ. აგრეთვე, მარგორქის და ჯიხეების ყანწებს. თუმცა სამოგადოდ საქონლის და ცხვრის რქების ყანწებს უფრო აკეთებენ. ყანწის ხმარება და მისი მორთვა ყოველთვის დიდად ჰყვარებიან ადმოსავლეთში. არ ვიცი, რამდენი ხანი გასტანა ნადიმმალ და ის კი ვიცი, რომ ჩვენ შუალამისას წამოვედით და ჯერ შემწვარი არ აელაგებინათ სუფრიდან. წინათ ყველანი ცოტას სვამდნენ; მხოლოდ მესამე თავი საჭმელი რომ შემოვიდა, მაშინ შეხურდნენ და საკვირვლად დაიწყეს სმა. საღრეგრძელოები ამგვარად დალიეს: ჩამოურიგეს რვა კაცს, რომლებიც უფრო ახლო ისხდნენ მეფესთან, ოთხს მარცხნივ, ოთხს მარჯვნივ რვა თასი, ერთისა და იმავე სიდიდისა და მოყვანილობისა და ერთნაირის ღვინით სავსე. ეს რვანი წამოდგნენ ზეზე და ფეხზე იდგნენ, ვიდრე დასცილდნენ. შემარჯვენებმა დალიეს ერთად და გადასძახეს „ალავერდი“ შემარცხენებს; შემარცხენებმა უპასუხეს - „იახშიოლ“ და დასცალეს თასები. მერე ყველანი ისევ დასხდნენ. მერე მიართვეს ღვინო იმავე რვა თასით მათ შემდეგ მსხლომთ და ასე ჩაჰყვნენ ბოლომდინ. მერე დაიწყეს სხვა ახალი საღრეგრძელო რვა უფრო დიდის თასით. ჩვეულება მოითხოვს, უფროსების საღრეგრძელო დალიონ ბოლოს და უფრო დიდის თასებით. რომ უფრო დაეთროთ სგუმრები, აძალებდნენ ღვინოს იმათი ხათრითა და პატივისცემითა, ვისიც საღრეგრძელო იყო. ამგვარად სვეს ჩემს იქ ყოფნის დროს ორი საათის განმავლობაში და, როგორც გავიგე, გათენებამდინ ესვათ ასე. მე და კაპუცინები

გაგვანთავისუფლეს სმისგან. მართლაც, მე რომ ღამელია იმდენი, რამდენიც ჩემს გვერდზე მჯდომმა სვა, იქვე მოკვდებოდი; მაგრამ მეფემ ხათრი გაგვიწია და უბრძანა, ჩვენთვის არ დაეღვინებინათ სადღეგრძელოები. ჩვენ წინ იდგა ღვინო, წყალი და ოქროს თასი; როცა მოვითხოვდით მაშინ გვასმევდნენ. როცა დაიწყებოდა სადღეგრძელო, საკრავებს დაუკრავდნენ და იმღერებდნენ. სიმღერა ძალიან მოსწონდათ, ალგაცებაში მოდიოდნენ. მე კი არაფრად მესიამოვნა და არ მომეწონა ის სიმღერები. მეფემ ბაღიან მოიმხიარულა.

20-ს, პრეფექს და მამა რაფაელს დავაბარე, ჩემ მაგივრად თავმდაბლად მაღლობა მოეხსენებინათ მეფისათვის ჩემი შეწყნარების გამო და ეთხოვნათ, ებოძებინა ჩემთვის კაცი, ერევნამდინ. მეფეს მოესმინა მაღლობა და შეეწყნარებინა ჩემი თხოვნა. ასე ეთქვა კაპუცინებისათვის: ძლიერ მიყვარს ევროპელები და მსურდა უფრო მეტი ხანი დარჩენილიყო გფილისში, რათა უფრო კარგად გაეცნო ეს ქალაქიო. მაგრამ ვერ დავაყოვნებ, რადგან შაჰის ბრძანება უნდა შეასრულოს, შეუძლიან განაგრძოს თავისი გზა. ნურაფრის შიში ნუ ექნება ჩემს საბრძანებელში. საჭიროება არ არის მცველები იახლოს, მაგრამ მაინც მივსცემ, თუ ჰსურს ერთ ჩემს კარის კაცთაგანსო. მერე კაპუცინებმა მიამბეს: მეფე ბევრს გველაპარაკა იმაზე, რომ ძლიერ მსურს ევროპელები დაბინავდნენ საქართველოში და გვიბრძანა გითხრათ, რომ თუ ალებ-მიცემისათვის მოვლენ ისინი, გაგვანთავისუფლებ ყველა გარდასახადისგან და მივანიჭებ ყოველგვარ უპირატესობას, რასაც კი ისურვებენო. ჩემი საბრძანებელია შავ ზღვამდინ, დიდი გავლენა მაქვს სპარსეთში, დიდი პატივი ოსმალეთშიო; ამიგომ ევროპელები ინდოეთში მისვლა-მოსვლისათვის ვერ იპოვიან ჩემ სახელმწიფოზე უკეთეს გზას. გარწმუნებთ, რომ თუ ერთხელ სცადეს ამ გზაზე წამოსვლა, მერე სხვა გზას აღარ დაადგებიან.

მე მოვახსენე, რომ გადაეცათ დიდი მაღლობა იმ წყალობისათვის, რომელიც მან მიიღო ჩემზე და ჩვენებურებზე, მე მივაწვდი ცნობებს ჩვენ საჭირო დაწესებულებებს ინდოეთში; თუ ინებებს წერილის მიწერას უსათუოდ მიუგან იმ წერილს სოვდაგრებს. ამასთან ვსთხოვე, რომ დიდ წყალობას მიზამდა, თუ გამომაყოლებდა თავის კაცს, რომ გავეცილებინე, მახლობელ საბრძანებლამდისინ. შევუთვალე რომ ყველა ამის თაობაზე მოხსენებას მივართმევ თითონ შაჰს და მის მინისგრებს, როდესაც ისპაჰანში მივალ.

24-ს გფილელი მობრძანდა ჩემს სანახავად, გფილელმა მითხრა, მე მსურს შეგაგყობინოთ ყოველივე, რაც მეფემ მიბრძანა თქვენი წინადადების თაობაზედაო. მეფემ მიბრძანა: -

თქვენი ამრის გამო მე მინდოდა მიმეწერა ფრანგ სოვდაგრებისათვის საქართველოსთან ალებ-მიცემობა ქონოდით, მაგრამ აღარ მიეწერე: მე სპარსეთის მორჩილი ვარ და ვაითუ მისმა დიდებულებამ იწყინოს, რომ მის დაუკითხავად უცხოელებთან მიწერ-მოწერა გავმართო და საქმე დავიწყო. თუ ინდოელ სოვდაგართა ამხანაგობა გამოგზავნის თავის რწმუნებულებს ჩემს საბრძანებელში, ისინი აქ იაფად იმოვიან მრავალ საქონელს ევროპისათვის გამოსაღებს. აქ იმათ რამდენადაც კი შეიძლება კარგად მოეპყრობიანო. მე მოვახსენე გფილელს, დაერწმუნებინა მეფე, რომ მე ძალიან ვეცდები პირნათლად შევასრულო მისი დავალება. ეპისკოპოზი თხუთმეგ წუთამდინ დარჩა ჩემთან. წასვლისას მე ვუძღვენი მას მშვენიერი მარჯნის კრიალოსანი. იქაური ჩვეულება მოითხოვს, ასე გაისგუმრონ დიდკაცები. კაპუცინები ძლიერ გახარებულნი იყვნენ, რომ გფილელმა მე დარბაზობა გამიწია და ისიც ეამათ, როგორ დავხვდი და გავისგუნრე მე ის. გფილელი ჯერ არასდროს არ ყოფილიყო იმათთან.

25-ს მეფემ გამომიგზავნა ღვინო და შემეგყობინა, რომ უკვე დაენიშნა ჩემთან წამოსაყოლად ერთი სპარსი, განკარგულება მიეცა, მოემზადებინათ ბრძანების ქალაღი; შეგიძლიან წაბრძანდე, როდესაც გნებავით.

26-ს მე და მამა რაფაელმა ორი საათი დავყავით ერთ ბებერ დედაკაცის სახლში. ეს მოხუცი ექიმი იყო და ათასნაირ საიდუმლო წამალს ამზადებდა. მ. რაფაელმა ჩამაწერიმა ზოგი წამლობა, რომლის ქებაც კი გაეგონა.

სალამოზე ვაზირის მდივანმა მოიყვანა ჩემთან კაცი, რომელსაც უნდა მივეცილებინე ერევნამდინ. მდივანმა ჩემთან მისცა მას ბრძანების წერილი ამ საქმის შესახებ. მდივანს ერთი პისგოლო ვუთავაზე: უფლება ჰქონდა მიეღო გასამრჯელო ამგვარ საქმეში. ახლა ჩემმა გამყოლმა მითხრა, ცხენი არა მყავს, ხუთი პისგოლი უნდა მიბოძო, ცხენი ვიყოლოვო. ეს ხერხი მოიგონა გასამრჯელოს წინაღვე გამოსართმევეად. ალბად ეშინოდა, ერევანში რომ მივალთ, ვაი თუ ცოგა მომცესო, ან სრულებით არ მომცეს რაო, 28-ს დილით თერთმეგ საათზე, გავემგზავრე გფილისიდან.

ტექსტისათვის

ქართული თარგმანი „მოგზაურობისა“, როგორც წინასიტყვაობაშიც გვქონდა აღნიშნული, სარდენის თხზულების პირველი გომიდან არის ამოღებული და კავკასიაში მოგზაურობის აღწერის ნაწილს წარმოადგენს. „მოგზაურობის“ თარგმანი ეკუთვნის განსვენებულ ვასილ ბარნოვს და პირველად დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“ 1886 წელს სათაურით: „შარდენი საქართველოში“ (იხ. ივერია, 1886 წ. № 125, 128, 129, 147, 115, 160, 166, 177, 1887. 205, 218, 224, 234, 272) მთარგმნელს, საპატიო მიზეზების გამო, სრულიად არ უთარგმნია ის ნაწილი, რომელიც საქართველოში მოგზაურობის უშუალო შთაბეჭდილებებს გარდა სხვა მასალებსაც შეიცავს. ვ. ბარნოვის თარგმანში უპირველეს ყოვლისა არ მოიპოვება შრომა სამეგრელოზე მისიონერ ზამპისა, რომელსაც თავისი თხზულება გადაუცია შარდენისათვის, ამ უკანასკნელის სამეგრელოში ყოფნისას. ზამპის საკმაოდ ვრცელი შრომა (შეიცავს 24 თავს) სამეგრელოს ეთნოგრაფიულ დახასიათებას წარმოადგენს და, როგორც ვთქვით, ის ბარნოვის თარგმანში არ შესულა.

წინასიტყვაობაში აგრეთვე აღნიშნული გვქონდა, რომ შარდენი პირველად ეწვია სამეგრელოს, მაგრამ იქ ჩასვლამდე გამოჩენილ მოგზაურს აფხაზეთი გამოუვლია. ამ მხარის აღწერაც თარგმანში არ მოიპოვება. შეკვეცილია ის აბზაცებიც, რომელნიც სამეგრელოში მოგზაურობის აღწერას შეიცავენ. შემოკლებული აბზაცები უშუალოდ სამეგრელოს დახასიათებისათვის საინტერესო ცნობებს არ იძლევიან. მათში მხოლოდ გაჭიანურებით არის მოთხრობილი მგზაურობის უმნიშვნელო წვრილმანები.

სამწუხაროდ ჩვენს საყვარელ ბელეტრისტს აღნიშნული არა აქვს თუ Voyage -ს რომელი გამოცემა დაელო საფუძვლად მის თარგმანს. ყოველ შემთხვევაში აბზაცთა თანმიმდევრობა ქართული თარგმანისა არ იცავს ამსტერდამის გამოცემის 14 აბზაცთა რიგს (ამას ამჟღავნებს რუსულ გამოცემასთან შედარება, ხოლო რუსული თარგმანი 15 ამსტერდამის გამოცემიდან არის დამოკიდებული).

კიდევ ერთი განსხვავება შარდენის ტექსტსა და ქართულს თარგმანს შორის:

მოგზაურობის ერთ ალაგას, სადაც შარდენი აღწერს შაჰნავაზის სასახლეში პირველად მოსვლას, აღნიშნულია, რომ მეფემ მიიღო საჩუქრები და დაინტერესდა მოგზაურის ვიზის შინაარსით, რომელიც სპარსეთის შაჰს შარდენისათვის მიეცა. სახლთ უხუცესმა გააცნო შაჰნავაზს ვიზის შინაარსი, რომელიც შარდენს თავის მოგზაურობაში ვრცლად მოჰყავს,

მაგრამ ქართულ თარგმანში ის სავსებით გამოტოვებულია. ეს ხარვეზი თხრობის ძაფს სრულიად არ წყვეტს. მსგავსი შემოკლებანი „მოგზაურობა“-ს მეტს მთლიანობას აძლევს.

1 მდინარე ნაბადას შავი ზღვის შესართავთან მდებარე დღევანდელი ყულოვეი.

2ეჯი უდრის სამ მილს.

3ეგიკი- გზის მცოდნე.

4ეკიუ (ფრ. ecu) ძველებური ფრანგული ოქროს და ვერცხლის ფული (3 ფრანკი).

5ანარგია - ანაკლია.

6პინაკი - ჯამი.

7პიასტრა, იგ., ნიშნავს სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა ღირებულობის ფულს.

8ყოლაუზი, - ეგიკი, გზის მცოდნე.

9პირფართო საწყური.

10დღევანდელი კორბაული- საჩხერის ახლო.

11თავთა თხელი ნაქსოვია.

12ხვაშიადი - საქმე დაფარული.

13ძვირფასი თვალითა და აღრანებით შემკობილი და მოჭედილი.

14Voyages de Monsieur le chevalier Chardien en Perse et autres lieux de L' Orinet.

Tome premier, contenant le voyage de Paris a. Ispahan, capital de l' empire de Perse.

მსგერდამი, (1711).

15Путешесивие Шардена по Закавказью в 1672-1673 г.г. Перевод Е. В. Бахутовой и Д. П. Косозича.